

IZVESTJE

RAZISKOVALNE POSTAJE
ZRC SAZU V NOVI GORICI

12 • 2015

VSEBINA

Uvodnik	1
Novoletno voščilo Slovincem na Beneškem	3

Članki

Neva Makuc <i>Deželna zavest in njeno prebivalstvo na obmejnem prostoru</i>	5
Branko Marušič <i>Kaj so Slovenci v 19. stoletju vedeli o Furlanah in kako so Furlane spoznavali?</i>	10
Špela Ledinek Lozej <i>Furlanski vpliv na razvoj kaminskega odvajanja dima v Vipavski dolini</i>	19
Jasna Fakin Bajec <i>Furlanska koruza in polenta v poljedelski in kulinarčni tradiciji Zgornje Vipavske doline</i>	23
Petra Kolenc <i>»V Reziji« na Trnovski planoti</i>	30
Petra Testen <i>»Mi furlanski Slovenci vemo, da je delo dikl težko, poniževalno in nagobarno za vsako žensko, zlasti mlado.« Kako so pisali o diklah v časopisu Matajur (1950–1973)</i>	34
Danila Zuljan Kumar <i>Romanske strukture v terskem narečju slovenščine</i>	43
Vlasta Križman <i>O odnosu med furlansko in italijansko identiteto</i>	47

Poročila

Poročila o vsebini humanističnih in družboslovnih revij v Furlaniji-Juljski krajini	52
Poročilo o delu Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici od 1. 11. 2014 do 30. 11. 2015	56

Slika na naslovnici: Venio Pilon: "Kruh", olje/platno, 1922, Pilonova galerija Ajdovščina.
Sliko je ob razstavi in krajšem predavanju ob diapozitivih v prostorih novogoriškega sodišča leta 1966 Venio Pilon osebno poimenoval "Ménigov kruh" in tako omenil svojega furlanskega očeta Méniga, ki je s kritičnim očesom peka bdela nad Pilonovim izdelkom (ustni vir: dr. Branko Marušič).

© 2015, Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica

Uredila: Petra Kolenc

Uredniški odbor: dr. Jasna Fakin Bajec, dr. Špela Ledinek Lozej, dr. Neva Makuc, prof. dr. Branko Marušič, doc. dr. Danila Zuljan Kumar

Prevodi v furlanščino: Giorgio Cadorini

Jezikovni pregled: Danila Zuljan Kumar

Oblikovna zasnova: Milojka Žalik Huzjan

Prelom: Petra Kolenc, Darko Turk - Grafikart d.n.o.

Izdajatelj: Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Cicero Begunje d.o.o.

Naklada: 500 izvodov

Naslov uredništva:

Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica,
Delpinova 12, 5000 Nova Gorica
Tel.: 05 335 73 26

Naročila:

Založba ZRC, ZRC SAZU, Novi trg 2,
p. p. 306, 1001 Ljubljana

Uvodnik k »furlanski« številki

Spoznaj svojega soseda, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji. Te zlepljene zapovedi se kaže držati upoštevaje vse pomene in podpomene besede *sosed*, torej na domačem dvorišču, v stolpnici, v šolski klopi in morda še zlasti na narodnih mejah. Ne vem, v koliki meri so naši predniki dejansko živeli po tem načelu, verjetno malo da in malo ne, odvisno pač od posameznikovih potreb in dometa. Vskovrstni stiki med romanskimi in slovenskimi prebivalci na obeh straneh meje pa so bili vsekakor bogati in vzajemni, kot sklepamo iz velikega števila romanskih priimkov na našem zahodu in slovenskih na romanskem severovzhodu. Priimkov, ki v veliki meri odsevajo mešane zakone in povsem naravno asimilacijsko moč večinskega prebivalstva ene ali druge strani. Potrjujejo jih tudi mnoge prevzete besede, ki jih je zaradi že v antiki ustaljenih smeri kulturnih tokov razumljivo več v slovenščini kot v sosednjih romanskih idiomih. A tudi naše besede so našle pot proti zahodu, kar je dokaz, da je bilo zanimanje za drugače govoreče sosede na tem območju v preteklosti vzajemno.

Yuval Noah Harari ima nedvomno prav, ko piše, da je tako rekoč edina stalnica v zgodovini homo sapiensa združevanje, od družine, rodov, plemen in njihovih zvez, prek mest in imperijev do narodov, stomilijonskih držav in njihovih zvez, od družinskih znakov za sporazumevanje do sofisticiranih jezikov, utemeljenih na vedno bolj enotni kulturi in načinu razmišljanja, ki se vzajemno pogojujejo. A do svetovne monokulture je še daleč. Današnji homo selfi, kot je zahodno vejo sapiensa bistrourmno krstila Sara Špelec, si ne bo zlahka dovolil odtujiti niti svoje komoditete niti plitkosti, zato se bo konvergentni razvoj verjetno tudi tokrat spotaknil in obrnil v divergentnega. Poznavanje lastne in sosedove zgodovine je v takih preobratih ključnega pomena, saj prav razumevanje sebe in svoje zgodovinske osnove ter razumevanje in posledično sprejemanje drugih z drugačnim zgodovinskim in kulturnim ozadjem, drugačnim dojemanjem sveta, lahko prepreči kataklizme, kakršne so naši predniki doživeli v krvavem 20. stoletju.

Znanje je večrazsežnostni mozaik dejstev in njihovih interpretacij. Letošnja številka Izvestja se osredinja osvetliti tisti kamenček tega mozaika, ki predstavlja slovensko-furlanske odnose v preteklosti in sedanjosti. Odnose s tistimi našimi zahodnimi sosedi, ki jim v omikanem govoru niti v osrednji Sloveniji ne rečemo več Italijani, kakor tudi nam v omikani govorici naših zahodnih sosedov ne rečejo več Slovani, saj je današnji čas kljub protirazsvetljskim težnjam vendarle vsaj deklarativno naklonjen natančnemu pojmovanju stvari, reči in entitet.

Prof. dr. Marko Snoj, izr. član SAZU
Predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Editoriâl pal numar “furlan” di Izvestja

Cui che al cognòs il so vicin al víf a dilunc e al sta ben su la tiere. Chescj principis tacâts un daûr di chel altri si viôt che a valin simpri, tignint a ments ducj i sens, fin chei secundaris, da la peraule *vicin*: sedi inte cort di cjase sedi intun cjasament sedi tal banc di scuele e magari inmò di plui tal confin de nazon. No sai in ce misure che i nestrîs vons a viverin respitant pardabon chel sproc; salacor un pôc sì e un pôc no, daûr po des dibisugnis e de intensitât dal contat di ognidun di lôr. Par altri i contats di ducj i nivei, che ju verin di une bande e di chê altre dal clap i abitants tant romanics che slovens, a forin bondants e mutuâi: e je la conclusion che o gjavîm dal numar alt di nons di famee romanics tal nestrî ocident e slovens tal teritori romanic nord-orientâl. Si trate di nons che pal plui a rivochin fameis miscliçadis e ciert la fuarce di assimilazion de maiorance di une o di chê altre bande. Une conferme e ven ancje di cetantis peraulis imprestadis che si cjatin, par vie des corints culturâls inviadis bielzà inte antichitât, si capîs, plui intal sloven che intai idioms romanics vicins. Po a son ancje nestrîs peraulis che a àn fat la strade dal ovest; ven a stâi che l’interès par di chei vicins che ta chel istès teritori a fevelavin diviers al jere mutuâl.

Yuval Noah Harari al à fûr di dubi reson di scrivi che di costantis, in pratiche, inte storie dal homo sapiens e je dome chê da la socializazion: tacant cu la famee, i clans, lis tribûs, magari federadis, par lâ indenant cu lis citâts e i imperis e finile cu lis nazions, i stâts cun centenârs di milions di citadins e lis lôr aleancis, e po passant dai segns di famee a lis lenghis sofisticadis, nassudis su la fonde di une culture ogni dì plui avuâl e di un mût di pensâ che si sburtin un cul altri a progredî; purpûr la monoculture mondiâl e je ancjemò lontane di vignî. In dì di vuê l’homo selfi (cussì sutîl tal batiâlû e à vut stât Sara Špelec), e sarà dure che si lassi alienâ tant il so benstâ che la sò superficialitât; pluitost ancje cheste volte la evoluzion convergjente si inçopedarà e si stramudarà inta chê divergjente. Cognossi la nestre storie e chê dai vicins al à pai stramudaments di cheste sorte un valôr clâf, stant che juste il fat di capî noaltris e la nestre fonde storiche, parie cul capî e ameti chei altris che a àn daûrsi un altri cuadri storic e culturâl e un altri mût di cjoli il mont, al pues impedî cataclismis de fate di chei che i nestrîs vons ju àn vivûts tal insanganât secul XX.

La cognossince e je un mosaic pluridimensionâl di fats cu lis sôs interpretazions. Il numar di «Izvestja» di chest an si concentre intal sclari chê tessarute dal mosaic che e figure i rapuarts slovenofurlans di une volte e di cumò; a son i rapuarts cun chei vicins nestrîs occidentâi che intal discors dai studiâts nancje inte Slovenie di mieç no ur disin plui Italians, compagn che nancje inte fevele dai studiâts li dai nestrîs vicins occidentâi non nus disin plui Sclâfs. Di fat il nestrî timp, biel che no mancjn discors antiiluminiscj, al à chê di clamâ cun tiermins esats lis robis, lis realtâts e lis entitâts.

Prof. dr. Marko Snoj, membri straordinari de Academie Slovene des Sciencis e Arts (SAZU)
President dal Istitut pe Lenghe Slovene «Fran Ramovš» dal Centri di Ricercje Sientifiche de SAZU

NOVOLETNO VOŠČILO SLOVENCEM NA BENEŠKEM, POSLANO IZ KOBARIDA PRI SOČI. OB STOPETDESETLETNICI BENEŠKEGA PLEBISCITA

Tretjega januarja leta 1866 je celovski poltednik *Slovenec* med vestmi objavil tudi *Novoletno voščilo Slovencem na Beneškem, poslano iz Kobarida pri Soči*. Čeravno ni podpisano, pa je avtor voščila zagotovo Andrej Žnidarčič (1835–1913), takrat kaplan v Kobaridu. Beneškim Slovencem je voščil:

Predragi nam bratje Slovenci!

Voščimo Vam prav iz serca vse dobro, katero Vas more osrečiti »v duhu in resnici«!

Voščimo Vam torej skerbnih in učenih zaznanovavcev sv. vere, ker »brez vere ni mogoče Bogu dopasti«, ali srečnemu biti.

Voščimo Vam pa takih oznanovavcev, kateri niso samo za se učeni, ampak so tudi za Vas vse, da Vam bodo mogli v Vašem lepem slovenskem jeziku razkladati evangelijske resnice in popevati hvalo Bogu: »zakaj velik je gospod; in velike hvale vreden«, ker »je vpričo narodov razodel pravico svojo!«

Voščimo Vam, da bi Vaše slovenske duhovnije ne bile več, kakor do sedaj, v nekterih krajih, podložne laškim kapelanom, vikarjem ali župnikom, od katerih se more reči, »da usta imajo, pa ne govorijo«, »da ušesa imajo, pa ne slišijo« – slovenskega jezika!

Voščimo Vam prav obilno rodoljubnih domačih duhovnih pastirjev, ker »za ptujim (pastirjem) ovce ne gredó, temuč beže od njega, ker ne poznajno ptujih glasov!«

Voščimo Vam tudi – ker je hudo biti »semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes«¹ – take šole, v katerih bi se mogli Vaši gospodje »kleriki« poleg družih nauk tudi Vašega jezika dobro naučiti!

Voščimo Vam poslednjič – ker Videm noče in ne more za malo Slovencev slovenskih šol napraviti (izovarjaje se: »ad quid perditio haec«²) – toliko serčnosti in sreče, da se ločite Lahov, pa pristopite k svojim slovenskim bratom na Goriškem, kateri bodo serčno radi cerkveno (in politično) zvezo z Vami sklenili. Bog Vas sprejmi, ljubi bratje! Da se skorej vidimo!

Žnidarčičevo voščilo in svarilo je bilo uvod v dogajanja ob slovenski zahodni meji leta 1866. Slovenska javnost je tedaj opozarjala na problem Beneških Slovencev ter želela njih priključitev k matičnemu telesu, zlasti zaradi morebitne spremembe avstrijskih zahodnih meja in posledično njih vključitve v italijansko državo. Odločitev naj bi bila v rokah slovenske javnosti in politike, toda odločale so nekatere evropske države.

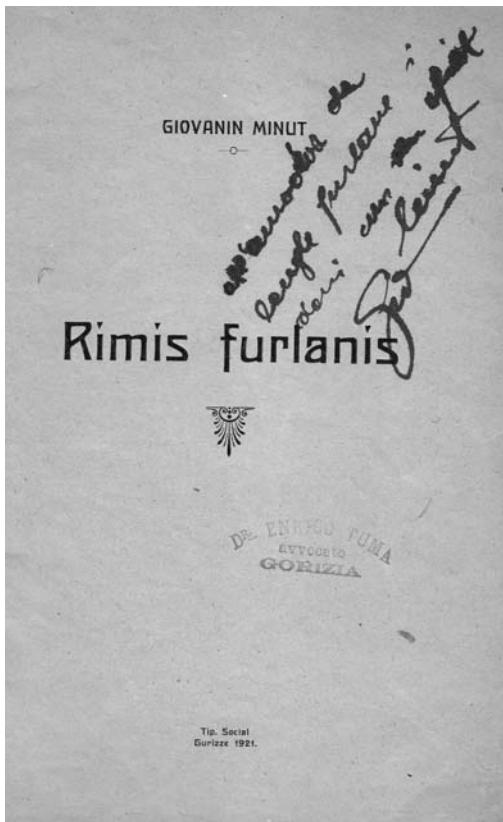
S pogodbo, podpisano na Dunaju 8. aprila 1866, sta se Italija in Prusija zavezali, da bosta skupaj začeli vojno proti Avstriji. Z njo naj bi Italija pridobila beneški del (Veneto) Lombardsko-beneškega kraljestva, Prusija pa si zagotovila premoč v nemških deželah in jih združila v prihodnji nemški državi. V vojni med Italijo in Avstrijo je bila slednja zmagovita, drugače pa je bilo na bojišču Avstrije s Prusijo, kjer je slavila zmago Prusija. S podpisom miru v Pragi 28. julija je Italija s francosko podporo in posre-

¹ » ... in se vedno učijo, pa ne morejo priti do spoznanja resnice« (Timotej 3, 3–7).

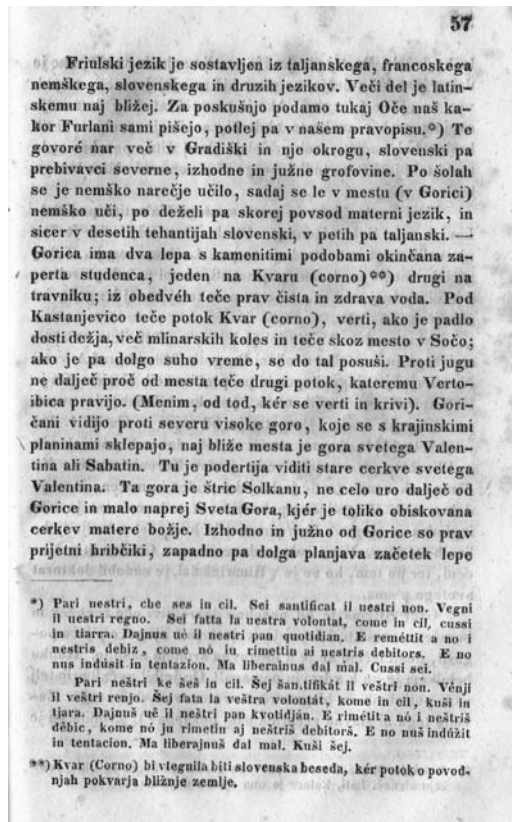
² »Čemú ta potrata?« (Matej, 26, 6–13).

dnim potom dobila ozemlje Benečije, a pod pogojem, da izvede plebiscit, ki naj pokaže željo ljudstva za združitvijo z Italijo. Spremembno državnih meja je potrdila tudi dunajska pogodba med Italijo in Avstrijo, sklenjena 3. oktobra 1866. Tri tedne za tem, 21. in 22. oktobra 1866, je bil izveden plebiscit, ki je z doseženim rezultatom izrekel popolno podporo priključitvi Benečije k Italiji.

Želja o cerkveni in politični združitvi beneških in goriških Slovencev kobariškega kaplana Andreja Žnidarčiča – v tistem času je nenehno opozarjal na problem beneških Slovencev – se takrat ni uresničila in potlej ni bilo več prave priložnosti, kljub nekaterim poskusom (v letih 1917–1919, 1943–1946), da bi se morda uresničila kasneje.

Giovanin Minut (1895–1967), furlanski pesnik, bорец za furlanskega kmeta je dr. Henriku Tumi s posvetilom »Ljubitelju furlanskega jezika priručno podarja Giovanin Minut« poklonil izvod svoje pesniške zbirke v furlanskem jeziku *Rimis furlanis*, ki je izšla v Gorici leta 1921 (Hrani Knjižnica dr. Henrika Tume, Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica).

Franc Blažič je leta 1853 v Celovcu izdal *Kratko povestnico Goriške nadškofije*, v kateri je poglavje posvetil tudi Goričanom, ki »govore tri jezike, nemački, slovenski in friulski«. V opombo je dodal molitev *Oče naš* v furlanščini.

Članki

DEŽELNA ZAVEST IN NJENO PREBIVALSTVO NA OBMEJNEM PROSTORU¹

NEVA MAKUC

Zgodovinski inštitut Milka Kosa
neva.makuc@zrc-sazu.si

Izvleček: Prispevek na kratko predstavlja deželno zavest ali bolje deželne zavesti na habsburško-be-neškem obmejnem prostoru v obdobju pred nastopom nacionalizmov, torej pred 19. stoletjem. Izpostavljena bo furlanska deželna zavest, ki je povezovala prebivalstvo t. i. *Patrie del Friuli* ne glede na jezikovne in domnevne etnične razlike. Z njo je bila zlasti v začetnem obdobju prepletena tudi goriška deželna zavest, ki je prav tako presejala razlike med večjezičnim prebivalstvom, ki se ni delilo na jasno začrtane in ločene jezikovne skupnosti. Na kratko so predstavljene še predstave o furlanskem prebivalstvu in njihovem jeziku s strani novoveških zgodovinarjev.

Ključne besede: deželna zavest, Furlani, Furlanija, Goriška

SENS DI APARTIGNINCE AL STÂT JENFRI I ABITANTS SUL CONFIN

Struc: Il contribût al presente in curt il sens di apartignince al stât sul confin asburgo-venezian intal timp di prime che a nassessin i nazionalisims, ven a stâi prime dal secul XIX. Si metarà in lûs la apartignince al Friûl, tal sens de cussience dai abitants di apartignî ducj a la Patrie dal Friûl fûr di ogni diference di lenghe o di une ipotetiche nazionalitât. Cu la apartignince ae Patrie dal Friûl, soredut sul imprin, si peave ancje il sens di apartignince al Gurizan, ancje chel li fûr des diferencis parenfri de popolazion plurilengâl, che nol veve claris e netis divisions par comunitâts linguistichis. In curt si presentin ancje lis ideis su la popolazion furlane e la sò lenghe che lis vevin i storicis de ete moderne.

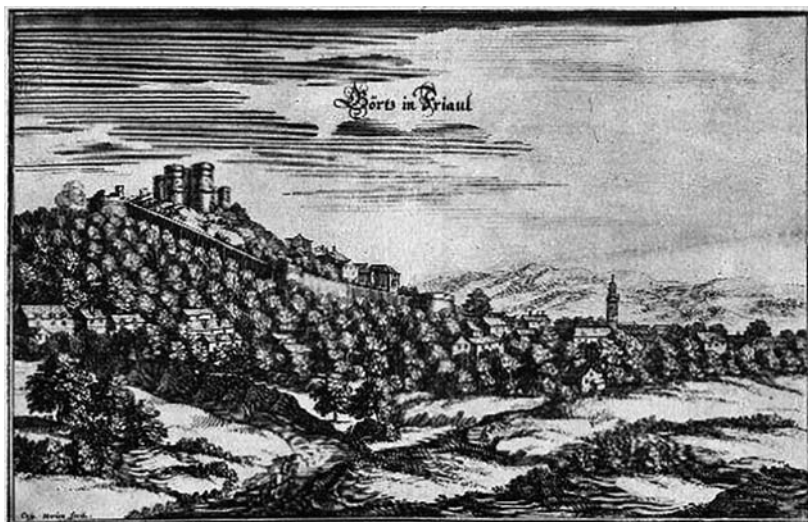
Peraulis clâfs: sens di apartignince al stât, Furlans, Friûl, Gurizan

V pričujočem prispevku bo na kratko predstavljena deželna zavest ali bolje deželne zavesti v prostoru, kjer se stoletja stikata in prepletata slovensko in furlansko prebivalstvo, in sicer v obdobju pred nastopom nacionalizmov, ki so v 19. stoletju korenito spremenili kolektivne

identitete prebivalstva. O deželni zavesti bo govor zato, ker je v obravnavanem obdobju predstavljala eno najpomembnejših kolektivnih zavesti in ker je presejala jezikovne razlike domačega prebivalstva.

Dežele so že dalj časa predmet raziskav (na primer problematika oblikovanja notranjeavstrijskih dežel). Slovensko zgodovinopisje se s to tematiko poglobljeno ukvarja zlasti od sredine 20. stoletja (pregled raziskav v: Štih 2006: 13–23). Dežele so imele v prvi vrsti državnopravno konotacijo. »Od poznega srednjega veka je deželna – in ne več Cesarstvo – predstavljala tisti okvir, v katerem se je predvsem odvijalo življenje ljudi v političnem,

¹ Prispevek temelji na predavanju, ki ga je imela avtorica v Gorici 26. 2. 2015 v okviru študijskega srečanja *Furlani in Slovenci: srečanje med skupnostma*, ki sta ga organizirali SLORI–Slovenski raziskovalni inštitut in Societât Filologjiche Furlane (v sodelovanju z ZRC SAZU-jem), ter na monografiji N. Makuc, *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.

Slika 1: Merianov bakrorez Gorice (vir: L. Pillon: *Gorizia, un viaggio nel tempo: L'immagine del Castello del nostro secolo alle origini*, 1995).

pravnem, vojaškem in od reformacije naprej tudi v verskem oziru. Ker so dežele nastale kot izraz dinastične politike, so se razvile iz podlag, ki so bile neodvisne od etnično-jezikovne pripadnosti njenih prebivalcev. Zato dežele v slovenskem prostoru niso bile etnično in jezikovno homogene, kar ne velja samo za Štajersko, Koroško in Goriško, ampak tudi za Kranjsko, kjer so Slovenci (slovensko govoreči Kranjci) imeli sicer veliko večino. Iz tega razloga je bila za takratnega človeka pripadnost posamezni deželi – ki se je manifestirala v deželni zavesti, ki jo lahko razumemo tudi kot domovinsko zavest – pomembnejša od etnične« (Štih, Simoniti 2009: 92). Podobno je veljalo tudi za Furlanijo, kjer se je pod posvetno oblastjo oglejskih patriarhov razvila posebna dežela, t. i. *Patria del Friuli*, ki je bila cerkvena kneževina nemškega tipa in je vse do konca štaufovske dinastije v 13. stoletju gravitirala proti severu. Na njenih vzhodnih predelih se je v 14. stoletju izoblikovala goriška grofija, natančneje Zadnja grofija Goriška (Štih 2002: 88–94).

Na območju Furlanije je o izoblikovani furlanski deželni zavesti, ki je v grobem združevala prebivalstvo na območju med reko Livenzo na vzhodu, Alpami na severu, reko Sočo na zahodu ter obmorskim pasom pod beneško oblastjo na jugu, mogoče govoriti najkasneje na prehodu iz 15. v 16. stoletje. Ne gre pa izključiti možnosti, da je le-ta še starejša. Novoveške oznake *Furlani*, *Foroziulienses*, *Friulani* ipd. so označevale tako furlansko deželno skupnost (*natio foroziulienses* ipd.)

kot določeno jezikovno skupnost. Glede slednjega velja izpostaviti, da se je furlanski jezik po dognanjih lingvista Giuseppeja Francescata in zgodovinarja Fulvia Salimbenija izoblikoval med 9. in sredino 13. stoletja, v obdobju, ko je kneževina oglejskih patriarhov kazala izrazito usmerjenost k nemškemu cesarstvu in se je območje v političnem, gospodarskem in kulturnem oziru precej oddaljilo od italijanskega sveta. Vse do padca štaufovske dinastije in poraza cesarske ideje je večina oglejskih patriarhov in njihovega spremstva prihajala z nemškega prostora, pogosto so bili povezani tudi s samim cesarskim dvorom. Obdobje med 11. in 13. stoletjem je zaznamoval globok prepad med širšimi in višjimi sloji prebivalstva, kar je bilo sicer splošno razširjeno v srednjeveški družbi, a na območju Furlanije je ta prepad v tem obdobju zaobjel tudi jezikovno sfero. Višji sloji so za razliko od ljudstva govorili večinoma nemško, jezik ljudstva zato ni bil v interakciji z morebitno bolj izbrano različico istega jezika, saj je le malo pripadnikov višjih slojev govorilo furlansko. Zaradi tega se je furlanski jezik razvijal povsem drugače kot drugi govori severnega Apeninskega polotoka, saj ga niso dosegli jezikovno-kulturni tokovi, ki so bili prisotni v preostalih predelih severnega polotoka, kjer so se govori širših slojev razvijali v interakciji z bolj izbranimi različicami istih govorov v ustih plemstva in klerikov in kjer so učene različice postopoma prevladale nad podeželskimi. Furlanski jezik je sledil samosvojemu

lingvističnemu razvoju, ki ga je ohranil tudi potem, ko je furlanščina prišla v stik s toskansko-beneškim govorom (t. i. *volgare toscano-veneto*) (Francescato, Salimbeni 2004: 115–137).

Furlanska deželna zavest se je navdihovala pri slavi in blišču obdobja nekdanje kneževine oglejskih patriarhov, ki je predstavljalo kohezijsko silo pri izoblikovanju furlanske deželne identitete. Poleg tega so furlanske fevdalne plemiške rodbine omenjeno kneževino dojemalo kot zlato dobo, in sicer zavoljo moči in vpliva, ki ga je imelo tedaj v političnem življenju plemstvo, ki je zagovarjalo lastne interese v t. i. furlanskem parlamentu.

Kasneje, zlasti po drugi habsburško-beneški oziroma gradiški vojni (1615–1617), v kateri so se pomerili Benečani in Habsburžani, začne prihajati vedno bolj do izraza goriška deželna zavest, ki se je v začetku deloma prekrivala s furlansko, a se je napajala iz spomina na nekdanj mogočno goriško grofijo in njene grofe ter se razvijala v luči občutka pripadnosti in zvestobe vseh slojev prebivalstva do habsburške vladarske hiše. Vojna pa je – za razliko od predhodnega obdobja, ko meja dejansko ni ločevala beneških in habsburških podanikov – med prebivalstvo beneške Furlanije vnesla občutek pripadanja posamezni vojskujoči se strani. Furlanska in goriška deželna zavesta sta se v 17. stoletju na območju goriške grofije torej še deloma pokrivali in prepletali, postopoma pa sta se oddaljevali. Kljub temu pa so ostale povezave med njima zelo tesne, zato ne preseneča, da so Goriško pred 19. stoletjem pogosto označevali z imenom »avstrijska Furlanija« (*Friuli austriaco*). Goriški avtorji so to oznako uporabljali namesto ustaljenega imena Goriška, kadar so želeli poudariti, da del Furlanije spada pod habsburško oblast. Omenjena želja je izhajala iz habsburških pretenzij po preostalem furlanskem ozemlju, ki je spadal pod beneško oblast.²

Na osnovi omenjenega ne preseneča, da se prebivalstvo beneške Furlanije in habsburške goriške grofije povezovali podobne šege, navade in način življenja ter jih zaznamovale kompleksne in

pogosto med seboj nejasno prepletene kolektivne identitete.

Preučevanje kolektivnih zavesti obmejnega prostora potrjuje domnevi, da so sodobniki deželno skupnost dojemali kot skupek posameznikov, ki so jih povezali specifični upravno-politični in družbeni dejavniki. Sočasni historiografi, ki so skoraj izključno pripadali italijanski kulturni in jezikovni skupnosti, so se na primer zavedali, da je ta skupnost rezultat nekdanjega prirastka različnih ljudstev in jezikovnih skupin. Jezikovno raznolikost dežele so namreč razlagali z antičnimi ali zgodnjerednjeveškimi migracijami. Izpostaviti velja, da se je od 15. stoletja dalje furlanski jezik obravnavalo kot mešanico italijanskega in francoskega jezika, kar naj bi bilo po mnenje zgodovinarjev posledica antičnih migracijskih gibanj z območja Galije. Omenjena razlaga je morala biti dokaj splošno razširjena, saj ni prisotna le v zgodovinskih spisih (na primer Jacopa Valvasoneja (Valvasoni 1893: 11), Hercola Partenopea (Partenopeo 1978: 4, 105) in Faustina Moissesa (Moissesso, 1623: I, 13)), ampak tudi v delu, kakršno je *Clima goritiense* zdravnika Antona Muznika (Muznik 2000: 27–28). Goriški plemič Gaspare Brumatti (um. 1711), prodorni opazovalec goriške družbe, je v svojem delu *L'Aquila leone di Gorizia, ossia il Contado Principato goritano, uno degli incliti immediati stati del Sacro Romano Impero* zapisal: »Furlanski govor je dejansko mešanica raznih jezikov, zlasti francoskega, s katerim ima skupnih več glasov« (*«Idioma Forlano effettivo miscuglio di varie Lingue e massime della Francese, cola quale simboleggia in più voci»* (Brumatti [s.d.], govor II, fol. 32r)).

Zaradi zgoraj omenjene zavesti, da gre za izvorno raznolike skupnosti, je deželna zavest presegala ne le jezikovne, temveč tudi etnične razlike. Brez zadržkov so torej v svojo sredo sprejemali tudi slovensko govoreče prebivalstvo goriške grofije in vzhodne Furlanije. Tako zgodnjerednjeveškimi Slovanom kot novoveškemu slovensko govorečemu prebivalstvu so sicer pripisovali različne t. i. izvore (hunski, vandalski, skitski itd.), a furlanske rojake nasploh so dojemali kot potomce različnih, tudi t. i. barbarskih ljudstev. Bistveno je, da so kljub temu slovensko skupnost izrecno sprejemali kot »našo prebivalko« (*nostra habitatri-*

² Omenjeno težnjo razkriva že naslov biografske zbirke *Gli scrittori friulano-austriaci degli ultimi due secoli* (Gorizia 1783, 1785, 1792), ki jo je sestavil goriški stolni prošt Pietro Antonio Codelli di Fahnenfeld (1754–1822).

ce) (Nicoletti 1928: 46), kot je izpostavil čedajski notar in dober poznavalec slovenskega prebivalstva in njihovih navad Marc'Antonio Nicoletti (ok. 1537–1596). Slovensko govoreči domačini so že stoletja sobivali z romansko (večinoma furlansko) govorečim prebivalstvom.

Novoveški avtorji so pogosto opisovali območja, na katerih se govori furlanski jezik in kje slovenski, omenjali pa so tudi večjezičnost Gorice itd. Tovrstni opisi so bili pogosto posplošujoči. Spomniti velja na znane besede zdravnika Antona Muznika, ki je v svojem delu *Clima goritiense* zapisal: »Meščani govorijo tri jezike: slovensko, nemško in furlansko. [...] V teh jezikih se opravljajo tudi v raznih cerkvah svete molitve. V javnih šolah poučujejo v nemščini, sodne zadeve pa obravnavajo v italijanščini. Furlansko in slovensko govori ljudstvo, furlansko govorijo prebivalci grofije Gradiščanske [pravilno Gradiške – op. av.], slovensko pa tisti, ki prebivajo v severozahodnem in južnem delu dežele« (Muznik 2000: 27–28).³

Carlo Morelli pa je glede jezikovnih rab povzel prav tako znane besede Girolama di Porcie (Morelli 2003: I, 184–186, II, 188–194, III, 138–141). Porcia je namreč v *Descrizione della Patria del Friuli* glede Gorice zapisal, da so tamkajšnje navade tako glede oblačenja kot hranjenja in pitja nemške. Dodal je, da se domačnostno in običajno uporabljajo trije jeziki, in sicer nemški, slovenski (posplošeno poimenovan 'slovanski') in italijanski: »*Li costumi così nel vestire, come nel mangiare, e bere sono Tedeschi; per il più usano familiarmente, ed ordinariamente tre lingue Tedesca, Schiava ed Italiana: [...]*« (Porcia 1897: 87).

Pri tem velja izpostaviti pomen besede »*familiarmente*«, ki je ne gre prevesti kot »*govorijo v družini*«, kot je predlagal Milko Kos (Kos 1974: 12), ampak v pomenu »*con familiarità*« (domačnostno), kar pomeni, da so govornici povsem sproščeno preklapljali iz enega jezikovnega sistema v drugega. Omenjena jezikovna praksa se je kljub

³ V originalu se odlomek glasi: »*Civitatibus incolae triplici sermone loquuntur slavonico, germanico, et furlano, [...] his quoque linguis in variis Ecclesiis Sacrae Orationes dicuntur, lingua Germanica in publicis Scholis docetur, Italica Causae forenses tractantur, furlana et slavonica vulgus utitur, Illa loquuntur incolae Comitatus Gradiscani, hac vero illi, qui septentrionalem, orientalem, et meridiana provinciae partem incolunt*« (Muznik 2000: 4).

prevladi nacionalizmov, ko je jezik postal identifikacijski element nacionalnih zavesti, ponekod kot relikv ohranila do danes. Na osnovi tega lahko upravičeno sklepamo, da na stičiščih ni bilo jasno začrtanih in ločenih jezikovnih skupnosti.

Poleg tega je goriški plemič in zgodovinar Rudolf Coronini (1731–1791) izpostavil, da furlansko in slovensko govorijo tako plemiči kot širši sloji prebivalstva: »*Plemiči govorijo celo štiri jezike poleg latinskega, ki je jezik eruditov, in sicer italijanskega, furlanskega (neke vrste skrajšano italijanščino oziroma pol francoščino), nemškega in slovenskega. Ljudstvo od Kranjske vse do Soče govori skoraj izključno slovensko, preko reke pa deloma slovensko in deloma furlansko.*«⁴

Določeni avtorji so opisovali tudi sam značaj furlanskega prebivalstva. Gaspare Brumatti je na primer pisal o »*Furlanah, ki so resnično zelo radodarni, hitri, spremenljivi, goreči in včasih hitre jeze, ampak zvesti in smrtni sovražniki dvoiličnosti in izdaje*«,⁵ tako kot naj bi bili tudi Francozi, jezik katerih naj bi – kot omenjeno – vplival tudi na razvoj furlanskega jezika. Nasploh je goriško prebivalstvo pogosto opisano kot posebno vročekrvno: znani so na primer opisi Carla Morellija (Morelli 2003: knj. I, 189–191, knj. II, 101–103, 188–194, knj. III, 138–141).

Dokaj splošno razširjena je bila najbrž tudi predstava o tem, da naj bi bil značaj prebivalstva deloma nemški, deloma italijanski, kot je izpostavil na primer Rodolfo Coronini.⁶

Vrsta družbenih, političnih, gospodarskih in kulturnih sprememb konca 18. stoletja je prispevala tudi k spremembam v mentaliteti (spremenjen odnos do življenja, družine, svetega itd.), tudi na področju kolektivnih identitet, kjer so se začeli pojavljati zametki načina mišljenja in idej,

⁴ V originalu se odlomek glasi: *Incolarum Nobiliores etiam quatuor linguas callent, praeter Latinam, eruditionum idioma; videlicet Italicam, Furlanicam (quam Italicam abbreviatam, et semi-Gallicam dixeris) Germanicam, et Slavonicam. Plebs a Carniolia ad Lisontium, fere Slavicam, ultra fluvium Slavicam et Furlanicam loquitur.* (Coronini 1759: 20).

⁵ V originalu se odlomek glasi: »*Forlani, di realmente assai generosi, subitani, mobili, ardenti e tal volta furiosi; ma leali e nemici mortalissimi di doppiezze e di tradimenti*« (Brumatti [s.d.], govor II, fol. 32v).

⁶ »*Temperamento plerumque medio sunt Italos inter, et Germanos, qui isthic degunt*« (Coronini 1759: 20).

ki so v naslednjem stoletju pripeljali do nastopa različnih nacionalizmov. To je spremenilo tudi samo naravo zavesti. Ob umikanju deželnih zavesti v ozadje so nacionalne zavesti pridobile na pomenu in v določenih primerih dale nove vsebine nekdanjim kulturno in/ali geografsko pogojenim identitetam. To velja za italijansko zavest, ki je nekoč izhajala iz geografskih in kulturnih dejavnikov, a je vedno bolj postajala odvisna od predstav o biološkem, etničnem izvoru njenih pripadnikov. Postopoma je ta zavest začela pridobivati točno določene politične cilje, kar je privedlo do italijanskega risorgimenta in irendentizma.

VIRI IN LITERATURA NEOBJAVLJENI VIRI

Brumatti de Jacomino e Sigisberg, G. [s.d.]: *L'Aquila leone di Goritia ossia il Contado principato goritiano uno degli incliti immediati Stati del S.R.I. colla sovranità commune a principi imperiali. Dalla maestà cesarea di Leopoldo primo suo conte prencipe dominato e per diversi governato*. Transkripcija rokopisa, ki se hrani v tržaški mestni knjižnici (ms. 1/2 A 17).

OBJAVLJENI VIRI

Coronini de Cronberg, R. 1759: *Tentamen genealogico-chronologicum promovendae seriei comitum et rerum Goritiae*. 2. izd. Viennae Austriae: Leopoldum Joannem Kaliwoda.

Moisesso, F. 1623: *Historia della vltima guerra nel Frivli. Libri due. Con le figure del Paese doue si ha guerreggiato, et vna tauola de nomi di alcune persone spetialmente in essa guerra interuenute et loro attioni, et auenimenti*. Venetia: Barezzo Barezzi.

Morelli di Schönfeld, C. 2003: *Istoria della Contea di Gorizia in quattro Volumi compresavi un Appendice di note illustrative*. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna (faks. pon. 3. izd. po: Gorizia 1855).

Muznik, A. (Musnig, A.) 2000: *Goriško podnebje. Clima Goritiense*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana (slovenski provod: Kopriva, Silvester; faks. pon. latinskega originala po: Goritia 1781).

Nicoletti, M. A. 1928: *Il Ducato del Friuli du-*

rante la dominazione dei Longobardi e dei Franchi. Historia inedita di Forogiulio ovverosia Cividale. Pradamano (Udine): Pietro Zampa editore.

Partenopeo, H. 1978: *Descrittione della nobilissima Patria del Friuli*. Bologna: Arnaldo Forni editore (faks. pon. po: Udine 1604).

Porcia, G. di 1897: *Descrizione della Patria del Friuli*. Udine: Tipografia del Patronato.

Valvasoni [!] di Maniaco, G. 1893: *Descrittione della Cargna*. Udine: Tip. del Patronato.

LITERATURA

Francescato, G.; Salimbeni F. 2004: *Storia, lingua e società in Friuli*. Roma: Il Calamo.

Kos, M. 1974: Zgodovinski razvoj slovenske zahodne meje. V: *Slovinci v Italiji včeraj in danes*. Ljubljana: [Založništvo tržaškega tiska], 7–13.

Makuc, N. 2011: *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Štih, P. 2002: *Srednjeveške goriške študije: prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov*. Nova Gorica: Goriški muzej.

Štih, P. 2006: Oblikovanje dežele Kranjske v kontekstu širših raziskovalnih tendenc in slovenskega zgodovinopisja. V: Komac, A. *Od mejne grofije do dežele. Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*. Kosi, M. (ur.). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 13–23.

Štih, P. 2014: Od Karniole do Kranjske – dolga in zapletena pot nastanka dežele. V: *Studia Valvasoriana. Zbornik spremljanih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Weiss, J. (ur.). Ljubljana: Zavod dežela Kranjska, 465–500.

Štih, P.; Simoniti, V. 2009: *Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan založba.

KAJ SO SLOVENCİ V 19. STOLETJU VEDELI O FURLANIH IN KAKO SO FURLANE SPOZNAVALI?¹

BRANKO MARUŠIČ
branko.marusic@guest.arnes.si

Izvleček: 19. stoletje, stoletje narodov, je pri Slovencih ob izkušnjah tisočletnega sobivanja zbudilo novo in spremenjeno obliko zanimanja za njih zahodne sosede – Furlane. K temu interesu je pripomoglo tudi sočasno iskanje in utrjevanje slovenske istovetnosti/identitete. Furlanija je kot ozemlje s pojasnjevanjem predvsem kulturnih značilnosti njenega prebivalstva dobivala podobo skupnosti, ki jo je bilo treba obravnavati in razumevati ločeno od Italijanov. Poznavanje furlanskega sveta je vsebovalo antropološke, jezikovne in kulturne vidike v najbolj širokem pomenu te besede. Zanimanje za Furlane je bilo tudi tesno povezano s poznavanjem razmer pri »furlanskih Slovencih« (Beneška Slovenija/Slavia italiana). Jezikovna in etnična pestrost ter zapletenost furlanskega prostora je prinašala tudi mnoge napačne razlage in nenatančna identitetna opredeljevanja. Od Štefana Kociančiča, ki je okoli leta 1850 prvi obširneje pisal o Furlanah, se je zvrstilo več slovenskih avtorjev s publicističnimi in strokovnimi besedili.

Ključne besede: Furlanija, Slovenci, identiteta, Beneška Slovenija

CE SAVEVINO INTAL SECUL XIX I SLOVENS DAI FURLANS E CEMÛT FASEVINO PAR COGNOSSIJU?

Struc: Il secul XIX, il secul des nazions, al stiçà jenfri i Slovens, biel che a convivevin za passe mil agnis parie cui Furlans, un interes gnûf e di une gnove cualitât pai siei vicins occidentâi. Inta chel timp i Slovens a studiavin e a infuartivin la lôr identitât e chel fat al contribuì a fâ nassi chel interes. Biel che intal Friûl si sclarivin i caratars (massime chei culturâi) dai siei abitants, la regjon e cjavave sù l'aspiet di une comunitât di tratâle e di capîle disseparate dai Talians. Il studi dal mont furlan al cjavave dentri elements di antropologjie, di linguistiche e di ricercje su la culture inte acezion plui slargjade che si pues. L'interes pai Furlans al jere peât a strent cul studi su la condizion dai "Slovens furlans" inta la Sclavanie. La varietât di lenghis e di popui intal teritori furlan cu la sô complessitât e menà dongje ancje interpretazions faladis e inesatecis intes classificazions etnichis. Daûr di Štefan Kociančič, chel prin che dal 1850 al scrivè plui a larc sui Furlans, si intassarin plusôrs autôrs slovens che a publicarin tescj di publicistiche o ancje scientificis.

Peraulis clâfs: Friûl, Slovens, identitât, Sclavanie

¹ Referat na študijskem srečanju Furlani in Slovenci – srečanje med dvema skupnostima (Gorica, 26. 2. 2015), ki sta ga organizirala SLORI – Slovenski raziskovalni inštitut in Societât Filologjiche Furlane (v sodelovanju z ZRC SAZU-jem).

Furlansko-slovenski odnosi predstavljajo obsežen tematski sklop z več kot tisočletno zgodovino, če seveda sledimo ugotovitvam jezikoslovcev in zgodovinarjev, da sta furlanski kot slovenski jezik, simbola identitete obeh skupnosti, sočasno nastajala in se razvijala, in če pri tem sledimo razlagi, da sta Furlan oziroma Furlanka, tisti osebi, ki govorita furlanščino, in nista osebi, ki bi bili zgolj prebivalki zemljepisnega in upravnopolitičnega ozemlja, imenovanega Furlanija, tudi v pomenski povezavi z Julijsko krajino. Prav ta posebnost oziroma značilnost spremlja tudi to razpravo.

Povsem jasno je, da so Slovenci na mejnih ozemljih Furlane poznali že pred tem. Gotovo pa so medsebojne stike, zlasti na mejah, imeli tudi predniki Furlanov in Slovencev oziroma Slovanov. Vse te stike, sožitje, sodelovanje in tudi medsebojne nesporazume so pogojevale državnoupravne in cerkvenoupravne meje, družbenopolitični sistemi, preživetvene potrebe in mnogo drugega, kar je spremljalo življenje posameznika in družbe nekoč in kar ga spremlja tudi danes.

V tem prikazu smo se omejili na 19. stoletje, ker sodimo, da je čas po francoski revoluciji, podkrepjen z nazori razsvetljenstva in kulturnega obdobja romantike, obudil nacionalno idejo in postavil na nove civilizacijske stike med evropskimi narodi in jezikovnimi skupnostmi. S tem pa nikakor ni mogoče trditi, da v prvem furlansko-slovenskem tisočletju ni bilo pomembnih medsebojnih vplivov, ki so se kazali v zelo široko razvejanem pojmovanju gospodarstva (trgovina, promet, obrt) ali pa v kulturi, pri čemer je treba poudariti cerkveno dejavnost, umetnost, jezikoslovje, folkloro in drugo, o čemer obstaja že veliko literature v italijanščini, slovenščini in nemščini. Slovenci so se, stalno ali občasno, selili, tudi na zahod preko slovansko-romanske jezikovne meje, Furlani pa so se iz mejnega območja naseljevali ali prihajali v notranjost Slovenije. To trditev posredno potrjuje na primer podatek, da je leta 2014 v slovenski državi uporabljalo priimek Furlan 1648 prebivalcev ali pa, da je na Vipavskem zaselek Furlani (Brje), Furlanišče pa je manjši zaselek v Brdih (Krasno). Da ne navajamo drugih primerov, zlasti iz besedišča (na primer *furlanka* je pri Slovencih tudi tip/vrsta sekire; Pleteršnik,

SSKJ). Vendar je le še vredno dodati, da sta bila na primer v 16. stoletju domnevno povezana utemeljitelj slovenskega knjižnega jezika Primož Trubar in videmski heretik Narcisso Pramper,² da je *Zgodovino Norika in Furlanije* v rokopisu zapustil kronist slovenskega rodu iz 17. stoletja Martin Bavčer iz Sela na Vipavskem. In še, da je bil leta 1607 pri videmskem tiskarju Natoliniju natiskan *Vocabolario Italiano e Schiavo* – pripravil ga je *Gregorio Alasia da Sommaripa* – in da so bila prva besedila v slovenskem jeziku objavljena v Gorici leta 1779 v pesniškem almanahu *Raccolta di composizioni e di poesie*, v zbirki, ki vsebuje tudi pesmi v furlanščini.³

Do začetka 19. stoletja so Furlani ustvarili že veliko literarno in domoznansko dediščino, glede slednje je treba posebej opozoriti na knjigo Neve Makuc *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški* (Ljubljana 2011). Vstopanje Furlanov v novo 19. stoletje je imelo drugačne vzvode kot pri Slovencih. Slovenci so tedaj sodili – kot sodijo tudi sedaj – med tiste manjše jezikovne skupnosti, ki so še iskale svojo istovetnost/identiteto. To iskanje pa je temeljilo v prvi vrsti na določanju in zamejevanju zemljepisnega prostora, kjer so živeli in kjer so si želeli ustvariti lastno in po možnosti tudi avtonomno družbeno življenje. Zato se je njih iskanje preusmerilo na raziskovanje domoznanstva in zgodovine. Slovenci so želeli spoznavati tudi sosede Furlane oziroma Italijane, še zlasti zato, ker so imeli ti zaradi zgodovinskega razvoja v svoj etnični in jezikovni prostor vključene tako imenovane »furlanske Slovence«, se pravi Slovence med rekama Idrija/Judrio in Ter/Torre ter v dolini Rezije. Prav ti so bili v prvi vrsti vredni pozornosti Slovencev, toda vsako razpravljanje o Beneških Slovencih ni moglo tedaj in tudi danes ne zaobiti Furlanov.

Osnovni vir, na katerem sloni ta pregled, je bil slovenski periodični tisk, zlasti časopisje. Ker se je to na Slovenskem pojavilo v štiridesetih letih 19. stoletja, je pregled časovno omejen, toda za uveljavljanje nacionalne ideje, otroka predvsem

² Francka Premk, *Po sledih še malo znanega Trubarja*. Vir: Hs.zrc-sazu/Portals/0/sp/hs_7_n/10 Premk_HS7.pdf.

³ Branko Marušič, *La stampa periodica italiana e gli sloveni nella contea di Gorizia (1774–1850)*. V: *Ricerche slavistiche* (Roma), NS, 12 (58), 2014, str. 516.

19. stoletja, je bilo prelomno leto 1848, ko so že bili na voljo časopisni viri. Prav malo pa je takih virov, kot so osebni spomini, korespondenca ali književna dela, kar bi lahko dopolnilo podobo osebnih srečanj med Furlani/Italijani in Slovenci na vseh ravneh življenja družbe.

Spočetka je bilo v uporabljenih časopisnih virih kar nekaj identifikacijskih problemov, zlasti posploševanj. Na prvem mestu nedosledno razlikovanje med pojmi Italijan, Furlan ali Lah in njihovo izenačevanje. In tu se že postavljali novi problemi kot: kaj je ozemlje Furlanije, je prostor, kjer žive furlanščino govoreči, ali je prostor, kjer žive tudi drugi narodi in jezikovne skupnosti (Italijani, Nemci, Slovenci in drugi), so Furlani narod ali samo jezikovna skupnost? Da pa gre v Furlaniji za dve jezikovni skupnosti romanskega govornega področja, ob seveda predvsem nemški in slovenski navzočnosti, je bilo Slovincem jasno že mnogo pred tem (za primer je svetolucijski rojak Anton Muznik leta 1781 v domoznanski knjigi *Clima Goritiense*⁴). Toda to značilnost so poznali tudi mnogi drugi poznavalci in opisovalci razmer v Furlaniji in sosednih deželah.

V duhu časa so na furlanski jezikovni prostor že od začetka 19. stoletja prihajali slovanski jezikoslovci (J. Dobrovsky, P. J. Šafarík, I. I. Sreznjevskij). Zanimala jih je Rezija, o kateri je pri Slovincih prvi pisal leta 1816 Jernej Kopitar s člankom *Die Slaven in Thale Resia* v dunajski reviji *Erneuerte vaterländische Blätter*. Kasneje je v to dolino potoval pesnik in glasnik ilirizma Stan-ko Vraz, ki je o svojem obisku pisal v zagrebškem časniku *Danica ilirska* (1841). Korošec Matija Majar se je med Slovence na Goriškem, v Benečiji in Tržaškem odpravil 15. septembra 1843 s Sv. Višarj; takrat je bil že stolni kaplan v Celovcu. V opisu svojega potovanja, ki je izšlo leta 1847 v hrvaščini v zagrebški reviji *Kolo*, je med drugim ugotavljal, da je na poti iz Špetra v Čedad šele pred čedadskimi mestnimi vrati zaslišal prve italijanske glasove. Od Čedada je šel proti zahodu, da bi našel še kak ostanek slovenske prisotnosti. Njegov trud je bil zaman, zato je po dveh urah hoje iz Čedada proti zahodu obrnil smer potovanja in

se napolil v Brda. Preden pa je pričel opisovati ta predel, je še razložil, da Slovenci na Koroškem in Kranjskem imenujejo kot Vlaha vsakega Italijana. Slovenci na Goriškem in v Benečiji pa poznajo z imenom Vlah samo Furlane, ostale južne Italijane pa imenujejo z njihovim pravim imenom. Pri tem je v opombi razložil značilnosti furlanščine, ki da je podobna govorom na severu Italije. Če pa vsebuje furlanščina kako slovensko besedo, je to posledica preteklosti in okolja, saj so Furlani najbližji sosed Slovencev in so z njimi tudi v vsakodnevnih stikih.⁵

Leta 1849 pa je o »furlanskih Slovincih« prvic obširno pisal slovenski tisk, s člankom v časniku *Slovenija*, napisal ga je bogoslovec centralnega semenišča v Gorici Ivan Obala, rojak iz Gorenjega Marsina/Mersino Alto. Pri pisanju mu je pomagal Peter Podreka. Obala je potožil je, da »benečanski Slavjani«, obiskujejo »laške« osnovne šole, da je uradništvo italijansko, in obžaloval razmere, v katerih se ti Slovenci nahajajo.

Domala vsi dopisi iz Beneške Slovenije, ki se poslej pojavljajo v slovenskem tisku, tožijo nad italianizacijo. To je bil že čas, ko je tudi Furlanijo zajel val idej in dejanj italijanskega zedinjenja/risorgimenta, kar je bilo dejstvo, ki je postavljalo v novo luč furlansko-slovenska razmerja in vplivalo tudi način slovenskega poznavanja in razlage furlanskih razmer. V njih odseva narodnostno in politično prebujanje Slovencev ter avstrijski patriotizem. Pri tem je bila takrat pozornost Slovencev namenjena predvsem goriškemu delu furlanskega sveta, tudi in predvsem zaradi možnosti, da bi tudi kompaktno naseljeni Slovani ob severovzhodnih obalah Jadrana postali del združene Italije. Dogodki v revolucionarnem letu 1848 so s svojimi zahtevami in programi ter predlogi za spremembe tudi na Goriškem postavili slovensko-romanska razmerja v upravopolitične in družbenoekonomske okvire.

Še vedno pa prihaja tedaj v slovensko javnost kaka nejasnost o Furlaniji in Furlanah, kot je na primer podatek v časniku *Novice* leta 1854: »*Labe' imenujemo mi Furlane, in razloček delamo med Labi in Talijani, ki se šele za Vidmom*

⁴ »*Civitas incolae triplici sermone loquuntur sclavonico, germanico et furlano, qui ex Italico et Gallico idiomate compositus esse videtur ...*«, str. 4.

⁵ Branko Marušič, Potovanje Matije Majarja po Beneški Sloveniji leta 1843. V: *Trinkov koledar* 2011. Čedad, KD Ivan Trinko, 2010, str. 91–93.

začnejo, oni[Furlani] pa [žive] berž onkráj Soče od slovenskih Berd proti morju.«⁶ Take nejasnosti se kažejo tudi v navajanju goriške dežele in njenega glavnega mesta Gorice. Koledar goriške kmetijske družbe za leto 1849 v statistiki prebivalstva pod skupnim imenom Furlani združuje⁷ skupaj Furlane in Italijane ter ljudi, ki žive pri Tržiču/Monfalcone in govore »veneto« (bizjaki). Kasneje so se navajali statistični podatki ločeno ali pa so Furlane združili z Italijani v rubriko Italijani. Tako ena od državnih statistik iz leta 1852 loči v državi Italijane, Furlane in Ladince.⁸ Tudi avstrijska državna štetja (od 1880 dalje) Furlanov niso priznavala kot narod s posebnim jezikom.

Leta 1850 je tržaški slovenski list *Jadranski Slavjan*⁹ v duhu časa, vendar že po dogodkih leta 1848, kritično opozoril na narodnostne razmere v Gorici in ugotavljal, da v mestu prevladuje italijanski oziroma furlanski element, ter izpovedal željo, da tudi Slovenci v mestu, do katerega imajo zgodovinske pravice, odigrajo svojo vlogo. Anonimni pisec članka opozarja na pojav italijanske nacionalne ideje in s tem povezuje zahtevo Italijanov, da postane italijanščina učni jezik na gimnaziji v Gorici. Slovenci so take želje utemeljevali glede na to, da so bili v deželi večinsko prebivalstvo. Aprila leta 1861 je Slovenec duhovnik Josip Furlani, rojak iz Dornberka – opozarjam na priimek – obelodanil predlog, da bi se na Goriškem oba deželna jezika v normalkah in na nižji gimnaziji uvedla kot učna, v višji gimnaziji pa kot predmet, ob nemščini kot učnem jeziku. Če bi se slovenski in italijanski učenci naučili obeh deželnih jezikov, bi se, po Furlanijevem predlogu, medsebojno bolj spoštovali in tako izšolani učenec bi imel večje možnosti zaposlitve.¹⁰ V polemичnem odgovoru, katerega avtor se je skrnil za psevdonim, je bilo navedeno, da tak načrt ne bi ugajal »našim Furlanom«,¹¹ ker da imajo tako Italijani kot Slovenci pravico, da je v višji gimnaziji materni jezik

učni jezik in še, da se slovenska mladež laže nauči italijanskega jezika kot furlanska slovenskega. V podkrepitev svojih besed je, kot vzorec za slabo naučeno slovenščino navedel primer z goriške tržnice, ko furlanska služkinja kupuje pri slovenskem kmetu repo in ker nič ne kupi, se vrne praznih rok ter razloži svojim gospodarjem: »je rekla, da jema štiri što repa, ma mu nusa za uon.« (Pravi, da ima štiri sto rep, a jih rabi zase). Polemiko je nadaljeval Josip Tonkli,¹² takrat študent prava na Dunaju in kasnejši vodilni slovenski politik na Goriškem. Menil je, da Italijani ne bi smeli imeti težav pri učenju slovenskega jezika in pri tem napisal, kot nekakšno uvodno poglavje v slovnico furlanskega jezika, pravila o izgovorjavi črk in furlanskih besed ter menil, »da kar se izgovarjanja tiče, slovenski jezik ne bo napravil Lahom in Furlanom nobenih težav«. Omenil je razmere v Gorici in se vpraševal, kako se tamkajšnji Furlani učijo slovenskega jezika in kako ga poznajo: »V Gorici več ali manj, bolj slabše govorijo slovenski jezik: gospodinje, ki same kupujejo sočivje ali zelenjad in sadje na tergu od okoli mesta prebivajočih Slovenk, – vsi rokodelci in kerčmarji, in štacunarji, ki se tudi nekako v kupčijah s Slovenci pečajo. – celó oni Furlani, ki iz Furlanije vozijo turšico v Gorico na terg in jo prodajajo večidel našim goriškim slovenskim gorjancom, – da, še tudi posestniki v Gorici, ki imajo svoje posestva na Slovenskem, in ktere jim slovenski kmetje obdelujejo, tudi ti kramljajo slovensko. Kdo tedaj, bodo me bravci vprašali, ne govori slovensko v Gorici? To mi je težko odgovoriti. Bodo pa mi nasprotniki rekli. Res je, da vsi uni ljudje v Gorici govorijo slovenski, al tako, da Slovenca ušesa bolijo! Te gospode vprašam pa, kako govorijo naši Slovenci in Slovenke okoli Gorice furlanščino, ktere so se naučili, le na goriškem tergu pri prodajanji in vkupovanji? Odgovorim jim, da jo kramljajo ravno tako, kakor Goričani našo slovenščino!«

»Tako bi se dalo o tej jezikoslovni zadevi še veliko pisati, al ker mi ni namen pisati primerljivo slovnico laškega in slovenskega jezika, naj bo toliko zadosti, da spoznamo, da slovenski in laški jezik imata velike enakosti med seboj, in da v tej reči se ne more meriti z laškim jezikom noben drugi nermanski jezik, kakor naš. Pri taki enakosti sloven-

⁶ *Novice*, 15. 2. 1854, št. 13, str. 50.

⁷ *Calendario per l'anno comune 1849*. Gorizia, Societá agraria, str. 64.

⁸ *Novice*, 12. 6. 1852, št. 47, str. 187.

⁹ Branko Marušič, *Opis Gorice iz leta 1850 v slovenskem jeziku*. Koledar 2004, Gorica, GMD, 2003, str. 67–70.

¹⁰ *Novice*, 17. 4. 1861, št. 16, str. 131.

¹¹ *Novice*, 15. 5. 1861, št. 20, str. 158.

¹² *Novice*, 12. 6. 1861, št. 24, str. 191; 26. 6. 1861, št. 26, str. 206–208.

skega in laškega jezika v izgovarjanju, v sklanjbi in pregibu, v besedoredu in v osnovi govora sploh, ni dvomiti, da kakor se Slovenec prav in gladko nauči laškega jezika, da se bode tudi Lah naučil ravno tako lično v slovenskem jeziku govoriti in pisariti, ako ga bo le volja prava; brez truda in terdne volje pa nič ne opravi ne Lah ne Slovenec! Naj bi se slovenskemu jeziku djavno spoznale enake pravice kakor laškemu ali nemškemu, postale bodo tudi okoliščine v Gorici našemu jeziku ugodnejše; slovenski sin se ne bo več sramoval svojega maternega jezika; slovenske družine v Gorici bodo slovensko govorile, in te se bodo tudi pomnožile, ker pri vseh uradnijah v Gorici nekteri uradniki bodo Slovenci; slovenski jezik se bo tudi rabil v družbah omikanih ljudi; da se bo pa pri takih priložnostih tudi voljni Furlanček naučil našega jezika, kdo bo to dvomil?»

Nekateri mlajši Italijani in Furlani so se iz lastnega nagiba naučili slovenskega jezika, ker bi morebiti kot duhovniki dobili ugodnejše službe v slovenskih krajih. Nekateri duhovniki, rojeni Furlani, pa so se slovenščine naučili med službovanjem v slovenskih župnijah.

Za ilustracijo pravkar povedanega se poslužimo spominov kateheta Andreja Marušiča, ki se je kot sedemdesetletnik leta 1898 spominjal dogodka, ko je obiskoval trirazredno mestno šolo v goriški Coceviji (predel za zahodnem delu grajskega griča). Šola je veljala za nemško, furlanščina pa je bila pomožni jezik. Ko je učenec Marušič edini odgovoril na učiteljevo vprašanje, je ta ostale šolarje pokaral: "Viodežo, voaltriš muš, voaltriš šežo Furlanš, e no šavežo; luj e šklaf, e ša!" (Vidite, vi ste osli, ste Furlani in ne znate, on je pa Slovenec in ve.)

O furlanskem jeziku je v začetku petdesetih let 19. stoletja na kratko pisal Franc Blažič, bogoslovec v Gorici. Pod vodstvom Štefana Kociančiča, semeniškega profesorja, je napisal kratko zgodovino goriške nadškofije. Furlanščino, ki vsebuje besede italijanskega, nemškega, francoskega, slovenskega in drugih jezikov, je predstavil z molitvijo *Oče naš* (Pari neštri, ke šes in cil) v furlanščini in jo objavil v pravopisni ter fonetični obliki. Blažič je še omenil, da furlanščino govore še največ v Gradišču ob Soči in v okolišu tega mesta,¹³ kar seveda ni bilo zelo natančno.

¹³ Franc Blažič, *Kratka povestnica goriške nadškofije*. Celov-

V vsa ta nekoliko kratka in mestoma ne povsem točna poročila o Furlanih in o Furlaniji je z objavami treh člankov, ki pa niso posvečeni izključno Furlanom, med letoma 1852 in 1855, posegel že omenjeni Štefan Kociančič, kot sodelavec zagrebške znanstvene revije *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*.¹⁴ Z njegovimi objavami so za Furlane izvedeli tudi na Hrvaškem, Slovenci pa so Kociančičeve prispevke prebirali tudi v ponatisih, ki jih je objavil slovenski tisk (*Slovenska bčela* 1853, *Prijatelj* 1855). O Kociančiču in njegovem poznavanju predvsem goriške Furlanije sem poročal leta 1969 na kongresu, ki ga je furlansko filološko društvo (Società Filologica Friulana) priredila v počastitev svoje petdesetletnice; referat je bil objavljen v aktih tega kongresa.¹⁵ Kociančič se je pokazal kot zelo dobro informirani poznavalec Furlanov in goriškega domoznanstva in je problematiko prikazal na topografski način. Furlaniji in Furlanom je posvečeno poglavje *Laško ali Furlanija* v članku z naslovom *Zgodovinske drobtнице po Goriškem nabrane v letu 1853*. Pri opisu se je Kociančič, kot že povedano, osredotočil na vzhodne predele Furlanije. Pregledal je preteklost Furlanov in Furlanije, prikazal je socialne in gospodarske razmere (kolonat), opisal šege in navade, omenil književno ustvarjanje in v prikazu jezika omenil sorodnost furlanščine z vlaškimi oziroma romunskim jezikom. Omenil je razliko z govorom Bizjakov. Poudaril je zvestobo Avstriji, »naših« Furlanov, za razliko od nekdanjih beneških Furlanov, se pravi tistih, ki so bili do leta 1797 podaniki beneške države.

Pri opisovanju Brd se je k Furlanom znova vrnil in pri tem opravil nekakšno psihološkoantropološko primerjavo med Furlanom in sloven-

vec, MD, 185, str. 57.

¹⁴ Odgovor na nékoja pitanja načelnikova od Stépana Kociančiča. V: *Arhiv ...*, 2/1852, str. 404–406; *Zgodovinske drobtнице po Goriškem* pobrane v letu 1853. V: *Arhiv ...*, 3/1854. Str. 173–222 in 230–238; Odgovori na vprašanja društva na jugoslavensko povesrtnico. V: *Arhiv...*, 3/1854, str. 259–309.

¹⁵ Branko Marušič, *Il Friuli Goriziano nelle opere di Stefan Kociančič*. V: *Atti del congresso internazionale di linguistica e tradiziunoni popolari*, Gorizia–Udine–Tolmezzo, SFF, 1969, str. 171–179. Slovenska objava v: Branko Marušič, *Primorski čas pretekli*, Koper, Lipa, 1985, str. 266–279.

skim Bricem. Ugotovil je mnogo razlik in tako je bila njegova sodba o Furlanu neprizanesljiva, z naglaševanjem na primer Furlanove nepotrpežljivosti, vročekrvnosti in manjše odkritosrčnosti, ki jo sicer ima Slovenec. Kociančič daje prednost Slovincu. Da pa bi te sodbe omilil, je zapisal: »Omeniti pa moramo, da se ne more popolnoma določiti tukaj vse, v čemer se ločita Lah in Slovenec, ker ta dva naroda tu vkup prebivata, se mnogokrat med sabo v zakonu vežeta, in torej se razloček med obema vedno bolj zgublja.«

Posebej je vredno opozoriti na Kociančičevo ugotovitev, da se Furlani težje od Slovencev nauče tujega jezika, da Slovenci iz okolice Gorice dobro govore furlansko, med Furlani pa le redko kdo pozna slovenski jezik. Ta Kociančičeva ugotovitev pa je bila ena temeljnih za razumevanje narodnostnih razmer na Goriškem oziroma na ozemlju, kjer sta se srečevali romanska in slovanska jezikovna skupnost.

Slovenci so s Kociančičem prispevkom prejeli dovolj informacij, da so spoznavali njih zahodne sosedje. Poleg Slovencev so take podatke prispevali Furlani sami oziroma Italijani ter ob koncu stoletja dalje tudi Beneški Slovenci oz. pisci, ki so iz teh krajev izviral. Nekateri izmed njih so dajali povratne informacije, se pravi, da so Furlane seznanjali s Slovenci (objave Francesca Musonija, jezikoslovca Bruna Guyona). Pomnožilo se je število objav v dnevnem pa tudi v strokovnem tisku. Vsega ni mogoče naštet, zato ostajamo pri izboru.

V koledarju *Lunari di Gurizza* za leto 1858 je Giovanni Filli objavil povzetke iz v goriški furlanščini napisanega sodobnega anonimnega spisa o tolminskem kmečkem uporu leta 1713; objavljeni so bili z naslovom *Il tumult dei Tolmino* nel 1713. V poslovenjeni in nekoliko dopolnjeni obliki je spis izšel v goriškem tedniku *Domovina* (1867). V tem časniku je učitelj na goriški realki Francesco Gatti leta 1867 objavil članek o zgodovini in geografiji Furlanije.¹⁶ Publicist France Zakrajšek, prav tako učitelj na goriški realki, je v

furlanski jezik prevedel Prešernov sonet *Življenje ječa ...* (1877).¹⁷ Iz furlanščine pa je furlanske pesnike (Carlo Faveti, Gian Battista Gallerio, Pietro Zorutti,) v začetku 20. stoletja ponesrečeno prevajal Blazij Bevč. Že omenjeni Andrej Marušič je tudi napisal in objavil sonet v počastitev novega goriškega nadškofa Alojzija Zorna tudi v furlanščini.¹⁸

S številnimi razpravami je v furlansko zgodovino posegel tudi Simon Rutar, na primer s prikazom slovenskih naselbin na Furlanskem,¹⁹ v prevodu Ivana Trinka je izšel kot brošura *Delle colonie slovene nel Friuli* (Videm 1887). Francesco Musoni je želel v italijanščino prevesti Rutarjevo razpravo o pomembnosti Pavla Diakona za zgodovino Slovencev. Furlanske arhive so v drugi polovici 19. stoletja začeli obiskovati slovenski zgodovinarji. Mladega docenta univerze v švicarskem Fribourgu Vladimirja Levca in Pier Silveria Leichta je družilo zanimanje za zgodovino furlanskega parlamenta.²⁰ O furlanščini in njenih povezavah s slovenščino je razpravljal jezikoslovec Karel Štrekelj. Med letoma 1892 in 1896 je v Gorici izhajal časnik *Il Rinnovamento*, ki je italijansko javnost seznanjal z razmerami v slovenskem in slovanskem svetu.

Ob veliki noči leta 1874 je Červinjan in Oglej obiskal v družbi prijatelja študent klasičnih jezikov in sodelavec lista *Soča* Štefan Širok in napisal reportažo *Na Furlanskem*,²¹ v kateri je popisal pot in se zlasti zaustavil pri oglejski baziliki. Pohvalil je gostoljubnost gostitelja v Červinjanu (morda družina Lovisoni, iz katere je bila Elisa, soproga urednika in politika Viktorja Dolenca) in prispeval kar nekaj vtisov o Furlanah. Vtisi so mestoma podobni tistemu, kar je opazal že Štefan Kociančič. Omenil je kolonski sistem, katerega »pogoji so krvavi«. Kmetu kolonu niso prizanašali, kar se je zlasti pokazalo tudi v »duševnem obziru«,

¹⁷ Preširen v furlanščini. V: *Ljubljanski zvon*, 2/1882, št. 2, str. 769.

¹⁸ *Novice*, 17. 10. 1883, št. 42, str. 338; *Sot la nape*, 38/1886, št. 3–4, str. 41–44.

¹⁹ Slovenske naselbine na Furlanskem. V: *Ljubljanski zvon*, 3/1883, str. 53–60, 122–128, 188–193.

²⁰ Branko Marušič, *Sosed o sosedu. Prispevki k zgodovini slovensko-italijanskega sožitja*. Trst, ZTT-EST, 2012, str. 97–109.

²¹ *Soča*, 16., 23. in 30.4. 1874, št. 11–18.

¹⁶ Friulsko (Zemljepisno-zgodovinska črtica). V: *Domovina*, 12. 3. 1867, št. 10, str. 42; 29. 3. 1867, št. 13. Isti avtor je objavil tudi članek o »križarski vojski« proti Kobaridcem leta 1331 (*Domovina*, 26. 4. 1867, št. 17, str. 69–70).

zlasti v odnosu do izobraževanja, saj je celo šolski nadzornik v nekem furlanskem kraju vodji tržaške vlade/namestništva grofu Stadionu pred letom 1850 izjavil: »Kaj potrebujemo neki ljudskih šol; kar je kmečkih otrok naj ostanejo pri motiki in lopati, kar je premožnejših gosposkih, naj gredo v mesto, tm naj se šolajo; tukaj na deželi nemamo potrebe nikakoršnih šol.«²² Stadion, ki je veliko storil za razvoj osnovnega šolstva, naj bi nadzornika odslovil. Furlanski kmet (colono) naj bi bil prav zaradi razmer, v katerih živi, (»neusmiljene nečloveška odvinost«), pokvarjen. Širok je pri tem še prerokoval, da bo »to žalostno, duševno in telesno stanje furlanskega kmeta povzročilo velikansko socialno uprašanje v naši deželi. Bog daj, da pri tem le krvavih nasledkov ne bilo.« Opazoval je tudi ponašanje Furlanov, kar se mu je ponudilo pri maši v oglejski baziliki. Ugotavljal je, da so Furlani pobožnejši od Slovencev, kar si je razlagal z »bolje ko je ljudstvo nezavedno, bolje ko je ljudstvo odvisno; tem prej pričakuje pomoči od drugod, in s tem višo veljavo prepisuje ostankom starih svetnikov«. Po volji mu je bila tudi noša Furlank; njih obrazi so prijetni in niso taki, »ki vzbujajo poželjivost in poltnost, ampak to so popolnem klasični obrazi, in dozdevalo se mi je, kakor bi videl vsaj nekaj sledu rimskih matron.«²³

Štiri leta za Širokom se je nepodpisani dopisnik javil iz takrat še avstrijskega Bračána (Brazzano). Do Furlanov je bil bolj neobziren in tudi v zgodovinski zmoti. Na večer vseh svetih leta 1878 je odšel na vaško pokopališče na griču Sv. Jurija, odkoder mu je pogled na furlansko »čarobno ravan, katero kinčajo mikavni darovi tukajšnje narave« priklical spomin na čase, ko je tod »rodila slovenska hči slovenske sinove, kjer je slovenskemu očetu zatisnil oči slovenski sin, in kjer so oča in mati učili slovensko molitev otroke svoje; tu v tej krasnej deželi, katera je bila v onem srečnem času še dom majke Slave – tu je zaléga zdaj furlanska, zaléga ljudstva, ki je prazno, brez pomena in koristi v zgodovini, isto i tako sovražno sosedu Slovincu, katerega mora srce boleti pri pogledu na tacega soseda, in ko se njegovej nepomenljivosti in hvale prepisuje, kakor tisočkrat več zaslužnejemu Slovincu.«²⁴ Me-

sec dni zatem se je neznani dopisnik iz Bračana znova oglašil.²⁵ Opisoval družbene razmere v Furlaniji. Začenja kritično z ugotovitvijo, da je Furlanija s svojimi prebivalci meglena podoba vrednih narodov. Navaden Furlan ne pozna pravega blagostanja, prav zaradi kolonata: »Bodi si letina še tako dobra, naj iz njegovih tla leto še toliko privedi, kar bi drugega naroda kmeta osrečilo – Furlan ostane revež, odvisen služabnik košatemu svojemu gospodarju. Kar on v potu svojega obraza stori, ne dela zase; kar on seje, ne gre iz njegove žitnice, niti iz njegove kleti, ne v njegova lastna tla, in kar tla in božje solnce obrodi, ne gre v njegovo shrambo. – Potrebneza za njegovo in življenje njegove družine, dá mu, kot plačilo hlapcu, prevzetni gospodar grof ali kaj enacega, kateri se v svetlih ekvipažah vozi mimo trpečega in trpeče družine v njegovem vrtu in polji. Od tega, ali iz te desetine, katero mu vrže iz mej prstov magnat, mora si kupiti vsega, kar v njegovej zemlji ne zraste, in zlasti oblačiti se. – Zato je prisiljen prodajati množega izmej zemljišnih pridelkov, ter le po tej poti odpreti vrata denarju v hram kjer živi, kateri pa le redko dohaja, posebno, ako je letinja slaba.

Davkov seveda ne trebuje plačevati Furlanu, ker je sluga. Čuditi se nij ravno, videti furlanskega prostaka v slabej, ubožnej obleki in opankami z lesenimi podplati – usnje je drago – iti od doma in domov, ker financijalno stanje njegovo, zidano je v pesek.«

Pisec ugotavlja, da je najbolj običajna Furlanova jed polenta. Koruza mu rodi dvakrat letno, celo leto pa ne okusi mesa. Tak način življenja »ne barva lic rudeče in ne greje mnogo krvi. Od tod prihaja, da je ljud [človek] većinoma prstene lične barve in tudi grozno len za delo. Lepih obrazov vidiš mej moškimi malo. Jedino čudesno je, da se mej nežnim spolom mnogo zares lepotičic zagleda, katerih zalo vrezani obrazni lineamenti in vitka, proporcijonirana životna rast nehote sinu majke Slave k priznanju sili [...] Pri vsej tej mizeriji se čuti pa Furlan prav zadovoljnega s soboj, ker ne čuje in ne vidi boljšega in neizve; le, če čuje katerikrat kje o boljšem stanji kmeta in o večjej prostosti, zapozna se mu v obrazi, da je notranje nezadovoljnost se mu vzbudila; a kljubu temu, da si marsikdo vzame pogum poiskati si kje drugje boljše sreče, pripelje ga

²² Soča, 16. 4. 1874, št. 16,

²³ Soča, 23. 4. 1874, št. 17.

²⁴ Slovenski narod, 7. 11. 1878, št. 256.

²⁵ Slovenski narod, 11. 12. 1878, št. 285.

ravno tisti pot zopet nazaj domov, po katerem je odšel meneč, da fortuni v naročje. (Iz Bosne se uže številno zopet vračajo). Učenosti, ali umetnosti sploh je v Furlanijo pot zazidan; inteligenca spi: šol, katere, akoravno sploh italijanske, moral bi iskati jih z Diogenovo svetilnico. Mej tem pri nas na Slovenskem v cerkvi vse roke peroti imajo, se pride tu le redkokrat na tak sled, priprostelega kmeta tu otrok le malokdaj črke pozna. Društva Furlan ne pozna nikakoršnega, dasi društvo edino dostikrat pripomore za napredek omike o narodu. V poletnih večerih vidiš le fante in dekleta Furlane v mnogih vrstah, držče se za pazduho črez celo cesto sprehajati in peti narodne svoje. Zato pa, ker je Furlanu pravo društveno življenje in višja omika tuja stvar, in nij za višje podvzetje, bodi si v fizičnem ali moralnem obziru – ostane zabiti teppec, kar pa najbolj pokaže, ako izjemno kedaj dobi božje kaplice v glavo. Dasi se namreč tu mnogo vina pridela ga priprosti kmet le v krčmi in za drag denar piti more, iz zgoraj navedenih zrokov.«

Taki vtisi o Furlaniji in Furlanih so ohranjevali pri slovenskih sosedih poseben odnos, pri čemer so Slovenci na Goriškem gradili in utrjevali svojo narodnostno ter državljansko samozavest zlasti na primerjavi slovenskega in furlanskega podeželja. V tem so Slovenci spoznavali svojo veliko prednost: »V Gorici med Lahii ni nikakega kulturnega delovanja – pač pa največ analfabetov v deželi. [...] V Furlaniji je seveda še slabše. Ljudstva je docela neizobraženo, par konterjev[grofov] ga drži v kremplih in dobe se povečini tako nevedni Furlani, da niti svoje narodnosti ne poznajo. 'Jo soj to dešk', reče Furlan, če se ga vpraša po narodnosti.«²⁶

Med vsem tem delovanjem, ki ga je vodila predvsem želja po poznavanju sosedja, pa je imelo sožitje tudi drugačno podobo. Bilo je pogosto tudi polno nemira (časopisne polemike, parlamentarne razprave, cestne manifestacije in drugačne oblike obračunavanj), ki so ga ustvarjala burna soočanja, povezana z uveljavljanjem in uresničevanjem političnih in vseh drugih družbenih programov, ki so bili tako pri Slovencih kot

Furlanij/Italijanij različni in so si nasprotovali. Nesporazumi so temeljili na nepoznavanju in nepriznanju programov za uresničevanje narodne ideje pri Furlanij/Italijanij kot pri Slovencij. Pri tem pomislimo na program zedinjenja Italije (risorgimento) in na program Zedinjene Slovenije. Neskladje se je pokazalo tudi pri razumevanju razmerja med mestom in okolico/zaledjem in obratno med okolico/zaledjem in mestom. Na Goriškem se temu soočanju pridruži tudi navskrižje med hribovitimi in pasivnimi predeli dežele, kjer žive Slovenci, in bolj bogato in zato z davki bolj obremenjeno furlansko ravnino. To razmerje se je najbolj pokazalo v goriškem deželnem zboru, v katerem se že od njegovega delovanja dalje odvijale razprave ki se na slovenski strani skozi desetletja niso spremenile: »Furlanija je majhen, ali jako lep del naše dežele. Če pogledamo na zemljevid Goriško-Gradiščanske, se ta majhen del kar zgubi vidu, ali vendar so skrbi zanj več kakor pa za obširni slovenski del. Vzrok temu tiči pač zopet le v premoči Lahov v našem deželnem zboru.«²⁷ Svoj delež je prispevalo tudi razmišljanje o zgodovinskih in nezgodovinskih jezikovnih in narodnostnih skupnostih in nazadnje, a ne kot zadnje, tudi in predvsem problem jezika, o čemer smo že govorili.

Obojestransko poznavanje furlanščine/italijanščine in slovenščine ali dvojezičnost bi imelo zelo trdno združevalno moč, kar more veljati tudi še danes. Ves preplet teh različnosti in skupnega pa je vendar ustvarjal človeška srečanja, tudi taka, iz katerih so izšli pesnik Alojz Gradnik, slikar Venio Pilon, arhitekt Marko Pozzetto, nadškof Andrej Jordan in drugi.

Slovensko-furlanski/italijanski sožitveni mir in obenem nemir je bil stalnica, ki je zlasti od leta 1848 dalje dobivala politične prizvoke in prvine. Polemične tone so vnašali dogodki, povezani s krajevnimi in mednarodnimi političnimi razmerami. Leta 1858 je pozornost Slovencev zbudila knjiga Prospera Antoninija *Il Friuli orientale* (Milano 1858), ki naj bi s toponimom Vzhodna Furlanija nadomestila uradno ime Goriška ali redkeje rabljeno ime Posočje. Toponomastične razprave so bila pogosta vsebina časopisnih polemik.²⁸ Po-

²⁶ *Učiteljski tovariš*, 23. 3. 1906, št. 13. Sem Nemec, odgovarja Furlan in pri tem misli na državljanstvo. Tako je tudi mogoče razumeti reklo, Furlani bodo postali nekoč morda Nemci, toda Slovani nikdar (»*Nustris Furlans a sarin forsi un volte Tedescos ma Sclas in eterni mais*«, v svojem članku *Slovinci in Furlani (Slovenec)*, 5. 12. 1917, št. 279) ga je zapisal Josip Balič.

²⁷ *Soča*, 15. 5. 1900, št. 57.

²⁸ Pravicoljub, Italijani in Slovani. V: *Soča*, 25. 1. in 1. 2.

seben problem je bilo razmerje med avstrijskimi («našimi») Furlani in cesarstvom, katerega podaniki so bili. Tako se je tudi leta 1878, ko naj bi Italija dobila nove vzhodne meje, pokazala neenotnost Furlanov, zlasti avstrijskih, do problema zedinjevanja Italije in možnosti, da bi bila celotna Furlanija vanjo vključena in izločena iz avstroogrske skupnosti. Problem je imel svojo življenjsko moč do konca prve svetovne vojne, ko habsburške države ni bilo več, a tlel je še dalje in ni povsem ugasnil ter je nato doživel uresničitev z italijansko ustavo (1948) določeni deželi s posebnim statutom, v Furlaniji- Julijski krajini.

V 19. stoletju so furlansko govoreči svojo identiteto vezali na rabo jezika, vse ostalo, kar je tudi soustvarjalo identiteto neke skupnosti predvsem pa naroda, je imelo italijanski narodnostni značaj. Drugače, bolj enovito, je bilo in je še vedno pri Slovencih. Na anketno vprašanje, kaj pomeni biti Furlan, je septembra 2012 zgodovinar Ferruccio Tassin odgovoril: »*Biti Furlan pomeni zame predvsem poznati jezik in se zavedati svojega okolja (pokrajine, življenjskih ritmov, tradicij, načina prehranjevanja, navad in zgodovine. Seveda pa ne moremo govoriti o neki etnični čistosti, ker ta ne obstaja.*«²⁹

Naj se za konec spomnim na don Guida Magheta. Ko sva ga s Tomažem Pavšičem sredi osemdesetih let preteklega stoletja obiskala v župnišču v Brazzanu, sva ga zmotila pri prebiranju knjige esejev slovenskega pesnika Cirila Zlobca. Knjiga

je bila pisana v slovenskem jeziku. Don Maghet je to zmožel.

Poznavanje Furlanije in Furlanov se je zadnja desetletja pri Slovencih močno povečalo zlasti z objavami družbenopolitične ter s prispevki jezikoslovne (objave Mitje Skubica, Marijana Breclja, Danile Zuljan Kumar), zgodovinske (Peter Štih, Silvester Gabršček), etnološke (Milko Matičetov) in umetnostnozgodovinske vsebine (Emilijan Cevc, Borut Uršič). V njih se Furlanija razpozna neposrednim in posrednim potom, na primer v razpravi Saše Žabjak Scuteri *Furlani na razpotju*,³⁰ v Primoža Sturmana pregledu *Furlanska književnost*,³¹ v objavljenem diplomskem delu Vlaste Križman *Furlanska identiteta* (Nova Gorica 2013) in s svojimi slovenskimi jezikovnimi povezavami zlasti v Mitje Skubica študiji *Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji* (Ljubljana 1997). Obsežna zbornika *Dobrodošli v Furlaniji* (Udine/Viden 2003) in *Slovenia. Un vicino da scoprire* (Udine 2003) je ob svojem osemdesetem letnem kongresu v Ljubljani (21. 9. 2003) izdalo Furlansko filološko društvo).

In dovolite mi ni še ta jezikoslovni postscriptum!

Ko me je moja nona kot otroka kaj vprašala in sem ji namesto lepšega *prosim* odgovoril *kaj*, da bi vprašanje ponovila ali ga obrazložila, mi je poučiče odvrnila: »*Kaj [cai] je polž po laško/furlansko.*«

1878, št. 4 in 5.

²⁹ Vlasta Križman, *Furlanska identiteta*. Diplomsko delo. Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica 2013, str. 75.

³⁰ *Goriški letnik*, 12–14, 1985–1987, str. 205–227.

³¹ *Sodobnost* 73/2009, str. 537–543.

FURLANSKI VPLIV NA RAZVOJ KAMINSKEGA ODVAJANJA DIMA V VIPAVSKI DOLINI

ŠPELA LEDINEK LOZEJ

Inštitut za slovensko narodopisje & Raziskovalna pisarna
spela.ledinek@zrc-sazu.si

Izvleček: V prispevku je orisan razvoj kaminskega odvajanja dima v Vipavski dolini. Odvajanje dima preko nape in zidanega dimnika je postalo na podeželju splošno razširjeno v 19. stoletju. Ponekod je bilo povezano z vzpostavitvijo spahnjenice – pravokotnega ali polkrožnega kuhinjskega izzidka, ki je bila izrazito furlanska arhitekturna prvina.

Ključne besede: Vipavska dolina, stavbarstvo, stanovanjska kultura, dimnik, spahnjenica

LA INFLUENCE FURLANE TAL PROGRÈS DAL DISBRATÀ IL FUM FÛR PAI CJAMINS INTA LA VALADE DAL VIPAU

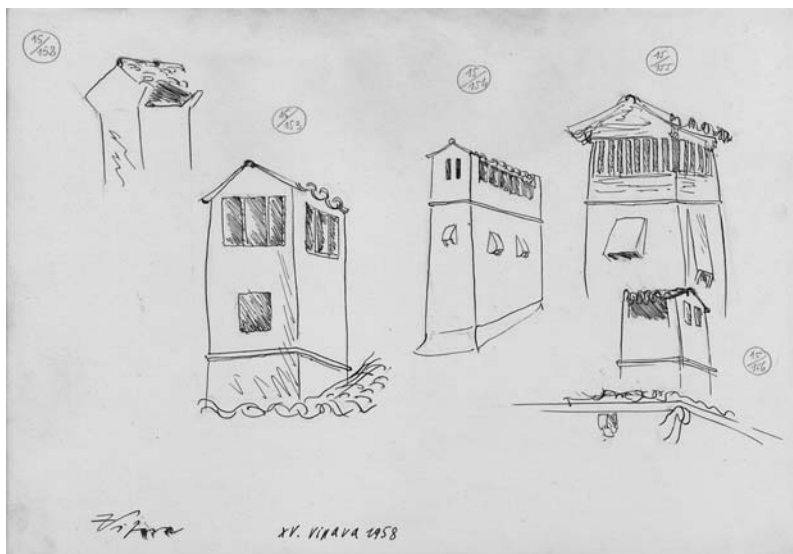
Struc: Il contribût al pant il progrès tal disbratà il fum fûr pai cjamins inta la Valade dal Vipau. Pal teritori la nape e il cjamin di muradure a vignirin un fat normâl vie pal secul XIX. Inalgò la inovazion e jere peade cu la costruzion dal puarte fûr di fogolâr: chê stanzie cul fogolâr tipiche furlane, cuadre o semicircolâr, che si faseve sù poiade te cjase di difûr.

Peraulis clâfs: Valade dal Vipau, edilizie, culture dal abitâ, cjamin, puarte fûr di fogolâr

Zidani dimniki so se v posamičnih primerih v večnadstropnih stavbah po evropskih mestih in gradovih uvajali že med 10. in 12. stoletjem; v širšem obsegu pa so bili v premožnejših bivališčih v italijanskih mestih uvedeni med 13. in 14. stoletjem, drugod po Evropi pa od 16. stoletja dalje. Na današnjem slovenskem območju so se po mnenju raziskovalcev stavbarstva in stanovanjske kulture v gradovih, samostanih in primorskih hišah uveljavljali od 14. stoletja dalje, na širšem slovenskem ozemlju pa od 16. stoletja dalje (Baš 1984: 17; Makarovič 1986: 52). Kljub temu, da je zidan valjast dimnik s kronastim zaključkom nedvoumno dokumentiran na strehi stavbe na hrastoveljski freski Adama in Eve iz leta 1490 (Makarovič 1981: 53–54), pa lahko na podlagi slikovnih virov pritrldimo domnevi Toneta Cevca (1990: 63) in Gorazda Makaroviča (1986: 53–54), da se je odvajanje dima v širšem obse-

gu uveljavljalo šele od 17. stoletja dalje. O uvajanju dimnikov pričajo vedute mest; dimniki so na stavbah v goriškem predmestju izpričani sredi 17. stoletja na grafiki Kasparja Meriana (gl. sliko na str. 6), leta 1681 pa na ilustracijah goriškega duhovnika Giovannia Marie Marusiga, objavljenih v dnevniških zapiskih *Relazione del contagio di Gorizia* ob izbruhu kuge leta 1682 (Cergna 2005). Prav tako so dimniki narisani na grafiki vipavske noše v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske* (2010: 306), kar pet pa na strehi Lanthierijevega gradu v Vipavi v skicni knjigi za grafike v *Topografiji Kranjske* (Valvasor 1970). Po vedutih kartografa Giannantonio Capellarisa iz leta 1752 sodeč,¹ so se dimniki v 18. stoletju pojavljali tudi na strehah izza grajskih zidov (Marušič 1978).

¹ Izvirnike hrani Pokrajinski muzej v Gorici (it. *Musei Provinciali di Gorizia*), reprodukcije pa so bile prvič v celoti objavljene v 26. letniku *Kronike* (Marušič 1978).

Slika 1: *Rajfnki* (risba Tine Bizjak, 28. 8. 1958, Slovenski etnografski muzej).

Sklepamo lahko, da so sredi 18. stoletja posamična kmečka bivališča v Vipavski dolini torej že imela urejeno odvajanje dima preko dimnika. Splošno razširjeno pa je postalo šele v 19. stoletju, ko so ti postali zakonsko predpisani s požarnimi in stavbnimi redi ter gradbenimi predpisi (Vilfan 1970: 586–587).

Dimniki, v Zgornji Vipavski dolini imenovani *raufnki*, v Spodnji pa *kamini*, so segali preko slemena strehe. Navadno so bili pravokotnega tlorisnega prereza, manj jih je bilo kvadratnega, še redkejši pa so bili okroglega (Ščukovt 2007: 429). Edinstveni primerek valjastega dimnika, tako imenovan *turški raufnk*, je bil dokumentiran v Orehovici (Šarf 1958b: 31). Starejši dimniki so bili robustni ter sezidani iz kamna, mlajši pa iz opeke. Opečni dimniki so se prej pojavili v Spodnji Vipavski dolini, kjer je bilo razvito opekarstvo. Za gradnjo dimnikov so v biljenskih opekarnah izdelovali prav posebno opeko (Nemec 1997: 187). V malto, s katero so gradili dimnik, so lahko dodali sveže kravjeke (Šarf 1958a: 65). Nosovi oziroma oddušniki na zidanem delu dimnika in na nastavku so bili namenjeni povečevanju vleke in usmerjanju toka dimnih plinov, še posebej ob nizkem zračnem pritisku. Dimni nastavki oziroma krone so bili različnih oblik in lahko tudi okrašeni. Ob padavinah ali burji so ščitili dimovod. Najobičajnejša je bila kapa, prekrita s kamnito ali opečno kritino. Opečnati so

bili tudi dekorativni detajli oboda in krone, na primer dimne line in okrasni venci, ki so barvno in plastično izstopali iz celote. Dekorativno so bili poudarjeni vogali vetrobranov, tako da so iz kosov narezanih *korcev* oblikovali čopke ali pa so na vogale postavili kamnite krogle. Dimniki so imeli namreč poleg instrumentalno funkcionalne tudi likovno in reprezentativno vlogo, saj so bili poleg oblikovno naglašenega portala edini zunanji reprezentativni stavbni člen (Ledinek Lozej 2015: 39–41; Makarovič 1981: 56).

Razvoj odvajanje dima je bil povezan tudi z vzpostavitvijo spahnjenic – pravokotnih, redkeje polkrožnih kuhinjskih izzidkov. Te so bile dokumentirane predvsem v Spodnji Vipavski dolini, kjer so jih imenovali *zbatafurji*, še pogostejše pa so bile na Krasu, v Brdih in v Furlaniji² (Guštin Grilanc 2002: 29, 34; Renčelj, Lah 2008: 165; Šarf 1964: 364). Spahnjenica je izrazito funkcionalna arhitekturna prvina. S spahnjenim odvajanjem dima so v nadstropni grajski in meščanski arhitekturi premoščali odvajanje dima iz spodnjih prostorov; tako je bilo razmeroma zgodaj dokumentirano odvajanje dima preko spahnjenih dimnikov v bližnji beneški in gradeški mestni arhitekturi. Od tod se je že sredi 18. stoletja raz-

² Zaradi razširjenosti spahnjenic v Furlanski nižini so jih ponekod imenovali tudi »*furlanska ognjišča*«, prim. npr. Ruclj (2003: 555). Mnogo se jih je ohranilo še globoko v 20. stoletje (Zannier 1959: 1–6).

širilo na kmečka poslopja v Furlaniji (še posebej pogoste so bile v vzhodni Furlaniji in v okolici Tržiča), Benečiji in Padski nižini, kjer pa je bilo poleg odvajanju dima v prvi vrsti namenjeno požarni varnosti (Scarini 1943: f. 3/7). Spahnjenica je bila namreč ognjevarni ognjiščni izzidek, ki je bil za razliko od preostalega s slamo kritega stanovanjskega in gospodarskega dela stavbe, krit s kamnito ali opečno kritino. Medtem ko je bila gradnja spahnjenic v Istri pod neposrednim beneškim vplivom (Šuklje 1952: 1), pa so spahnjenice v Spodnjo Vipavsko dolino, pa tudi na Kras, v Brda in Nadiške doline, prišle v 19. stoletju prek furlanskega posredništva, bodisi prek neposrednih stikov ali pod vplivom furlanskih zidarjev, ki so sodelovali pri gradnji južne železnice na Krasu oziroma zidarili na Vipavskem (Bancalari 1896: 114–120; Galluzzo 1984: 37; Lorenzi 1914: 600; Makarovič 1986: 53; Scarini, 1943: 130–132; Sedej 1990: 315; Šarf 1958a). Najzgodnejše v arhivskih virih dokumentirane spahnjenice v Spodnji Vipavski dolini so z začetka 19. stoletja. Razširjene in v uporabi so bile do prvih desetletij 20. stoletja. Navadno so bile kvadratnega ali pravokotnega tlorisa z morebitnimi porezanimi robovi. V današnji čas se jih je zaradi uničenja stavbnega fonda med prvo svetovno vojno ohranilo razmerno malo (dve v Batujah in na Pedrovem, po ena v Malovšah, Ozeljanu in Šempasu). Redkejšje so bile spahnjenice v Zgornji Vipavski dolini – edini ohranjen primerek je na samostanski pristavi oziroma pri Zajčjem gradu v Podnanosu, pa še ta naj bi bila po besedah nekdanje lastnice Ane Tavčar kasnejši dodatek gostilničarja Zajca, ki je vilo okoli leta 1900 temeljito preuredil in ji za gostilniške potrebe »prizidal kuhinjo v kraškem stilu« (Sapač 2008: 49–51; Seražin 2006: 36, 71). V Zgornji Vipavski dolini verjetno ni bilo spahnjenic zaradi različnih naravogeografskih in družbenogodovinskih dejavnikov. Ostrejše zime so vplivale na vključitev ognjišča in dimnika v notranjost bivališča, tako da je toplota dimnika ogrevala tudi prostore zgornjega nadstropja. Dimnik in ognjišče pa so lahko vključili v notranjost bivališča zaradi korčne kritine, ki je postala dostopna v 19. stoletju zavoljo najprej obrtno-manufakturne, nato pa industrijske proizvodnje opeke. V primeru slamnate kritine, ki je bila pogostejša

Slika 2: Spahnjenica pri Zajčjem gradu, Podnanos (fotografija Špela Ledinek Lozej, 15. 8. 2007, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU).

na neilovnatem Krasu, so stanovalci stremeli k ločitvi slamnate kritine od ognjevarnega s kamnom ali opeko kritega spahnjenega dela. Poleg tega je bil zaradi bližine Furlanije in delovanja furlanskih zidarjev sredi 19. stoletja pri gradnji železnice furlanski vpliv v Spodnji Vipavski dolini, v Brdih in na Krasu intenzivnejši kot v odmaknjeni Zgornji Vipavski dolini (Ledinek Lozej 2015: 41–44).

VIRI IN LITERATURA

Bancalari, G. 1893: Die Hausforschung und ihre Ergebnisse in den Ostalpen. V: *Zeitschrift des Deutsche und Österreichische Alpenvereines*, 24, 128–174.

Baš, F. 1984: *Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju*. Ljubljana: Slovenska matica.

Cergna, M. C. (ur.) 2005: *Il diario della peste di*

- Giovanni Maria Marusig (1682). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna.
- Cevc, T. 1990: H genezi kmečke hiše na Slovenskem. V: *Traditiones*, 19, 53–76.
- Galluzzo, L. 1984: Analiza in razvoj naselitvenih in stanovanjskih tipov tržaškega Krasa. V: Harej, Z. idr. (ur.), *Kamnita hiša: Tipi in oblike*, Trento: Luigi Reverdito, 23–104.
- Guštin Grilanc, V. 2002: *Ogenj na kamnu: Življenje ob ognjišču na Krasu in tržaškem podeželju*. Trst: ZZT, Zveza slovenskih kulturnih društev.
- Ledinek Lozej, Š. 2015: *Od hiše do niše: Razvoj kuhinje v Vipavski dolini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lorenzi, A. 1914: Studi sui tipi antropogeografici della pianura padana. V: *Rivista geografica italiana: Bolettino della Società di studi geografici e coloniali*, 21, 271–608.
- Makarovič, G. 1981: *Slovenska ljudska umetnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Makarovič, G. 1986: Kuhinjska oprema, kuhinje, kuharice in prehrana v XVII. stoletju na Slovenskem. V: *Glasnik Etnografskega muzeja u Beogradu*, 50, 43–72.
- Marušič, B. 1978: Giannantonio de Capellaris. V: *Kronika*, 26/3, 182–183.
- Nemec, N. 1997: »Incominciare all'alba e finire al tramonto«: Le fornaci nel Goriziano attraverso i secoli. V: Francescon, P. in Mauchigna, A. (ur.), *Il fuoco cammina: Fornaci e fornaciai tra Judrio e Vipacco*, Monfalcone: Edizioni della Laguna, 183–205.
- Renčelj, S. in Lah, L. 2008: *Kraška hiša in arhitektura Krasa med očarljivostjo in vsakdanom*. Koper: Libris.
- Rucli, R. 2003: Kmečka arhitektura v dolinah Nadiže in Soče: Podobnosti in razlike. V: Constantini, E. in Boškin, S. (ur.), *Dobrodošči v Furlaniji: Daljni zahod, nikoli tako blizu*. Udine: Società filologica friulana, 545–558.
- Sapač, I. 2008: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji 1: Zgornja Vipavska dolina*. Ljubljana: Viharnik.
- Scarin, E. 1943: *La casa rurale nel Friuli*. Firenze: Comitato nazionale per la geografia.
- Sedej, I. 1990: Stavbarstvo deprivilegiranih družbenih slojev na Slovenskem v 19. stoletju. V: *Slovenski etnograf*, 33–34, 301–328.
- Seražin, H. 2006: *Vile na Goriškem in Vipavskem od 16. do 18. stoletja: Uporaba funkcionalne tipologije za definiranje posvetne plemiške arhitekture v novem veku na Primorskem*. Ljubljana, Slovenia: Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostopno na: <http://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/961656885X.pdf>.
- Šarf, F. 1958a: *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema: Terenski zapiski Fanči Šarf v okviru 15. Orlove ekipe Etnografskega muzeja na Vipavskem: Zvezek 5* (Neobjavljeno gradivo). Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Šarf, F. 1958b: *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema, Terenski zapiski Fanči Šarf v okviru 15. Orlove ekipe Etnografskega muzeja na Vipavskem. Zvezek 6* (Neobjavljeno gradivo). Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Šarf, F. 1964: Vrste ognjišč na Slovenskem in njih današnje stanje. V: *Slovenski etnograf*, 16–17, 359–378. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-AAXJITKM>.
- Ščukovt, A. 2007: Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov. V: *Kronika*, 55/2, 423–431.
- Šuklje, G. 1952: Naselja v slovenski Istri. V: *Arhitekt*, 5, 1–4.
- Vilfan, S. 1970: Kmečka hiša. V: Blaznik, P., Grafenauer, B. in Vilfan, S. (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*, Ljubljana, Slovenia: SAZU, 559–593.
- Valvasor, J. V. 1970: *Topographia Ducatus Carnioliae moderna*. Ljubljana in München: Cankarjeva založba in R. Trofenik.
- Valvasor, J. V. 2010: *Čast in slava vojvodine Kranjske 2*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska.
- Zannier, I. 1959: Appunto per uno studio sulla casa rurale friulana. V: *Ce fastu?*, 33–35, 1–6.

FURLANSKA KORUZA IN POLENTA V POLJEDELSKI IN KULINARIČNI TRADICIJI ZGORNJE VIPAVSKE DOLINE

JASNA FAKIN BAJEC

Inštitut za kulturne in spominke študije ZRC SAZU

jasna.fakin@zrc-sazu.si

Izvleček: V Zgornji Vipavski dolini je bila v preteklosti koruza poglavitna poljedelska kultura, namenjena za krmo živali in prehrano ljudi. Kmetje so na poljih pridelovali več domačih sort, med katerimi je bila za prehrabne namene najbolj uveljavljena *guštanca* (ponekod poznana kot *guštana*). V članku so predstavljene posamezne zanimivosti o načinu gojenja koruze, ličkanju in kuhanju polente na Planini pri Ajdovščini. Tam danes po zaslugi Društva gospodinj in dramske skupine vnovič pridelujejo stare koruzne sorte in jih vključujejo v nove prehrabne izdelke.

Ključne besede: koruza, polenta, Vipavska dolina, Društvo gospodinj in dramska skupina Planina pri Ajdovščini, vpliv Furlanije

LA BLAVE FURLANE E LA POLENTE INTA LA TRADIZION DA LA AGRICULTURE E DE CUSINE DAL ALT VIPAU

Struc: Intal Alt Vipau, timp indaûr, la blave e jere la culture agricole primarie, che e faseve di mangjadure pai nemâi e ancje di mangjative pe int. I contadins a tignivin i cjamps a diviersis sortis di blave, plui di dutis si doprave pal mangjà la *guštanca* (inalgò clamade *guštana*). L'articul al presente informaziions particolârs sul mût di coltîvâ la blave, di discartossâl e di cusinâ la polente a Planina di Aidussine. Alî in di di vuê, in grazie de Associazion des feminis di cjase e grup teatrâl, a àn tornât a meti lis vieris sortis di blave e lis doprin par fâ gnûfs mangjâs.

Peraulis clâfs: blave, polente, Valade dal Vipau, Associazion des feminis di cjase e grup teatrâl di Planina di Aidussine, influence dal Friûl

Uvod

Zgodovinski razvoj poljedelskih kulturnih rastlin, ki so jih naši predniki s selekcijo semen ali sadik razvili v današnje uporabne rastline, nam poleg védenja o nekdanjih metodah gojenja rastlin, križanja in fizikalne obdelave semen ponuja tudi podatke o preseljevanju in mešanju različnih kultur in ljudstev, ki so s seboj prinašala različne navade in znanja. Spremljanje etimologije imen starih kulturnih rastlin, kot so proso, pšenica, ječmen, oves, bob, repa, lan, konoplja, ki so skupna tudi vsem slovanskim jezikom, kaže, da so Slovani ob naselitvi na današnje slovensko ozemlje

poznali skoraj vse poljedelske kulture rastlin, ki so jih tu gojili prejšnji prebivalci (Valenčič 1970: 253). S preseljevanjem in mešanjem različnih ljudstev so se določena znanja nadalje razvila, druga pa izumrla. Poleg tega so na razvoj določenih rastlin vplivale podnebne in talne spremembe ter razvoj kmetijstva. Selekcija in vzgoja novih sort se je zlasti pospešila od srede 19. stoletja, ko se je s tehnološko revolucijo in predvsem modernizacijo v kmetijstvu začelo ozaveščanje kmetov o novih rastlinah, prvih umetnih gnojilih in zaščitnih sredstvih, tržni proizvodnji in pomenu konkurenčnosti na trgu. Glavna skrb za napredek

Slika 1: Domačini iz Branika ob svojem novem pridelku koruze leta 1945 (Foto: Slovenski etnografski muzej).

kmetijstva je bila v rokah duhovnikov pod okriljem Kmetijskih družb. Župniki, ki so v večini izhajali iz kmečkih družin, so kmetijstvo razumeli kot gospodarsko, socialno in nacionalno vprašanje. Nekateri so imeli pri tem celo znanstvene ambicije (Granda 2012: 2). Iz Zgornje Vipavske doline velja izpostaviti duhovnika in učitelja Matijo Vrtovca (1784–1850), ki pa ljudi ni učil le umnega kmetijstva, zlasti vinogradništva, temveč tudi skrbel za njihovo zdravje.

S pregledom in analizo zgodovinskih virov (arheoloških najdb, urbarjev z navedbami naravnih dajatev, katastrov, topografij plemičev, dokumentacije trgovskih in obrtnih zbornic ter kmetijskih družb ipd.) ter stare literature o umnem kmetijstvu lahko pridobimo zanesljive podatke o vrstah in obsegu kulturnih rastlin v določenem okolju, njihovi vrednosti, pomembnosti in potrebah takratnih ljudi. Za polpreteklo obdobje so pomembni tudi ustni viri – pripovedi še živečih starejših prebivalcev, ki na podlagi lastnih spominov in izkušenj pojasnjujejo izvor, razvoj in načine obdelave kulturne rastline, ki danes zaznamuje njihov bivalni prostor. Pri doseganju trajnostne politike, zlasti ekokmetijstva so ta znanja nepogrešljiva, saj čedalje bolj spoznavamo, da so bila domača, avtohtona semena in sadike bolj odporni na regionalne vremenske in talne razmere. Ker so rabili manj kemične zaščite, so bili pridelki bolj kakovostni in zdravi. Hkrati so avtohtone ra-

stline del lokalne in narodove kulturne dediščine, ki pri doseganju načel trajnostnega razvoja igra vedno pomembnejšo vlogo.

V pričujočem članku bomo spoznali nekaj zanimivosti o razvoju pridelave koruze v Zgornji Vipavski dolini (natančneje na Planini pri Ajdovščini), šegah in navadah povezanih z ličkanjem ter jedeh, ki so jih pripravljali iz koruzne moke in zdroba. Zgodovinski pregled o prihodu koruze na slovenska tla v 17. stoletju kaže, da je v zahodno Slovenijo ta prišla iz Furlanije, iz nje pripravljena polenta, ki je tudi značilna furlanska jed, pa je bila v 20. stoletju nepogrešljiva na kmečkih jedilnikih vipavskih prebivalcev. V članku predstavljeni segmenti iz etnografske raziskave, ki je bila izvedena v okviru podoktorskega projekta *Kulturna dediščina – medij za vzpostavljanje trajnostnega razvoja v lokalni skupnosti*¹ in je zajemala obdobje od tridesetih let 20. stoletja do pojava prvih hibridnih semen v sedemdesetih let 20. stoletja,² poleg načinov pridelave in uporabe koruze v preteklosti podaja tudi možne pristope, kako izkušnje, navede, znanja in iznajdljivost naših prednikov uporabiti pri razvoju novih konkurenčnih izdelkov in storitev. V sodelovanju z Društvom gospodinj in dramske skupine s Planine pri Ajdovščini je na primeru pokazan pomen raziskovanja in vnovične uporabe starih, avtohtonih sort in sadik, ki kot pomembna lokalna dediščina kažejo velik potencial za sodobni trajnostni razvoj.

Prihod koruze v Zgornjo Vipavsko dolino

Koruzna je stara poljedelska kultura, poznana že pri ameriških staroselcih. Po prenosu na evropska tla je najprej osvojila sredozemsko kmetijstvo in se nato razširila po celi Evropi. V današnji slo-

¹ Glavni namen projekta je bil teoretično in aplikativno opredeliti pomen snovne in nesnovne dediščine pri doseganju politike trajnostnega razvoja v določeni lokalni skupnosti. Projekt je v letih 2011–2014 financirala Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

² Poleg zgodovinskega pregleda o prihodu koruze v Zgornjo Vipavsko dolino so rezultati raziskave objavljeni v knjižici »Poljnto smo jejli vsak večjr, košn buot magar td zo frjšk«, o pridelavi koruze, ličkanju in kuhanju polente na Planini med preteklostjo in izzivi v prihodnosti. (Fakin Bajec 2012), ki je izšla v okviru projekta *Ekola domače sejme* v izvedbi Društva gospodinj in dramske skupine Planina pri Ajdovščini.

Slika 2: Kuhanje polente v starem kotlu na ognjišču leta 2012 (Foto: Ana Kete, vir: Društvo gospodinj in dramska skupina s Planine pri Ajdovščini).

venski prostor je prišla po dveh poteh. V zahodno Slovenijo smo jo dobili od Italijanov (Valenčič 1970: 258), v ostale predele Slovenije, zlasti Štajersko, Dolenjsko in vzhodni del Koroške pa iz Turčije. V Goriški prostor, kamor je delno sodila tudi Zgornja Vipavska dolina,³ je prišla iz Furlanije, kjer se je pojavila v drugi polovici 16. stoletja (prav tam). Potrebno je bilo kar nekaj časa, da se je udomačila in pridobila zaupanje ljudi. Leta 1602 je že omenjena v žitnem ceniku Gradiške ter 1620 v Vidmu. Tedaj je bila nekoliko cenejša kot sirek (koruzi podobna rastlina), kar kaže, da je bila potrošnikom manj znana (Valenčič 1970: 258). Sirek je bil v nasprotju s koruzo poznan že v srednjem veku. Kot dajatev, zabeležena v urbarjih, je bil omejen le na določena območja, zlasti Krasa, Furlanije in Beneške Slovenije (Valenčič 1970: 255). Deloma so ga pridelovali tudi na Notranjskem in na Pivki, uporabljali pa so ga za kruh. Drugod je bil manj poznan, služil je za svinjsko krmo. Iz tega je mogoče razložiti narečna izraza

za koruzo, tj. *sirk* in *turšca*. Ponekod na Krasu (prim. Komen) in Spodnji Vipavski dolini se za koruzo uporablja izraz *sirk*, ponekod v Zgornji Vipavski dolini (prim. Planina pri Ajdovščini), zlasti v tistih vaseh, ki so spadala pod Kranjsko, pa *tursca*, *trasca*, kar je povezano s prihodom koruze iz Turčije. Na Kranjskem so jo pridelovali le na Kočevskem in Dolenjskem (Valenčič 1970: 259).

Njena uporaba se je na Slovenskem razširila konec 18. in v 19. stoletju. Anton Muznik, zdravnik in avtor knjige *Goriško podnebje (Clima Goritiense, 1781)*, med drugim navaja, da se na Goriškem v »veliki množini [goji] indijsko žito, imenovano koruza« (Muznik 1781/ponatis 2000: 28). Poleg tega še omenja, da so prebivalci dolin poleg sočivja in zelenjave, kruha in vina pretežno jedli »polento, to je gosto kašo, zabeljeno s soljo, maslom, slanino« (prav tam: 70). Zgodovinar Simon Rutar je izpostavil, da na Goriškem »glavne pridelke poljedelstva daje žitno polje. Med vsemi žiti se najbolj seje in prideluje turščica ali koruza (v gorah tudi preprosto »sirek« imenovan). Nje pridelajo v dobrih letinah do 300.000 hl. (l. 1884: 280.200 hl). Ona daje glavni živež goriškemu prebivalstvu, zlasti

³ Meja med kranjsko deželo in Goriško-gradiščansko je bila reka Hubelj.

onemu v *furlanski nižini*» (Rutar 1892: 69, 70). Med drugim še opozori na nevarno bolezen »*pelagro*« ali »*milansko rožo*«, ki se je po letu 1884 iz severne Italije razširila na Goriško in prizadela zlasti ubožno ljudstvo, ki se hrani s samo polento (prav tam: 70). Podobno navaja tudi Stane Granda, ki je pri pregledu franciscejskega katastra katastrskih občin iz Vipavske doline, ki so spadale pod Kranjsko, navajal da je bil delež polj v prvi polovici 19. stoletja namenjen za obdelavo med 7 in 31 %, na njih pa so v pretežni meri gojili koruzo, ječmen, rž, strniščno repo, fižol, zelje in sirk. Krompir je bil še redek, več pšenice pa so pridelali v Podragi. Pri tem je zelo uspevala koruza, ostale pridelke pa so ocenjevali kot srednje (Granda 1984: 15, 16). V knjigi *Postojnsko okrajno glavarstvo* iz leta 1889, kjer je predstavljen tudi zemljepisni in zgodovinski opis krajev v vipavskem sodniškem okraju pa bemo, da so ljudje na Planini sadili največ »*koruze, repe, zelja, korenja, brzot, pese, ječmena in pšenice, a tudi ajdo, sirek metličar in metlar. Izmed sočiva je največ fižola*« (*Postojnsko okrajno glavarstvo* 1889: 194). Razširjenost koruze v Zgornji Vipavski dolini se je nadaljevala tudi v 20. stoletju. Po pripovedovanju starejših vaščanov je postala nepogrešljiva sestavina na kmečkih jedilnikih, saj je bila iz nje pripravljena polenta na mizi skoraj vsak večer, včasih pa tudi za zajtrk.

O pridelovanju koruze na Planini v 20. stoletju

Na Planini so koruzo vse do nazadovanja poljedelstva in živinoreje po drugi svetovni vojni pridelovali za krmo živine in v prehranske namene, predvsem kot osnovno sestavino za polento in moko za *tršan* (koruzni) kruh. Sadili so jo spomladi, navadno meseca maja. Z *osipačem* (osipalnikom) so naredili *grapce* (brazde), vanje posejali zrnje in ga nato s *šapami* (posebna večja motika) zasuli. Starejša Planinka se spominja, da so koruzno zrnje »*kar metalji, sam tata jə rəku toku*«, »*Raj košnu zrnju več, ložej, sə puole zrije, kokər čə ga v vrsti nej*«. Delo je bolje steklo, če so si sosedje ali sorodniki pomagali; med seboj so si sposojali tudi vprežno živino, da so lahko vpregli štiri vole ali konje (konji so bili pri oranju močnejši, hitrejši in lažje se jih je vodilo). Nekatere kmetije so *klinčkale*, kar pomeni, da so koruzno zrnje sadili z lesenim klinom (narejenim iz klenovine).

Za enakomerno in ravno sajenje so si pomagali s *špago* (vrvjo). V primeru *klinčkanja* so porabili manj zrnja kot pri sejanju, zato so se tega bolj posluževale revnejše kmetije. Na začetku/koncu vrste (t. i. *glóvi*) so ob *trsci* sadili še *sjark* (sirk) in metlar. Iz cvetov sirka so delali metlice, po planinsko oziroma zgornjevipavsko *škəlabuone* (uporabljali so jih za pomivanje posode ter čiščenje sodov, brentač in *vərn* – večja lesena posoda za prevoz grozdja iz vinograda); iz cveta metlarja, ki ima za razliko od sirka dolge niti z zrnji, pa metle. V Zgornji Vipavski dolini so kot *škəlabuonarji* oziroma *metličarji* poznani prebivalci Budanj.

Koruzne sorte, med njimi najbolj poznana *guštanca*

Poznali so več koruznih sort (*konjski zob, plošerca, špička, robačka*); za prehrano pa je bila najbolj znana in cenjena *guštanca*, ki je dozorela že avgusta (od tod tudi ime). Vsako sorto so sadili posebej, da se med seboj niso zmešale (*zboštardle*). To so še zlasti pazili pri *guštanci*, ki je imela za razliko od drugih sort manjše klase in oranžno-rumena, podolgovata, trda zrna. Znotraj je bil rjavordeč *kuocu* – sredinski storž. Trda je bila tudi za *žurjenje*, t.i. ločitev zrnja od storža. Uporabljali so jo za koruzni zdrob – gres, otrobe in moko. Mleli so jo v mlinu (po planinsko *malni*); najprej so vozili v Novakov mlin pri Dolenjah, kjer so mleli na drobno in debelo, kasneje so odprli še modernejši mlin na Močilniku, kjer so posebej mleli otrobe, koruzni zdrob in moko. Nekateri so *žakle* (vreče) zrnja v mlin nosili na glavi (to velja zlasti za ženske, pomagale so si s svitki) ali ramenih, večina pa vozili z *lujtrancmi* (lojtrnikom). *Guštanca*, ki je danes v Vipavski dolini skoraj ni več, je bila med planinskimi kmeti zelo uveljavljena sorta, saj je dozorela zgodaj in je bolj polnega okusa. Sadili so jo v manjših količinah kot ostale sorte, ki so bile zlasti namenjene za krmo živine in so dozorele v jesenskem času. Otrokom so včasih sadili *kəpne* – koruzo za izdelavo pokovke, ki so jo jedli v zimskih večerih, ko se je koruza dobro posušila. Po žetju pšenice so sadili še *pičnik*. To so rekli koruzi, ki zaradi vremenskih razmer ni nikoli dozorela. Pred zimo so jo dajali živini, da je dobila nekaj sveže oziroma *frišne* hrane.

Šege in navade povezane s koruzo

Ko je zrnje koruze dozorelo, so klase pobrali kar na njivi. Veljal je rek, »če je *fajn oblejčan klas, bo velika zima. Če je malo oblejčan, ne bo zime*«. Ob deževnem vremenu so jih domov odnesli v *woprtnaku* (poseben pleten koš, ki so ga nesli na hrbtu), ob suhem pa z *gretnmi* – vozom, ki je imel iz bek pleteno košaro; uporabljali so ga tudi za prevoz hlevskega gnoja. Doma so jo spravili v *fələdur* (gospodarski prostor pred *hramom* – kletjo), zvečer pa so jo začeli ličkati, po planinsko *slačt* – odstranjevati krovne liste od zrnja. Družine so si pri tem pomagale. »*Zvəcir se je šlo po vasi, nacuj bomo mi slačli. Lohk jə pršlu dəsijat, enajst lədi in smo tisto slejkli*«, je povedala sogovornica iz Planine. Slačenje koruze je postal prijeten med-sosedski družabni dogodek, na katerem so se ob delu prepletali petje, pripovedovanje pravljic in vicev. »*Košni so nauleš govorili grozwote, də nəs jə blu nəs mulce strah, da še spat nejsmo tli jət. V glavnem wopravljanje jə blu, smo wopravljali tega al unga*«. Kot dober pripovedovalec različnih zgodb je bil na Planini znan *nunc* Kovačev, doma iz Črnega Vrha, ki je vedno pripovedoval pravljico o Jožetu Pikstarmu *Wolawberju*.⁴

V začetku so otroci z navdušenjem pomagali pri slačenju, ko pa so se naveličali, so jih starejši zamotili z nalogo, da morajo pred spanjem dobiti devet rdečih klasov. »*Zənimivu jə blu, də so jih stərejši dobili prej ku mi. Mi jih nejsmo dobili nikoli*«, je pripomnila sogovornica. Velikokrat so med delavci zadonele tudi ljudske pesmi, nikoli pa ni smela manjkati pesem *Dvanajst božjih lastnosti*, ki sta jo vedno zapela dva pevca. Med slačenjem je gospodar prinesel mlado vino, »*se je provalo muvošt*«, za otroke lipov čaj ali kompot. Zauži-

li so še sveže hruške, jabolka, grozdje, *njəšpule* (nešplje) in *oškurže* (skorš), ob zaključku pa delavce povabil v kuhinjo na pečen kostanj in mošt.

Med ličkanjem se je lepše liste – *ləbje* odstranilo, iz njih so Planinke spletle predpražnik, izdelale omelo za čiščenje krušne peči ali pripravile *lubnico*, po Planinsko *plevenca* – z listjem napolnjena platnena blazina za spanje. Ostale liste pa so uporabili za steljo. Pri ličkanju so odstranili tudi nezrele, mlečne in majhne klase brez listja – *kjpc*. Sušili so se na podstrešjih. Uporabili so jih za hranjenje prašičev, ki so ji dobili za »*pərbuljšk prej ku so jih zoklali*«. Na paši so včasih otroci mlečno koruzo pekli, »*se jə eno palco uošpiclu in puole tisti klas nosədilu in puole pekli nə žerjavci*«.

Koruzno zrnje so vedno hranili v celih klasi; *ožurli* (ločili zrnje od storža) so jo po potrebi, vedno pa v deževnih, mrzlih in dolgih zimskih večerih ob peči. Koruza se je sušila na *kaščah* – podstrešjih, kjer so koruzne klase, ki so jim pri ličkanju pustili dve do tri peresi, spletli v dolge kite, pritrjene na železno žico. Ta je visela iz grede. Posebna krajša pletena kita je bila narejena iz *kəpnov*. Do sedemdesetih let 20. stoletja so vedno uporabljali domača semena, ki so jih pridobili iz sredinskega dela najlepšega klasa. Pri žurjenju so zrnja iz zgornjega in spodnjega dela *kuocla* odstranili, zrnja iz sredinskega dela pa shranili za naslednjo sezono. Dobro zrnje je bilo iz klasa, ki je imelo ravne črte in ozek storž – *kuocu*.

Jedi, pripravljene iz koruzne moke in zdroba

Iz koruzne moke, ki so ji primešali malo pšenične moke, so spekli *tršan* kruh. Pšeničen je bil le ob večjih praznikih ali v primeru bolezni družinskega člana. Kruh se je peklo enkrat tedensko, shranjevali so ga v jerbasih ali *pomjərnških kuoših* (veliki pleteni koši, ki so jih spletli doma). Obesili so jih v hram, da je kruh, zavit v bombažno rjuho, ostal svež dlje časa. Ob pomanjkanju kruha so na ognjišču v železni posodi spekli koruzno pogačo. Za večerjo so jedli polento s kislim mleko, nekateri le z mlekom, medtem ko so jo starejše ženske jedle z ječmenovo ali figovim *kofjetom* (kavo). Ob večjih kmečkih opravilih, ko je imela družina na *žrnadi* (večja kmečka opravila) delavce, je bila polenta zabeljena z ovirki. Včasih so polento polili z cvrto klobaso ali odrezki pršuta, ki so jih zalili

⁴ Pravljica govori o Jožetu Wolawberju, ki je dobil nagrado za zvesto služenje vojske. Vojaški general mu je želel ponuditi predčasen odhod domov, ker pa ni imel kam iti, si je za nagrado zaželel »*eno mauho, da bo zmərom pouhna in eno flaško vina, da bo təd zməraj pouhna in eno fajfo, də bo lohku zmeraj kodu*«. General je zvestemu vojaku izpolnil želje, spat pa je šel v grad, kjer je ponoči strašilo. Vendar je vojak Jože zloglasne hudiče in čuotəstega (šepastega) Luciferja premagal in jih zaprl v svojo *maubo*. Naslednji dan jo je peljal h kovačem, toda ker je eden izmed kovačevih delavcev pri udarjanju na vrečo zgrešil, so hudiči zbežali. Zadnji je tekel *čuotəst* Lucifer.

z belim vinom. Delavci so najprej pojedli maščobo, nato so dodali še kisló mleko. Če je polenta ostala, so jo ocvrto pojedli drugi dan zjutraj z mlekó, včasih so si zraven ocvrli jajce. Ker so z maščobo zelo varčevali, zlasti revnejše družine, so včasih polento zabelili s *poljəntəncə* (voda, v kateri se je kuhala polenta). Pri tem so uporabili le malo ali nič ocvirkov z mastjo. Polento so kuhali v posebnem bakrenem kotlu, ki so ga morali vsak večer pred kuho *oribati* s peskom, včasih pa s *jəskom* (kisom) in soljo.

Uporaba drugih koruznih ostankov

Za nadaljnjo uporabo so služili tudi storži – *kuocli* in koruzna stebila. Večino očiščenih storžev so uporabili za kurjenje, iz nekaterih posušenih so naredili zamaške za steklenice – *flaške* oziroma doma narejene *pletjənke*. Pred drugo svetovno vojno so na Planini *kuocle* rabili tudi za razsvetljava ob velikonočni procesiji. »*Nomóčili so jih v petroli al nafti in puole so jih notəknili nə palco, so šli kje guor u Planine in təm guor kər je šla procejsje so pržgali. [...] Je blu lepu,*« je poudarila starejša vaščanka. Pred vojno so z njimi tudi krmili živino. Pri tem so jih morali stolči, opariti v kotlu in osoliti.

Stebila koruze, po planinsko *slamo*, so poželi ali posekali s *fouči* (poseben oster nož z zakrivljenim rezilom), z *bekami* povezali v snope, ki so jih na njivi zložili v kope. V vsaki kopi je bilo okoli dvajset do trideset snopov. Da slame ni razpihala burja, so kope večkrat povezali s *sərbəuoto* (srobotjo). Ponekod so snope zavezali z obeh strani ob *drat* – jekleno žico, ki je bil napet med dvema drevesoma. Tak šotor je bil odlična *kučka* za otroke. Po potrebi so čez zimo slamo vozili domov s *snjenim kuošəm* ali *lujtrəncmi* (lojtrnikom). Živini so jo dajali v večernih urah, ko je že bila nahranjena, da jo je čez noč *čikala* (žvečila). Drugi dan so gola stebila nasekali in uporabili za steljo. S tem so pridobili več hlevskega gnoja. Lahko pa so slamo skupaj z deteljo ali senom zrezali na slamoreznici. Pri pripravi *rezənce* – mešanice, ki so jo spravili na *štalo* (hlev) oziroma *klonico* (odprti del senika), so morali paziti, da so bile surovine suhe, da v kupu niso postale plesnive. Rezali so po potrebi, vedno ob deževnem vremenu, da se ni preveč kadilo, živina pa jo je jedla v zimskih mesecih. Za sla-

stnejši okus so jo poškopili s posebno rdečo soljo za živino. Škopili so jo s pomočjo *škəlabuone* (metlice).

Sklepne misli

Z modernizacijo kmetijstva je v sedemdesetih letih 20. stoletja na domače trge postopoma prodrła hibridna koruza. Ker ni tako prilagojena specifičnim podnebnim razmeram določenega okolja in značilnostim posameznih tal, so za njeno kakovostnejšo rast potrebni herbicidi (razna škropiva), ki pa zelo onesnažujejo okolje. Staro, domače koruzno zrnje se je sčasoma porazgubilo, danes le malo kmetij v Vipavski dolini sadi npr. *guštəncə*, ki je bila v preteklosti nepogrešljiva sorta. Pri večjih kmetijah se je spremenil tudi način sajenja, ročno delo so zamenjali stroji, o slačenju koruze kot vaškem družabnem dogodku pa ni več slišati. Medtem ko je polenta še vedno priljubljena jed, s tem da večina od nas koruzni zdrob kupi v trgovini, pa se s peko *tršnəga* kruha lahko pohvali le redko katera družina.

Ob novodobnih trajnostnih pristopih, ki za razvoj inovativnih in konkurenčnih izdelkov iščejo ideje tudi v tradiciji in kulturnih posebnostih iz lokalnih okolij, velja poudariti, da se tržne niše kažejo tudi pri gojenju starih domačih koruznih sort. Ker je raziskava pokazala, da je bila na Planini nepogrešljiva koruzna sorta za prehrano *guštəncə*, ki je bila prilagojena primorskim vremenskim razmeram, bi lahko vnovič stekla beseda o gojenju starih sort, ki so jih naši predniki že preverili. Razmišljati bi bilo potrebno tudi o rekonstrukciji nekdanj številnih mlinov, v katerih bi lahko po starih postopkih in navadah mleli stara, domača žitna semena. Ker pa je tradicija proces, ki se skozi obdobja spreminja in nadgrajuje s sodobnimi trendi in znanji, bi lahko polento ali kruh iz *guštənce* oplemenitili z novimi prehranskimi surovinami oziroma jedmi. Včasih so polento jedli le s kislim mlekó, maščobo iz masti in ocvirkov, redko tudi s pršutom in klobaso, danes pa ji odlične vipavski kuharice postrežejo z novimi lokalnimi priboljški. Tako so gospodinje iz Društva gospodinj in dramske skupine s Planine pri Ajdovščini razvile recept za koruzno *pašto*, ki je primerna za bolnike s cealiakijo. Na kulturničnih predstavah goste razvajajo s polento

iz *guštance*, prelito z mareličnim prelivom, saj so tudi marelice značilno planinsko sadje. Poleg tega bi lahko lokalno tradicijo negovali in gradili na področju drugih koruznih pridelkov in izdelkov, kot so lubje, metlice/*škələbuone*, metle, omela, zamaški iz storžal/*kuocla* itd. Potrebno je le malce domišljije, iznajdljivosti naših prednikov, nekdanje nepogrešljive medsebojne sosedske oziroma vaške pomoči, medgeneracijskega spoštovanja, mladostne kreativnosti, medsebojne solidarnosti in skupnega nastopa. Te socialne vrednote so našim prednikom pomagale pri izhodu iz ekonomske in prehranske krize pred in po drugi svetovni vojni. Morda bodo tudi v današnjem času glavne vrline za nove izzive za bolj konkurenčno in inovativno trajnostno skupnost.

VIRI IN LITERATURA

Fakin, Bajec J. 2012. »*Poljnto smo jejli vsak večjr, košn buot magar td zo frjšk*«; o pridelavi koruze, ličkanju in kuhanju polente na Planini med preteklostjo in izzivi v prihodnosti. Planina: Društvo gospodinij in dramska skupina Planina pri Ajdovščini.

Granda, S. 1984. Kmetijske razmere v Vipavski dolini v prvi polovici 19. stoletja. V: *Goriški letnik*, 11, 55–65.

Granda, S. 2012. Uvodnik. V: Zalokar Janez, *Umno kmetovanje in gospodarstvo*. Šmarješke Toplice: Občina; Šmarjeta: Domoznansko društvo; Novo mesto: Grm – Center biotehnike in turizma.

Muznik, A. 1781/2000 (ponatis). *Clima Goritense/Goriška klima*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.

Postojnsko okrajno Glavarstvo, zemljepisni in zgodovinski opis, Vipavski sodni okraj, Planina. Postojna: R. Šeber, 190–208.

Rutar, S. 1892. *Poknežena grofija Goriška in Gradščanska*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Valenčič, V. 1970. Kulturne rastline. V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 251–272.

»V REZIJI« NA TRNOVSKI PLANOTI

PETRA KOLENC

Zgodovinski inštitut Milka Kosa
petra.kolenc@zrc-sazu.si

Povzetek: Prispevek obravnava izvor poimenovanja nekdanj samotnih domačij (treh hiš), danes zaselka (petih hiš) na Trnovski planoti, ki se ga je prijelo ime »v Reziiji«. Ustno izročilo izvor imena tolmači z večkratnimi obiski Rezijanov, ki so v kraje Trnovskega gozda prihajali kot brusarji oz. kramarji in na eni od omenjenih samotnih domačij dobili prenočišče oz. se morda stalno naselili v hiši, ki se je je prijelo hišno ime *Pri Štimovih* (*štirati* v pomenu 'pripravljati, urejati, naravnati, uravnati npr. uro, kolo'). Druga, manj verjetna razlaga izvora poimenovanja pa gre v smeri nemške besede *resa, res* v pomenu 'strm pašnik' oz. drča, tj. 'pot za vleko lesa iz gozda', ki je bila nekoč speljana mimo omenjenega zaselka in je služila prenosu lesa iz Trnovskega gozda do Gorice.

Ključne besede: zaselek Reziija, Pri Štimovih, Trnovo, Trnovska planota

IL TOPONIM V REZIJI INTAL PLAN DI TARNOVE

Struc: Il contribût al trate di di dulà che al ven il non di chei che une volte a jerin trê cjasâi e che cumò a fan un borc (di cinc cjasis) intal Plan di Tarnove e che ju clamin *v Reziiji* (in Resie). La tradizion orâl e sclaris il non cu lis visitis frequentis di chei Resians che a vignivin intal teritori dal Bosc di Tarnove a fâ il gue o tant che cramars e che intune di chês cjasis a varessin cjatât jet par une gnot o magari a saressin restâts a vivi par simpri; la cjase e à non *Pri Štimovih* (il verp *štirati* al vûl di «prontâ, justâ, indreçâ, comedâ – un orloi, une ruede»). Un altri sclariment, mancûl probabil, al fâs vignî il non da la peraule todescje *resa, res* tal sens di «pasc suntune cleve; lisse (agâr par fâ sbrissâ jù i lens taiâts in mont)». Une lisse e passave dilunc dal borc e le dopravin par menâ i lens dal Bosc di Tarnove jù a Gurize.

Peraulis clâfs: borc Reziija, Pri Štimovih, Tarnove, Plan di Tarnove

Leta 1968 je Ludvik Zorzut najstarejšo naselbino na Trnovski planoti, ki je dala tudi ime gozdu (Kolenc 2015), opisal takole: »*Trnovo - Sklenjeno naselje hiš Batkiči, Volčiči, Soline in Na mostu. Samotne domačije in zaselki Globoko ali Mimovec, Mrzla rupa, Reziija in Rijavci. Trpino-všče v ruševinah, odkar so se od tod družine priselile v Trnovo*« (Zorzut 1968: 230). Skoraj pol stoletja od tedaj je naselitvena podoba vasi Trnovo precej drugačna. Glavno poselitveno hrbtenico naselja danes oblikuje cesta kot osrednji ulični prostor.

Notranji križ Trnovega pa tvorita dve javni poti, ki sta nosilki starih naselbinskih struktur Trnovo in Volčiči (ime se med domačini skoraj ne uporablja več). V središču nekdanjega dela Volčičev se na regionalno cesto navezuje lokalna cesta, ki pelje proti severu od Trnovega k Voglarjem. Južna lokalna cesta pa poteka vzporedno z regionalno in predstavlja »obvoznico«, ki povezuje Trnovo z zaskom Rijavci ter južnim delom Trnovske planote (*Urbanistični načrt Trnovo* [s.a.]: 5). Proti jugu gre javna krožna pot tudi v smeri proti

Slika 1: Rezija, Štefanija Rijavec Lovrinova (vir: *Trnovska čitanka*, 2015, v tisku).

novejšemu naselju vikendov Trpinovšče, levo pa zavije v Rezijo.

V pričujočem prispevku bomo poskusili ugotoviti, od kod poimenovanje zaselka Rezija sredi Trnovskega gozda. Ustni viri navajajo, da naj bi bil zaselek naseljen že pred letom 1800, morda še prej, saj naj bi se v bližnjem Klukovšču ob zaselku žgalo apno že leta 1762 (Rijavec 2015). Tam je tudi ohranjen eden najstarejših vaških vodnjakov, ki je danes obnovljen.

Franciscejski kataster iz leta 1822 zaselka Rezije še ne poimenuje kot naselitvene enote Trnovskega (na mestu današnje Rezije zemljevid zapiše ledinsko ime *Habria*) v nasprotju z delom vasi Soline, kjer je že tedaj zapisano ime Solinki, kar si ustno izročilo razlaga z dejstvom, da so tu nekoč pasli ovce, ki so jih hranili tudi s soljo, kasneje pa naj bi lovci imeli tam postavljene solnice za divjad (Ternovec, Matežič 2015). Res pa zasledimo na vojaškem zemljevidu iz leta 1804 na mestu današnje Rezije vrisano samotno kmetijo. Vendar ni jasno, katera hiša je bila tam zgrajena med prvimi. Po ljudskih virih naj bi se tja Rezijani naselili že sredi 19. stoletja, kar bi lahko ustrezalo času, ko so se po letu 1866 ob priključitvi Benečije k

Italiji in v letih pred prvo svetovno vojno rezijanski brusarji oz. kramarji¹ odpravljali v bližnje in daljne dežele vzhodne in južne Evrope, posebej v kraje s slovansko govorečim prebivalstvom.²

Po spomenu domačinov naj bi bile v začetku 20. stoletja, ko se zaselek še ni imenoval Rezija, tam že tri hiše: *Pri Lovrinki*, kot so domačini pravili ženski, ki je tam živela in vzdevek verjetno dobila po svojem očetu Lovrencu Rebku, *Pri Žefkinih* (družina Volk) in *Pri Štimovih*³ (družina Volk), kar bi lahko ustrezalo hišnemu imenu oz. delu vasi Štimarji, ki ga najdemo zabeleženega v *Specialnem repertoriju krajev* iz leta 1894. Ta Trnovemu tedaj pripiše še Batkiče, Bulfe, Erjavce, Globoko, Soline, Trpinovšče, Vitovski vrh in Volčiče (*Special Orts-repertorium ... 1894*: 33). Štimarji pa bi lahko bili popravljavci različnih instrumentov, če izhajamo iz besede *štirati* v pomenu 'pripravljati, urejati, naravnati, uravnati' npr. uro, kolo, kar bi lahko napeljevalo na nekdanjo naselitev popravljavcev različnih predmetov, za kar so bili izučeni Rezijani. Vendar zaselka ob koncu 19. stoletja še niso imenovali v Reziji. To naj bi se zgodilo kasneje, v času italijanske okupacije okrog leta 1920, ko so v te kraje bolj pogosto zahajali Rezijani in tu opravljali različna priložnostna dela (Rijavec 2015).

Res so se v preteklosti rezijanski brusarji oz. kramarji selili iz kraja v kraj z delovnim orodjem v lesenem zaboju, imenovanem krama, ki so ga nosili na ramenih. Kasneje so začeli uporabljati voziček na dve kolesi, imenovan *krosma*. Tega je po drugi svetovni vojni zamenjalo kolo, opremljeno za opravljanje te obrti. Brusarje je svojo pot iz kraja v kraj, od trga do trga nadaljeval tudi v slabem vremenu, dokler ga ni utrujenega ali že izčrpane-

¹ Izpeljano iz besede *krama* 'lesen zaboj, ki so ga nosili na ramenih'.

² Rezijanske brusarke delavnice so tako vzniknile v veliko mestih avstroogrške monarhije, stare Srbije in Romunije. Nekateri brusarji so se hkrati ukvarjali tudi s cinkanjem bakrenih posod in peči ter popraviljem dežnikov. Nekateri so obvladali posebno tehniko brušenja in bili opremljeni celo z orodjem za brušenje kirurških instrumentov, kar je bila prava umetnost (Madotto 1971).

³ Hišno ime, katerega izvor bi lahko iskali v nemški besedi *stimmen* v pomenu 'naravnati, uravnati' npr. uro, kolo (Bezljaj 2005/IV: 113).

Slika 2: Režijan kramar (vir: *Gli arrotini della Val Resia*, [2015]).

ga ustavila noč. Takrat se je zatekel h kakemu poznanemu kmetu, kjer se je v zameno za brusaško uslugo okrepčil in odpočil, poleti v kašči, pozimi pa v toplem hlevu (Negro 2015). Nemalokrat so se ljudje na Trnovski planoti zmerjali za Režijane. Posebej starejši ljudje vedo povedati, da je Režijan pomenilo neurejenega, zanemarjenega človeka, tako so verjetno dojemali Režijane,⁴ ki so bili zaradi narave svojega dela in daljše odsotnosti od doma pogosto umazani, utrujeni in lačni.

Tudi v času po prvi vojni so se režijanski kramarji selili (Micelli 2001). Gre za čas, v katerega bi lahko umestili prihod brusačev v kraje Trnovske planote, vendar ostaja nepojasnjeno, ali so se tu naselili stalno. Po tedanjem popisu duš v kraju namreč ni zaslediti novih priimkov, ki bi lahko beležili prihod oziroma stalno naselitev ali poroko z domačinko na Trnovem. Gospodar ene od hiš v Režiji še danes nosi priimek Rijavec. Ta pa je v zaselku prisoten šele od leta 1939, ko sta se v Režijo preselila Štefanija (od Voglarjev – Zagloboko) in Venceslav Rijavec (iz Pičkola) in skrbela

za že omenjeno Lovrinko Rebek, ki jima je zapustila hišo⁵ (danes Trnovo 66). Tedaj so Trnovci prebivalce tega zaselka že zmerljivo poimenovali Režijani, morda zaradi tega, ker naj bi režijanski kramarji na samotni domačiji večkrat prespali, saj jim Trnovci menda niso bili pripravljeni nuditi prenočišča. Ledinsko ime se je kmalu prijelo in Ludvik Zorzut je pri terenskem delu v 60. letih 20. stoletja to zabeležil tudi v *Krajevnem leksikonu Slovenije* (izšel leta 1968). Tedaj je bil zaselek tudi uradno označen z imenom Režija.

Režija, slovensko ime, ki je prevzeto iz furlanščine, je bilo prvotno poimenovanje za rečico Bila (furl. Resie, it. Resia). Režija še danes ni poimenovanje za kraj, pač pa je ime skupnosti, doline in reke, ki prečka severovzhodni del Furlanije ob vznožju južnega pobočja Kanina. Tudi kraj v Bili se v 13. stoletju omenja kot in Resia / Rescia superiori. Ime Režija je tvorjenka iz latinske osnove *resicare* v pomenu 'kositi, žeti, sekati, žagati' morda zaradi gorate pokrajine, kar se furlanščini kaže kot *riesi* v pomenu 'otava, resia'. Ime se pojavlja tudi na južnem Tirolskem kot Resia. Iz osnove *res-* izhaja v retoromanskih narečjih več občnih imen: *rez* v pomenu 'drčje, poti za vleko lesa iz gozda' oz. *resa* 'strm pašnik', ki je morda tudi iz nem. *Riese* oz. iz srednjevisokonemškega *rise* v pomenu 'drča, žleb' oz. *risen* – 'padati' oz. furlansko *rise* v pomenu 'drča' (Snoj: 2009: 354).

Prav spravilo lesa po drčah pa je bilo v krajih Trnovskega gozda zelo pogosto, preden so do gozda speljali ceste. Cest ali poti do sredine 18. stoletja skoraj ni bilo. Šele po letu 1756 je bila zgrajena cesta od Trnovskega do Voglarjev, proti Rijavcem in Krnici ter iz Krnice proti Vitovljam in Šempasu, ki je bila končana v letu 1783. Pot, ki je vodila iz Ozeljana proti cerkvi sv. Marije na Vitovljah in naprej čez strmo steno do gozda, je bila med letoma 1763 in 1787 (vojaški zemljevid iz leta 1804) »novozgrajena tovarna pot« za prevoz lesa iz cesarskega gozda v Gorico. Po drčah so spuščali ali vlačili les na vlakih (nekakšne sani z dvema drogovima), v katere sta bila vprežena en ali dva volova. Debla so vlekli cela in jih v dolini žagali in cepili. Morda bi kazalo izvor nekdanje samotne kmetije, danes zaselka v Režiji sredi Tr-

⁴ Režijan je bila zmerljivka primerljiva s ciganom.

⁵ V Režiji je danes pet hiš (obnovljene Žefkina, Štimova in od Lovrinke) in dve novogradnji.

novskega gozda iskati tudi v nemški besedi *Riese* v pomenu 'drča', saj je bila v bližini zaselka Rezija nekoč speljana vlaka za spravilo lesa v dolino, katere ostanki so še danes vidni.

V Trnovski gozd so po letu 1757 naselili tako koroške kot tirolske gozdarje, posebej prevoznike z vpregami in vozovi, uporaba vlak naj bi bila po novozgrajenih cestah prepovedana, saj bi njihovo drsenje ceste uničevalo. Uvedena pa je bila obvezna uporaba vozov. Zagotovo je priselitev tirolskih gozdarjev vplivala tudi na prevzem številnih nemških besed, ki jih še danes srečamo v trnovskem govoru.

Glede tolmačenja krajevnih toponimov bi se ob koncu lahko strinjali s Henrikom Tuma, ki je za njihovo razlago vzel empirični temelj, brez katerega ne more biti »višje stavbe«, ali kot pravi: »*pojdi na lice mesta, premotri kraj v njegovi celoti in posebnosti, razumi pr[epr]osto besedo ljudstva v sožitju med seboj, s krajem in prirodo... [...]Brez empiričnega, dognanega morfološkega in ekonomskega gradiva, ne more biti smiselne toponomastike*« (Tuma 1925: 2, 12). Drugače povedano, morda je pot »v Rezijo« preprostejša, kot se nam zdi, in je ne gre iskati ne pri vlakah ne pri Štimarjih. Morda se za poimenovanje zaselka vendarle lahko zahvalimo tistim Rezijanom, ki so nekoč prihajali na Trnovsko planoto in si služili vsakdanji kruh s popravilanjem loncev, dežnikov, brušenjem nožev itd., in čeprav jih na Trnovem niso želeli prenočiti, prav Rezijanom v spomin (Trnovcem v opomin) še danes ostaja ime samotnega zaselka sredi Trnovske planote Rezija.

VIRI IN LITERATURA:

AST, Catasto Franceschino, Mappe del Catasto Franceschino, Distretto di Grafenberg, Comune di Tarnova della Selva.

Dall impero al Boom economico - Le nuove destinazioni. V: *Gli arrotini della Val Resia = Ti rozajanski brüsarji: una pratica produttiva tradizionale e collettiva dalla fine del 700 a meta 900*, 35–40.

Gortani, M. 1930: *Gorizia con le vallate dell'Isonzo e del Vipacco. Guida del Friuli* V. Società Alpina Friulana.

Kolenc, P. 2015: Vas, ki je dala ime gozdu: V: *Trnovska čitanka*. Lokve: Društvo Planota [v tisku].

Madotto, A. 1971: *Resia. Paesi e località*. [s.l.]: Rozajanski dum.

Micelli, F.; Grossutti, J. 2001: *Ti Rosajanski po sfetu = I resiani nel mondo*. Comune di Resia.

Negro, L. 2015: *Potujoči brusarji iz Rezije* [dostopno 21. 8. 2015 na <http://www.etno-muzej.si/sl/gostujoce-razstave/potujoci-brusarji-iz-rezije>].

Rajšp, V. 1997: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804)*. Zv. 3, Sekcija 179–181. [Kartografsko gradivo]: karte = Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 (1804) für das Gebiet der Republik Slowenien. Bd. 3.

Rijavec Ternovec, N.; Matežič, D. 2015: Hišna in ledinska imena na Trnovem in v zaselkih. V: *Trnovska čitanka*. Lokve: Društvo Planota. [V tisku].

Šinigoj, M. et al. [s. a.]: Urbanistični načrt Trnovo[s.a.], Nova Gorica: LOCUS prostorske informacijske rešitve d.o.o., 5.

Tuma, H. 1925: Toponomastika. Poseben odtis iz *Geografskega vestnika*.

Zorzut, L. 1968: Trnovo. V: *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 230.

INFORMATORJA:

Rijavec, Julij, roj. 1946, iz Rezije, Trnovo. Pogovor 27. 8. 2015.

Rijavec Ternovec, Nina, iz Rezije, Trnovo. Pogovor 17. 8. 2015.

»MI FURLANSKI SLOVENCİ VEMO, DA JE DELO DIKL TEŽKO,
PONIŽEVALNO IN NAGOBARNO ZA VSAKO ŽENSKO,
ZLASTI MLADO.« KAKO SO PISALI O DIKLAH V ČASOPISU
MATAJUR (1950–1973)

PETRA TESTEN

Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
ICK, Ljubljana
petra.testen@zrc-sazu.si

Izvleček: Časopis *Matajur* – dolga leta edini časopis Beneških Slovencev, ki je kot *Glasiło Slovencev v Videmski pokrajini* izhajal med letoma 1950 in 1973 – je namenil številna besedila tedaj aktualni problematiki pojava *dikl**, množičnega zaposlovanja beneških deklet in žena v gospodinjstvih italijanskih mest, ki pa so to delo opravljale že v 19. in potem tudi v 20. stoletju. V prispevku, ki je pred nami, bomo osvetlili te zapise, ob tem pa opozorili na dejstvo, da so jih pisali moški in da je bil nemalokrat pogled žensk na poklic služenja popolnoma drugačen.

Ključne besede: *dikle*, *Matajur*, hišno delo, emigracija, Beneška Slovenija

«NOALTRIS SLOVENS FURLANS O SAVÌN CHE IL MISTÏR DES DIKLE AL È DÛR, AL SVILÌS E AL MET IN PERICUL OGNI FEMINE, MASSIME CHÈS ZOVINIS.» CEMÛT CHE A SCRIVEVIN DES DIKLE INTE RIVISTE MATAJUR (1950–1973)

Struc: La riviste *Matajur* (par tancj agns i Slovens de Sclavanie a vevin dome chê riviste, che e jessi tant che orghin di stampe dai Slovens da la provincie di Udin dal 1950 al 1973) e avodà cetancj numars ae cuestion atuâl par chei tims che e tocjave lis *dikle*, che cussi si clamavin lis fantatis e lis feminis de Sclavanie che a levin a servizi intes citâts talianis, compagn che a fasevin bielzà tal secul XIX e daspò ancjemò vie pal secul XX. Intal contribût che al ven daûr o ilustrarin chei scrits; inta chel istès timp o metarin in lûs che i lôr autôrs a jerin umign e che no da râr la idee des feminis sul mistîr di servî e jere dut altri.

Peraulis clâfs: *dikle*, *Matajur*, servizi tes cjasis, emigrazion, Sclavanie

»Non c'è luogo ove, fin dalla prima infanzia, s'insegna a rispondere „comandi“ quando un adulto ti chiama; solo in Friuli, quasi per abitarci fin da piccoli a fare una vita da servi. Nelle città riconoscevano subito le friulane per questa loro radicata abitudine.«

Miceu, *La valigia di Teresa*¹

* *Dikle*, ita. *domestiche*, *donne di servizio*, imenovali so jih tudi *donne*, *serve*.

¹ Miceu 2008: 136.

Dikle je beneški izraz za dekleta, ki so služila v (italijanskih) mestih kot hišne pomočnice, služkinje. Vse od sredine 19. pa do srede 20. stoletja so *dikle* na svoji koži občutile ambivalenten odnos družbe do njihove zaposlitve: po eni strani so za izvirne družine in s tem tudi za regijo predstavljale znaten vir sredstev (denar so redno pošiljale domov), po drugi pa je postajal njihov poklic vse bolj predmet obtoževanja, njihova odločitev za odhod in življenje v tujem mestu pa deležna

Slika 1: Naslovnica *Matajurja*, Glasila Slovencev v Videmski pokrajini (1950–1973).

številnih obsodb.² Pri delu naj bi bile nenehno izpostavljene nevarnosti nemoralnega vedenja, prevzemanju tujih navad, ne nazadnje pa tudi izgubi zdravja, z odhodi v mesta naj bi bile so-krive za praznjenje domačij, uničevanje družin itd.³ Zaposlovanje v hišni sferi, bodisi v obliki gospodinjске pomoči ali pa kot pomoč pri varstvu otrok, je bila posebnost ženske emigracije. Bila je vezana na mestno okolje, zasebno sfero družin, in zato v primerjavi z moškim zaposlovanjem manj občutljiva za nihanje gospodarskega sektorja. A tudi na tem področju je v šestdesetih letih 20. stoletja, z industrijskim razcvetom predvsem nižinske Furlanije, prišlo do sprememb in z njimi postopoma do zatona množičnega pojava *dikl*, ki so se vse bolj zaposlovali v tamkajšnjih tovarnah.

² O podobnem odnosu izvirne družbe do podeželskih deklet, ki so služila v Trstu in Gorici, glej: Verginella 2006: 143; Testen 2013: 201, itd.

³ Ob zgoraj naštetem ne moremo mimo omembe aleksandrink, poznanih tudi pod imenom *alexandrine*, *les Goricennes*, *les Slovènes*, *les Slaves*. Gre za danes že dobro poznan migracijski val deklet in žena, ki so predvsem z Goriške, Krasa in Vipavske doline odhajale vse od druge polovice 19. stoletja, za časa gradnje in odprtja Sueškega prekopa leta 1869, pa do konca šestdesetih, začetka sedemdesetih let 20. stoletja v Egipt (v Aleksandrijo in Kairo). Odhajale so k družinam kot guvernante, služkinje, varuške, dojilje. Kot ženske, ki so uhajale iz slovenskega narodnega bazena, so kmalu postale predmet spotike in njihova moralna čistost je bila osrednji cilj delovanja katoliške mreže, ki je v Egiptu poskrbela za njihovo varnost, predvsem pa moralno čistost. Medtem ko je ta mehanizem nadzora v Egiptu deloval v dobrobit žensk, se je v domačem okolju razširil škodljiv mit o aleksandrinkah kot ženskah, ki so zapustile svoje otroke in družine ter odšle v črno Afriko. Mit je trdoživo vztrajal skoraj vse do danes. Več glej: Makuc 1993; Koprivec 2006; Škrlič 2009; Verginella 2011; Pevec 2011; www.aleksandrinke.si (vpogled 29. 9. 2015) itd.

Vsekakor pa je bil ta poklicni profil znotraj velikega toka množičnega izseljevanja, ki je v povojni Beneški Sloveniji⁴ postalo osrednja determinanta razvoja, skupaj z vsemi demografskimi, socialnimi in gospodarskimi posledicami, več časa pomemben dejavnik v regiji (Kalc, Kodrič 1992: 206; Kalc 2002: 62–65; Kalc 2008; Kalc 2009: 38–40, 62–63; Pagani 1968: 173 itd.).

Časopis *Matajur* – dolga leta edini časopis Beneških Slovencev, ki je kot Glasilo Slovencev v Videmski pokrajini izhajal med letoma 1950 in 1973⁵ – je temu toku sledil s svojimi prispevki, prav tako, kot je namenil številna besedila problematiki množičnega pojava zaposlovanja beneških žensk v gospodinjstvih italijanskih mest. V prispevku, ki je pred nami, bomo torej osvetlili predvsem zapise o *diklah* v *Matajurju*. Besedila odražajo odnos, ki so ga do izseljevanja žensk zaradi njihovega dela imeli možnost izraziti predvsem moški (pisci). Naj pri tem poudarimo, da je od sredine 19. pa vse do sredine 20. stoletja mogoče slediti množici časopisnih člankov, uradnih dopisov pa tudi (poljudne) literature, ki v večini primerov do poklica gospodinjске pomočnice izražajo predvsem obtoževalni odnos (podoba »Lepe Vide«);⁶ v naracijah izstopa obža-

⁴ Pod oznako Beneška Slovenija je mišljeno območje porečja Tera, Nadiških dolin in Režije – ozemlje zgodovinske poselitve Slovencev v Videmski pokrajini z izjemo Kanalske doline. Gre za območje, ki je glede na tradicijo izseljevanja specifično tako v primerjavi s slovenskim ozemljem, ki mu je blizu glede na etnično sestavo prebivalstva, kot znotraj italijanskega ali ožje furlanskega in beneškega teritorija, katerega del je v socialno-ekonomskem pogledu in kamor je politično-upravno vključena že več stoletij – z izjemo krajšega avstrijskega obdobja. Glej: Kalc, Kodrič 1992: 197–198.

⁵ Po letu 1974 mu je sledil tednik *Novi Matajur*.

⁶ Podoba lepe Vide najdemo v ljudskem izročilu, nastala

Slika 2: Adele Paletti (v sredini) leta 1934 v Rimu skupaj z drugimi rezijanskimi *diklami* (Vir: *Jadranski koledar* 1991, 101).

lovanje zaradi »moralnega in fizičnega propada« žensk, čemur naj bi sledila »zaslužena kazen« in obžalovanje za napačne odločitve (Barbič, Brezigar 1999: 43. Tudi: Testen 2010: 86; Page Moch 2006: 9). A prav *dikle*, podobno kot njihove stanovske kolegice drugod po Evropi (npr. Moch 2006, v sodobnem času tudi npr. Parreñas 2001), svoja dela največkrat niso razumele kot *schiaivi-*

pa naj bi v času med 9. in 11. stoletjem, ko so Mavri (iz severne Afrike, Španije, Sicilije) napadali obalna mesta Jadrana. Z motivi lepe Vide, ki so prepoznavni predvsem po hrepenenju, vključujejo pa tudi mater, ki zapusti bolnega otroka in ostarelega moža, prevaro in kesanje, obžalovanje, smrt otroka itd., so se ukvarjali tudi slovenski literati, od Franceta Prešerna, Josipa Jurčiča, Josipa Vošnjaka, Ivana Cankarja itd. in ne nazadnje Antona Aškercu v znani pesniški upodobitvi Egipčanka. Glej npr. Avsenik Nabergoj 2005: 276–288; Avsenik Nabergoj 2010; Golež Kaučič 2007; Grafenauer 1943; Pogačnik 1988 itd.

tu (suženjskega), kot *maledet* (prekletstva) (Anon. 1958: 1–2), o čemer tarnajo moške v *Matajurju*. Njihove zgodbe, pripovedi in izkušnje nizajo drugačno zgodbo, ki ravno zaradi tega preizprašujejo zapisane in samoumevne predstave, ki so se sčasoma prijele zgodovinskega spomina, ali kot zapiše Jernej Mlekuž, »pričevanja posameznic in posameznikov vedno v sebi nosijo baklo *upora*« (Mlekuž 2009a: 9–13),⁷ ki ruši podobe ubogih, nebogljjenih in izkoriščanih žensk.

Pojav *dikl* in njihovo izseljevanje v italijanska mesta (od tam pa pogosto še marsikam drugam, od iskanja boljših služb, dela v tovarnah do odhoda v tujino) je bil zagotovo množičen pojav, vendar podrobnejše, kompleksne in poglobljene študije na to temo ne poznamo.⁸ Problematično je tudi ugotavljanje njihovega števila, saj jih statistične obdelave niso zaznavale; gre za poklic, ki se je najpogosteje udejanjal »na črno«. Večina teh deklet in žena je bila po uradnih statistikah uvrščena v kategorijo neaktivno prebivalstvo (Mlekuž 2009: 127). Časopis *Matajur* postreže z nekaj ocenami, ko v letu 1957 objavi naslednji zapis: »Tisoči naših čeč in žena delajo po vsem svetu kot *dikle* ali kot Italijani pravijo »domestiche« ali »*donne di servizio*« pri bogatih družinah po mestih. I...! Največ naših čeč so *dikle* v Italiji. Brali smo v italijanskih žurnalih, da so lani v Rimu v začetku decembra zbrali 50.000 *dikl* skupaj, da bi študirali, kaj je treba napraviti, da bi jim pomagali. Med 50.000 *diklami* v Rimu jih je precej tisoč iz Furlanije in med njimi seveda nekaj sto iz Beneške Slovenije.« (Anon. 1957: 1) Nekaj let za tem, natančneje leta 1961, je zapisano takole: »Iz vsega čedajskega mandamenta gre na delo v emigracijo

⁷ Mlekuževa *nona* (ki je med drugim obvladala štiri jezike: slovensko, italijansko, francosko in poljsko) je določeno obdobje služila tudi kot hišna pomočnica pri družini industrialcev v Gorici, njeno pričevanje v tej smeri pa predvsem ruši predstave o kapitalistih kot umazanih izkoriščevalcih, saj sta jo sestri, ki ju je v »goriškem« obdobju varovala, pozneje velikokrat obiskovali na njenem domu, avtor pa je bil priča tesnim vezem med njimi, ki jih niso prekinile niti oddaljenosti niti meja med Italijo in Jugoslavijo niti ideološke ali katere druge razlike.

⁸ Do sedaj se je z *diklami* še največ ukvarjal Jernej Mlekuž. Glej: Mlekuž 2004; 2005; 2009; 2009a; 2014. Ob Mlekužu sta tu še zapisa pričevanj oziroma spominov dveh služkinj, in sicer: Miceu 2008; Kodrič 1990.

1.180 žensk, samo iz slovenskih občin v Nadiških dolinah pa emigrira zdaj 806 naših čeč in poročenih žen. To pomeni, da pada na naše slovenske kraje 73% vseh žensk, ki emigrirajo iz Čedajskega mandamenta. [...] Pri tem pa nismo računali, da gre iz naših vasi še en toliko naših žensk za dikle in kameriere po velikih italijanskih mestih.» (Anon. 1961a: 1) V študiji, ki sta jo izdala Onorato Lorenzon in Pietro Mattioni leta 1962, sta ocenila, da se je v tridesetih letih 20. stoletja zgodila prava eksplozija mobilnosti, ko naj bi Furlanke kot migrantke, večinoma zaposlene kot služkinje, dosegle število 26.322 (Lorenzon 1962: 62–63).⁹

Pojav *dikl* je v drugi polovici šestdesetih let postajal vse manj množičen, čemur so botrovali tako družbeni kot ekonomski vzroki, obenem pa so bili ti procesi odraz administrativnih sprememb. Na posameznih območjih Beneške Slovenije je bilo te procese mogoče zaznati z različno hitrostjo; v Nadiških dolinah so npr. dekleta zelo kmalu zamenjala poklic hišne pomočnice za delo v tedaj cvetoči industriji ravninskega dela Furlanije. V *Matajurju* tako piše: »Naše čeče morajo iti za dikle, ker nimajo nobene izbire. Saj pri nas ni nobenih fabrik in ne ostane zanje drugo, kot grenka služba dikl. Poile, ko so že nekaj časa v službi po famulijah, ki nekatere že znajo pomagati, da preberejo službo ali pa, da se poročijo« (Anon. 1958: 1–2). Poklic *dikle* je največkrat pomenil neko krajšo življenjsko fazo, v veliki večini primerov od nekaj mesecev do deset let, zanj pa so se odločala predvsem mlajša dekleta, stara med dvanajst in dvaindvajset let, medtem ko so čakala na poroko, si z delom ustvarjala »balo«¹⁰ oz. pošiljala denar domačim. Govorimo o t. i. *life-cycle service*, zaposlitvi, vezani na določeno življenjsko obdobje in na migracijo tipa podeželje–mesto (Hajnal 1984; Mitterauer 1990). Seveda kot vedno izjeme potrjujejo pravilo. Ob povedanem pa se nam zastavi vprašanje, kako so si dekleta pravzaprav iskala

⁹ Za ocene deleža ženskega prebivalstva med izseljenci v letih 1951 in 1981 na vzorcu desetih občin Beneške Slovenije (dobro je viden porast ženskega izseljevanja), glej več: Mlekūž 2005: 130.

¹⁰ Balo tvorijo predmeti, ki jih dekle pripravlja praktično vse življenje za gospodinjstvo, ki si ga bo ustvarila po poroki. Po navadi so balo sestavljali naslednji predmeti: osebno perilo, posteljnina, posoda, skrinja za blago in druge gospodinjske potrebščine.

Zakon o diklah na papirju

Zakon (legge) o diklah je parlament v Rimu še davno odobril in ga je objavila Gazzetta Ufficiale ter je zato stopil v veljavo, toda izvajajo ga pa še ne. Nastala je velika zmeda, prava konfuzija, kako plačevati rabe asiguracionjske bolnice za invalidnost, starost, za bolezi, za zaščito dikl, ki so matere itd. Se zdaj niso konstituirali provincialnih komisij, ki bodo določale, koliko bodo znasale plače v vsaki posamezni provinci, koliko bodo na primer plačevali dikle v Piemontu, koliko v Lombardiji in koliko v Venetu pri nas. Tudi se še niso zgihali, koliko bo dobila dikla plače na roko, kakrat ko bo šla poleti na ferije. Novi zakon prepoveduje, da bi privatniki iskali in dobivali službe diklam, ker je bilo posebno v reklamah o odobritvi službah vse polno lumparje. Namesto službe so se skrivale za avizil porokerje, ki jih je v velikih mestih vse polno. Poselne organizacije bi morale iskati službe za dikle in jih postavljeni v pošteno službo. Toda teh organizacij še zmeraj ni

in vsaka dikla dobi še zmeraj službo kakor ve in zna, včasih dobro, včasih pa pade v mlako kot muha v močnik.

Kako je torej z zakonom o diklah? Kakor z večino novih zakonov pri nas v Italiji, bo treba precej časa, da začnejo funkcionirati. Dikle si same iščejo preko svojih prijateljev službe in jih menjaajo. Gredo na ferije kot dosedaj, najraje ši domov in prinesejo s sabo vse polno cuni, da se pokažejo v vsaj, kako so supermoderne. Ker je dikl nimar manj, lažje dobijo delo in morajo padrone biti z njimi obratne in ne smejo več z njimi postopati tako kot v starih časih.

Morda se bodo oblasti sedaj v jeseni zagnale in ustanovile razne komisije, ki jih zakon predpisuje in tudi uredile plačevanje alikvot za razna socialna osiguranja, tako da bodo tudi dikle osigurane za slučaj bolezni, smrti, starosti in bolezni kot so že osigurani vsi drugi ljudje, ki so kjersibodi v kakšni službi.

Slika 3: Članek Zakon o diklah na papirju (Vir: *Matajur*, št. 16, 1958, 1).

delo. Vse do prve svetovne vojne je bilo mogoče priti do pomoči v gospodinjstvu oz. službe hišne pomočnice predvsem na tri osnovne načine: preko časopisnih oglasov, s pomočjo (zasebnih in javnih) posredovalnic za delo,¹¹ najpogosteje pa preko ustnih informacij ter priporočil. *Dikle* so si – podobno kot stanovske kolegice po Evropi – delo najpogosteje poiskale same, s pomočjo sorodnic, prijateljev ali sovaščank (mreže poznanstev), ki so že bile zaposlene pri določeni družini v mestu (Mlekūž 2004: 150; Budde 2000: 148–149.; Testen 2010: 287–288; Žagar 1986: 24–25 itd.). O tem mreženju pričajo tudi zapisi v *Matajurju*: »Službe za dikle so si naše čeče poiskale do zdej same, največ preko prijateljev in znank, ki so že bile v službi. Kakšenkrat se obračajo nekatere družine tudi na domače duhovnike, da bi jim dobili poštene dikle, na katere bi se lahko zanesle« (Anon. 1958: 1–2). In še: »Lansko leto je šlo iz Furlanije 4.560 žensk na delo v tujino. Preko provincialnega urada za delo (Ufficio provinciale del lavoro) je šlo samo 229 žensk in kar 4.218 so pa same dobile delo. Ali ne izgleda smešno, da so vsi ti uradniki, ves ta aparat, dobili službe samo za približno 200 žensk, medtem ko pa je kar 4.000 žensk samih dobilo brez birokratov delo« (Anon. 1958a: 2). Kot smo lahko razbrali iz zgornjega prispevka, so imeli pri

¹¹ Občinske urade za zaposlovanje se je uporabljalo večinoma le v povojnem obdobju. Glej: Mlekūž 2004: 150.

iskanju deklet veliko vlogo tudi duhovniki, vaške avtoritete, saj so zagotavljali, da bo delodajalec dobil pridno, marljivo, moralno neizprijeno dekle, hkrati pa so pri dekletovi družini odigrali pomembno vlogo posrednika, varuha in garanta, da se dekleta v oddaljenem mestu ne bo izgubilo, izpridilo. Včasih so se kot vezni člen pojavile nune, ki so čede tudi dobro izučile za gospodinjska opravila (Kodrič 1990: 100–102; Mlekuž 2004: 150). Že v medvojnem obdobju, deloma pa tudi v času po drugi svetovni vojni, so se bodoče služkinje na tečajih gospodinjstva učile kuhati, šivati, likati in opravljati vsa potrebna gospodinjska dela. V časopisu *Matajur* najdemo kar nekaj prispevkov, ki opozarjajo na nekvificiranost mladih deklet pred odhodom k italijanskim družinam in na potrebo po »profesionalni šoli za naše čede« (Anon. 1959: 1; Anon. 1960: 3; Anon. 1960b: 1).

Kako pa je bilo urejeno delovno razmerje? Večina služkinj je bila neprijavljenih, kot smo že omenili – delale so »na črno«, kar je obenem pomenilo, da so bile brez delovne knjižice, s tem pa tudi brez vsakršnih (socialnih in pravnih) ugodnosti in ne nazadnje brez zaščite. Prvi zakon, ki je urejal delovno razmerje in z njim plačilo, zavarovanje, dopust, nastanitev in podobno, je začel veljati sredi leta 1958. Kakšna je bila dejanska praksa, nam pove prispevek v *Matajurju*, objavljen nekaj mesecev po sprejetju zakona: »Zakon (legge) o diklah je parlament v Rimu že davno odobril in ga je objavila Gazzetta Ufficiale ter je zato stopil v veljavo, toda izvajajo ga pa še ne. [...] Kako je torej z zakonom o diklah? Kakor z večino novih zakonov pri nas v Italiji, bo treba precej časa, da začnejo funkcionirati. Dikle si same iščejo preko svojih prijateljic službe in jih menjajo. Gredo na ferije kot dosedaj, najrajši domov in prinesejo s sabo vse polno cunj, da se pokažejo v vasi, kako so supermoderne. Ker je dikl nimar manj, lažje dobijo delo in morajo padrone biti z njimi obzirne in ne smejo več z njimi postopati tako kot v starih časih« (Anon. 1958b: 1). Zaradi neurejenih dokumentov pa so imele služkinje zelo malo možnosti za uveljavitev pokojnine, kar prikazuje tudi naslednji zapis v *Matajurju*: »Duò ima par nas penzion? [...] Naše dikle, taužentou naših dikel po italijanskih, švicarskih, angleških in drugih mestih, še ne vedo, kaj se pravi imjeti na stara ljeta penzion. Enkrat niso ble

Ženske iz Furlanije v emigraciji

Lansko leto je šlo iz Furlanije 4.560 žensk na delo v tujino. Preko provincialnega urada za delo (Ufficio provinciale del lavoro) je šlo samo 229 žensk in kar 4.218 so pa same dobile delo. Ali ne izgleda smešno, da so vsi ti uradniki, ves ta aparat, dobili službe samo za približno 200 ženske, medtem ko pa je kar 4.000 žensk samih dobilo brez birokratov delo.

Največ žensk, in sicer 3.389, je odšlo v Švico, samo po nekaj sto pa v Francijo in Nemčijo.

Ženske, doma iz Furlanije, ne gredo radi več za dikle v Italijo, ne gredo pa za dikle niti v tujino, kjer so dobro plačane. Največ žensk je dobilo delo v švicarskih tovarnah za čokolado in piškote, nekaj jih je šlo za sobarice po švicarskih hotelih in nekaj celo v fabrike za ure.

Cez morje je šlo 273 žensk, od teh so skoro vse same dobile delo in komaj za petnajst od njih je našel službo provincialni urad.

Velik del teh žena in čede iz Furlanije je doma iz naših vasi iz Beneške Slovenije. Poznamo jih vse polno – ki delajo v Švici. Čeravno je daleč potovanje na delo v emigracijo, se nam pa zdi, da je boljše, da hodijo v tujino, kot pa da bi šle za dikle po mestih, kjer izgube zdravje in še kaj drugega.

Slika 4: Ženske iz Furlanije v emigraciji (Vir: *Matajur*, št. 10, 1958, 2).

dikle sikurane in zato niso dobivale penzije. Sada imamo že postavo, legge, za penzije diklam, a na žalost venčpart naših dikel nima v reguli svojih kart, da bi dokazale, dimostrale, da so zadosti ljet djelale. Dostikrat jim tudi 'padrone' niso dale 'ričevute', da so par njih djelale« (Anon. 1960a: 1–2).

Vsakdanjik služkinj je bil naporen in je vča-

sih dopuščal le nekaj ur prostega časa, navadno enkrat tedensko ali celo enkrat na štirinajst dni, največkrat ob nedeljah, včasih pa tudi ob četrtek popoldne (Anon. 1958: 1–2). Ker so bile razdalje od doma do na primer Milana, Rima, Gorice in Trsta velike, služkinje po več let niso obiskale svojih domačih. Sčasoma se je tudi to spremenilo, saj so bile sodobne služkinje v več primerih zaposlene kar v bližnjih mestih (Čedadu, Vidmu) in so svoje domove obiskovale vsak teden. Obstajale so občutne razlike v plači pri tistih, ki so delale na primer v Vidmu, in onih, ki so služile v Milanu ali Rimu;¹² v *Matajurju* iz leta 1960 lahko preberemo, da so

¹² Okrog leta 1900 naj bi v Berlinu več kot polovica zaposlenih služkinj prejemale manj kot 200 mark na leto, v Londonu je letni zaslužek služkinj dosegel 20 funtov, povprečna mesečna plača služkinje v Peterburgu pa je bila med 3 in 6 rubljev (Budde 2000: 153–154). Zaslužek služkinj se je po slovenskih mestih pred prvo svetovno vojno gibal med 2 in 3 goldinarji začetne plače, z leti pa je ta vsota narasla na interval med 10 in 12 goldinarjev mesečno (Žagar 1986: 37; Dobrič 1934: 113–114). Pri višini izplačila je bilo veliko odvisno tudi od mesta zaposlitve, saj so bili pogoji v večjih krajih ali industrijskih središčih boljši kot pa v kakih podeželskih občinah. Razlikovali so se tudi zaslužki posameznih hišnih pomočnic: služkinja je bila plačana glede na vrsto dela, kvalifikacijo in delovne izkušnje. Tako je na primer tudi zgodovinar Franc Kos (1853–1924), ki je nekaj let živel v Gorici, kjer je skrbno vodil hišno blagajno in zapisoval tudi izdatke za služinčad, omogočil vpogled v plačilni sistem tega zaposlitvenega razreda; pokazalo se je, da je »dekla hje! npr. prejemale 1891 po 8 gld. mesečno, 1911 pa 11 gld., kar je vsega 27,3 % več; kuharica je dobiivala v začetku devetdesetih let mesečno 7 gld., pestrna pa 2,5 do 3 gld. Perici so plačevali od 1,40 do 2 gld., vrtnarja pa so najemali le v pomladnih mesecih, da je postoril težja fizična dela. Deklina meзда je predstavljala leta 1891 7,6 % gospodarjeve plače, do 1911 pa je njena vrednost padla na 3,8 %« (Šumrada 1984: 171). Goriškemu odvetniku, politiku, publicistu, planincu in jezikoslovcu Henriku Tumi (1858–1935) pa v enem izmed pisem julija 1900 žena Marija napiše: »Pepi daj 6 gl. za mesečno plačo« (ZHT; Marija piše Henriku, Tolmin, 29. 7. 1900). O zaslužku Slovenk v bližnjih ter bolj ali manj oddaljenih tujih mestih zgovorno pričajo tudi primerjave med plačami aleksandrinsk v Egiptu ter deklet, ki so služila v bližnji Gorici ali Trstu. V Egiptu delujoči zdravnik Karel Pečnik npr. poroča o mesečnem zaslužku, ki je bil kar štirikrat večji kot doma, ob tem da so dojitve lahko prejele kar trikratno plačilo služkinj (Pečnik 1902: 54). Dorica Makuc je zapisala, da so na prelomu stoletja služkinje v Trstu zaslužile 8 goldinarjev, na Dunaju 10 goldinarjev, mesečni zaslužek v Egiptu pa je znašal kar 20 do 40 goldinarjev (Makuc 1993: 17).

bile plače tu višje, in sicer v vrednosti med 20000 in 30000 lirami (Anon. 1960c: 1). Razlike so se nanašale tudi na tip dela, ki so ga dekleta morala postoriti: če so opravljala hišna opravila, je bilo njihovo življenje (prostorsko) omejeno v glavnem na dom; če so varovala in vzgajala otroke, so se lahko vključila tudi v zunanje življenje družine (možna je bila kombinacija obojega). Takšno pretirano vključevanje služkinj oziroma varušok pri raznih družinskih izletih, sprehodih, počitnicah in podobnem je dekletom pravzaprav zmanjševalo možnosti, da bi preživljale prosti čas po svoji izbiri, s sovrstnicami, najpogosteje z dekleti iz rodne kraja, kar je bilo večinoma, če je bilo le mogoče, v navadi pri tistih stanovskih kolegicah, ki so služile v mestih. Nekatere so imele več sreče. Medsebojne odnose in druženje med *diklami* je na primer lepo prikazalo pričevanje Adele Paletti, zapisano v *Jadranskem koledarju*,¹³ pa tudi mnoge druge pripovedi deklet o medsebojni pomoči, druženju, iskanju boljše službe in podobnem.

Odnosi v družinah, kjer so *dikle* služile, so bili zagotovo bistvenega pomena za kakovostno in človeka vredno življenje oz. službovanje. A to je za naše besedilo preobširno in kompleksno poglavje. Zato bomo nekaj pozornosti posvetili le še odnosu *dikl* do domačih, ki se je z leti spreminjal. Najprej v povezavi z zaslužkom: vse manj deklet je namreč pošiljalo denar domačim, tako da je »še!e »zadnjim diklam« zaslužek lahko pomenil tudi (vsaj delno) ekonomsko in socialno neodvisnost« (Mlekuž 2004: 155). V preteklosti so dekleta del zaslužnega denarja, kot smo že zapisali, namenila za balo, del pa pošiljala domov. Nekatere med njimi sploh niso imele nadzora nad svojimi prejemki, ker so delodajalci pošiljali njihov denar kar svojcem. Tako tudi furlanska služkinja Teresa, pripovedovalka življenjske zgodbe, ki jo je zapisala Adriana Miceu, pravi, da je zaslužila osem lir na mesec, a je njena mama vsak mesec pošiljala sovaščana, da je njeno plačo dvigoval, saj so denar potrebovali doma (Miceu 2008: 63). V vsakem primeru je večina deklet, ki so se v preteklosti odločile za delo gospodinjskih pomočnic v

¹³ Adele Paletti je bila Rezijanka, ki je najprej leto dni služila na Trbižu kot hišna pomočnica, nato pa tri leta v mestecu Lecce kot varuška. Po poroki se je vrnila domov. Glej: Kodrič 1990: 100–102.

italijanskih mestih, pošiljala pretežni del svojega denarja domov, v skupno gospodinjstvo blagajno, kar je pomenilo, da so bile kot aktivni člani družine bistvenega pomena za njeno preživetje. O tem priča tudi naslednje besedilo časopisa *Matajur*, ki odpira eno »klasičnih izseljenskih ran« (Mlekuž 2004: 149): »Dikle so ena najvažnejših socialnih plasti našega naroda. Če gre njim slabo, gre vsem nam slabo, če so one slabe, smo vsi mi slabi. Zato pomagajmo našim diklam, ker s tem pomagamo tudi vsem nam« (Anon. 1957: 1; tudi Anon. 1958c: 2). A kot smo zapisali, tudi dekleta so se sčasoma vse manj vračala domov, vse manj pošiljala svoj zaslužek družini in vse bolj prevzemala navade »tujega sveta«. Vasi so se praznile: »Naše čče: tiste, ki hodijo na delo drugam in tiste, ki ostanejo po nekem čudežu še doma, ne marajo ostati in dosti jih je, ki se ne marajo poročiti, omožiti na kakšno domače posestvo. Če le morejo, nočejo naše čče ostati doma v naših vaseh. [...] Poprej so mnoge naše dikle-domestiche-assistenti di casa delale nekaj let, prišparale precej denarja zato, da so se vrnile domov in se poročile z domačimi puobi. [...] Zdaj so pa strašno redke naše ženske, ki delajo po mestih, da bi se hotele za nimar vrniti domov. Pridejo še pogledati: prva leta so za usako licenzo doma, potem bolj redko, dokler ne pozabijo na svoj kraj. [...] Smo pred problemom kot toliki drugi italijanski kraji, da bomo v nekaj letih, če pojde tako naprej, ostali brez mladih žensk, da ne bodo tudi tisti naši puobi, ki bi radi ostali doma, se mogli oženit, da ne bo gospodinj za naše kmetije, za družine, za dom.« (Anon. 1959a: 1). In kot smo že poudarili, glas *Matajurja* je bil moški glas, glas oblasti, ki je med drugim znal povedati takole: »Mi furlanski Slovenci vemo, da je delo dikl težko, poniževalno in nagobarno za usako žensko, zlasti mlado. Mi ne bi bili radi, da bi še nimar propadalo sto in sto naših žena in čech, da bi se moralno pokvarjale, izgubljale zdravje, kot se to še dogaja. Nobeden še tako dober zakon ne more tega preprečiti. A meštir je maledet, tega se loti ženska samo takrat, kadar ne more dobiti drugega dela, ta meštir je suženjski, je ostanek starih časov« (Anon. 1958: 1–2). Kaj pa »glas Lepih Vid« (Mlekuž 2009: 123), se sprašuje Jernej Mlekuž in ugotavlja, da je marsikatera svojo zaposlitev videla kot priložnost, kot nekaj novega in vznemirljivega. Dekleta so sama večkrat povedala, da

»se je nardilo eno ešperjenco (izkušnja)« (Mlekuž 2009: 131). Gotovo je bilo velikokrat težko in so bile doma nič kaj dobrega obetajoče razmere, ki so na nek način prisilile dekleta v odhod, kot se je zgodilo dekletu iz vasi Polava, ki je kot trinajstletnica v letu 1951 odšla za hišno pomočnico v Gorico (doma je bilo devet otrok, družina pa se je preživljala skoraj izključno s kmetijstvom). Povedala je: »Ma (toda) smo sami zastopil. Oni (starši) niso dejal, da beš. Smo mi sami zastopil, da mormo iti. Zak (ker) tle ni blo nč. Ne, da so nas preganjal, pero (toda) smo vedel sami, da mormo iti« (Mlekuž 2009: 130–131).¹⁴ A kljub vsemu ne gre spregledati, da so življenjske izbire *dikl* kompleksnejše,¹⁵ kot se zdi na prvi pogled, kar ne nazadnje dokazujejo tudi ohranjena pričevanja deklet (Mlekuž 2004; 2005; 2009; 2014). Zaposlitev v tujih mestih je bila zagotovo tudi rezultat želje po ekonomski neodvisnosti, hkrati pa priložnost za pridobivanje novih znanj (jezika, spretnosti, navad). Nekateri med njimi so si zaželele le novih izkušenj ali vsaj delne finančne neodvisnosti, druge so se hotela otresti okov patriarhalne družine, zamenjati težko kmečko delo s privlačnejšim delom v gospodinjstvu ali pa zgolj doživeti spremembo v življenju. Nema lokrat so bili tudi starši zadovoljni, da njihova dekleta delajo v mestu, kjer jim ne primanjkuje osnovnih dobrin, kot je hrana. Ne nazadnje so bili pomirjeni že s tem, da so delale pri družinah, kjer so bile tudi nastanjene in niso bile izpostavljene pregreham mesta.¹⁶ Spet druge so si kljub dobremu ekonomskemu zaledju domače družine izbrale mesto kot vrata v svet. Pri tem je pomembno vlogo torej igralo privlačno, veliko mesto, kjer je biti dekla pomenilo »le začeto stopničko v socialni alilin profesionalni mobilnosti deklet in hkrati je bil to najlažji ter največkrat edini način za dekleta, da so lahko prišla v mesto« (Mlekuž 2004: 161).

¹⁴ Glej tudi: Momsen 2003: 1.

¹⁵ Marjan Drnovšek opozarja, da pri proučevanju izseljenstva premalo poudarjamo osebnostne ambicije, želje posameznikov po uspehu, izboljšanju lastnega materialnega in duhovnega življenja. Glej: Drnovšek 2002: 259.

¹⁶ Dekleta po družinah, kjer so delala, niso bila le pod oblastjo »gospodarja«, temveč tudi pod budnim očesom domačih, ki so preko sorodnikov in znancev nadzorovali njihovo bivanje v tujem mestu. Glej: Mlekuž 2009: 135–136.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ZHT, Marija piše Henriku, Tolmin, 29. 7. 1900.

ČASOPISNI VIRI

Anon. 1957: Dikle – »domestiche«. *Matajur*, št. 8, 1957, 1.

Anon. 1958: Dikle so postale osigurani delavci. *Matajur*, št. 8, 1958, 1–2.

Anon. 1958a: Ženske iz Furlanije v emigraciji. *Matajur*, št. 10, 1958, 2.

Anon. 1958b: Zakon o diklah na papirju. *Matajur*, št. 16, 1958, 1.

Anon. 1958c: Emigrantske rimese. *Matajur*, št. 21, 1958, 2.

Anon. 1959: Profesionalne šole za naše čече. *Matajur*, št. 7, 1959, 1.

Anon. 1959a: Beg žensk v mesta. *Matajur*, št. 19, 1959, 1.

Anon. 1960: Tečaj za naše čече – Corsi per le nostre ragazze. *Matajur*, št. 1, 1960, 3.

Anon. 1960a: Gospodinje – Casalinghe. *Matajur*, št. 4, 1960, 1–2.

Anon. 1960b: Naše čече so brez kvalifikacij. *Matajur*, št. 8, 1960, 1.

Anon. 1960c: Še o naših čečah, še o naših ženah. *Matajur*, št. 9, 1960, 1.

Anon. 1961: Emigrantski glas. Kateri so glavni emigrantski problemi. *Matajur*, št. 5, 1961, 4.

Anon. 1961a: Emigracija v Nadiški dolini. *Matajur*, št. 8, 1961, 1.

Dobrič, M. 1934: Minimalne plače za služkinje. *Gospodinjska pomočnica*, IV, št. 10, oktober 1934, 113–114.

LITERATURA

Avsenik Nabergoj, I. 2005: *Ljubezen in krivda Ivana Cankarja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Avsenik Nabergoj, I. 2010: *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature: Motiv Lepe Vide*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Barbič, A., I. Miklavčič Brezigar 1999: Občasne migracije podeželskih žena na Goriškem. Gospo-

dinjsko delo v tujini – nuja in priložnost некоč in danes. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, letnik 39, št. 3/4, 39–47.

Budde, G.-F. 2000: La donna di servizio. V: U. Frevert, H.-G. Haupt (ur.), *L'uomo dell'Ottocento*. Bari: Editori Laterza, 2000, 142–173.

Drnovšek, M. 2002: Mobilnost Slovencev in regionalizem. V: *Zgodovinski časopis*, letnik 56, št. 3/4, 259.

Golež Kaučič, M. et al. 1970–2007: *Slovenske ljudske pesmi*. Ljubljana: Slovenska matica.

Grafenauer, I. 1943: *Lepa Vida: Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi*. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.

Hajnal, J. 1984: Due tipi di sistema di formazione dell'aggregato domestico preindustriale. V: R. Wall, J. Robin, P. Laslett (ur.), *Forme di famiglia nella storia europea*. Bologna: Il mulino, 1984, 99–142.

Kalc, A., M. Kodrič 1992: Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu furlanske migracije s posebnim ozirom na obdobje do prve svetovne vojne. V: *Zgodovinski časopis*, letnik 46, št. 2, 197–209.

Kalc, A. 2002: *Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Koper, Trst: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Narodna in študijska knjižnica.

Kalc, A. 2008: Beneško izseljevanje v Severno Ameriko na začetku 20. stoletja. V: A. Kalc, A. Petricig, M. Predan, *Deriva nei continenti: le Valli del Natisone e i luoghi dell'emigrazione negli archivi fotografici di famiglia / Odplavljanje na celine: nadiške doline in destinacije izseljevanja v družinskih fotografskih arhivih*. [s.l.]: Unione Emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia: Centro studi Nediza, 2008, 90–109.

Kalc, A. 2009: Le migranti di ieri. Caratteri delle migrazioni femminili della Venezia Giulia tra continuità e mutamento. V: A. Verrocchio, P. Tessitori (ur.), *Il lavoro femminile tra vecchie e nuove migrazioni*. Roma: Ediesse, 2009, 43–58.

Kodrič, M. 1990: Iz Rezije v Rim. Življenjska zgodba izseljenke – varuške. V: *Jadranski koledar 1991*, Trst, 1990, 99–102.

Koprivec, D. 2006: Aleksandrinke – življenje v

- Egiptu in doma. V: *Etnolog*, št. 16 (76), 2006, 97–115.
- Lorenzon, O., P. Mattioni 1062: *L'emigrazione in Friuli*. Udine: Pellegrini.
- Makuc, D. 1993: *Aleksandrinke*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Miceu, A. 2008: *La valigia di Teresa. Memorie di una serva furlana*. Gradisca d'Isonzo, Gorizia: Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »Leopoldo Gasparini«.
- Mitterauer, M. 1990: *Historisch-antropologische Familienforschung: Fragestellung und Zugangswiesen*. Wien: Böhlau.
- Mlekuž, J. 2004: Izbrani vidiki zaposlovanja beneških deklet v gospodinjstvih italijanskih mest: tiha, grenko-sladka, nikoli povsem izrečena in slišana zgodba. V: *Dve domovini · Two Homelands 19*, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2004, 141–164.
- Mlekuž, J. 2005: »Dikle«. Tiha zgodba. V: *Trinkov koledar za leto 2005*, Videm, 115–131.
- Mlekuž, J. 2009: Maledet? Schiavitu? Ko oblastni glas utihne. V: M. Milharčič Hladnik, J. Mlekuž (ur.), *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 121–142.
- Mlekuž, J. 2009a: Moja nona. V: M. Milharčič Hladnik, J. Mlekuž (ur.), *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 9–13.
- Mlekuž, J. 2014: Dikle in Italian Cities: Personal Experiences, Public Interpretations. V: M. Milharčič Hladnik, J. Mlekuž (ur.), *Going Places. Slovenian Women's Stories on Migration*. Akron, Ohio: The University of Akron Press, 2014, 136–167.
- Moch, L. P. 2006: Men and Women in Paris, 1875–1925. Gender and Migration. V: *History / Gender / Migration conference*. Paris: Ecole Normale Supérieure, 29. marec 2006, 1–13.
- Momsen, J. H. 2003: Maids on the Move. Victim or Victor. V: J. H. Momsen (ur.), *Gender, Migration and Domestic Service*. London, New York: Routledge, 2003, 1–20.
- Pagani, B. M. 1968: *L'emigrazione friulana dalla meta del secolo XIX al 1910*. Udine: Arti grafiche friulane.
- Parreñas, R. S. 2001: *Servants of Globalization. Women, Migration and Domestic Work*. Stanford: Stanford University Press.
- Pečnik, K. 1902: Slovenci v Egiptu. V: *Koledar Družbe sv. Mohorja*, Celovec, 1902, 51–57.
- Pevec, M. 2011: *Aleksandrinke*. Dokumentarni film.
- Pogačnik, J. 1988: *Slovenska Lepa Vida ali Hoja za rožo čudotvorno: Motiv Lepe Vide v slovenski književnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Škrlič, K. 2009: Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinca: demitizacija aleksandrink. V: M. Milharčič Hladnik, J. Mlekuž (ur.), *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 143–189.
- Šumrada, J. 1984: Gospodarjenje neke slovenske družine konec 19. in v začetku 20. Stoletja. V: *Zgodovinski časopis*, letnik 38, št. 3, 1984, 171–177.
- Testen, P. 2010: *Hišne pomočnice – žensko delo v mreži narodnih in socialnih odnosov na Goriškem v 19. in 20. stoletju*, doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Testen, P. 2013: Plačano hišno delo, pravne norme in vsakdanja praksa: goriške služkinje v 19. in na začetku 20. stoletja. V: Marta Verginella (ur.), *Dolga pot pravic žensk. Pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*. Zbirka Razprave FF Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: Studia humanitatis, 2013, 185–212.
- Verginella, M. 2006: *Ženska obrobja. Vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta.
- Verginella, M. 2011: Aleksandrinke med mitom in resničnostjo. V: F. Però, P. Vascotto (ur.), *Le rotte di Alexandria: convegno di studi*, Trieste, 1–2 dicembre 2008: simpozij, Trst, 1.–2. december 2008. Trst 2011, 153–161.
- Žagar, J. 1986: Služkinje v Ljubljani. V: *Traditiones 15*, 1986, 19–49.
- Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink, Prvačina, dostopno na: www.aleksandrinke.si.

ROMANSKE STRUKTURE V TERSKEM NAREČJU SLOVENŠČINE

DANILO ZULJAN KUMAR
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
DZuljan@zrc-sazu.si

Povzetek: Zaradi izoliranosti od ostalih slovenskih narečij in tesnega stika s furlanskimi narečji je tersko narečje prepredeno z oblikami in strukturami, ki jih je prevzelo iz furlanskega in/ali italijanskega jezika. Najbolj vidne so seveda gramatične in leksikalne prevzete prvine, poleg teh pa so v narečju od stičnih romanskih narečij ter italijanščine prevzeti tudi načini tvorbe struktur. Prispevek se osredotoča prav na slednje ter na t. i. jezikovno vplivanje, pri katerem ne gre za prevzem jezikovne strukture ali vzorca, ampak za vpliv na pogostost rabe v ciljnem jeziku že obstoječe strukture in za to, da obstoječa struktura pod vplivom stičnega jezika dobi novo funkcijo.

Ključne besede: jeziki v stiku, tersko narečje slovenščine, tipi skladenjskih interferenc

STRUTURIS ROMANICHIS INTAL DIALET SLOVEN DES VALADIS DE TOR

Struc: Stant che al è isolât di chei altris dialets slovens e che si cjate a strent in contat cun dialets furlans, il dialet des Valadis de Tor al è intiessût di formis e di struturis che lis à cjoltis sù da la lenghe furlane e/o taliane. Par fuarce si viodin miei chei elements cjoltis sù inte gramatiche e intal lessic; par altri il dialet al à vût cjoltis sù ancje mûts di costruzion des struturis che a rivin dal contat cui dialets romanics e cul talian. Il contribût si concentre propit su di chei elements ca, ven a stâi su di chê influence linguistiche che no si pant par mieç di struturis o schemis imprestâts, si ben cuntune alte frecuece tal doprà inte lenghe destinatarie struturis che a esistin za o ben cul zontâ une gnove funzion, par une struture za presinte, cause la influence de lenghe di contat.

Peraulis clâfs: lenghis in contat, dialet sloven des Valadis de Tor, sortis da la interference sintatiche

Zgodovinsko tersko narečje prištevamo v beneško-kraško skupino zahodnih slovenskih narečij, glede na mlajše jezikovne značilnosti pa ga uvrščamo v primorsko narečno skupino. Narečje je bilo prvič zapisano okrog leta 1497 v Černejškem rokopisu, ki ga poznamo tudi pod imenom Čedajski ali Beneškoslovenski rokopis. Gre za knjižico s šestnajstimi listi, na katerih so zapisana imena faranov in obiskovalcev cerkve svete Marije v Černejci ter njihova darila in zaobljube. Rokopis hrani Arheološki muzej v Čedadu.

Tersko narečje je podobno kot rezijansko izolirano narečje, kar pomeni, da je na eni strani

ohranilo arhaične značilnosti, ki so jih druga narečja izgubila (ali jih niso ohranila v taki meri kot tersko narečje), po drugi strani pa pozna inovacije, ki jih ostala narečja ne poznajo. Med arhaične značilnosti terskega narečja spadajo ohranjena psl. predpona *vy- 'iz' (ter. slov. *vedrietə* 'izdreti', ter. slov. *vesiekatə* 'izsekati', ter. slov. *vlažja* (< psl. **vylazъ*) 'pomlad' (Bezljaj 2005: 310)), končnica -e (< psl. *-ě) v dajalniku in mestniku ednine ojevske sklanjatve (ter. slov. *pəcə* 'psu'), izražanje prihodnjega časa z glagolom *hoteti* (ter. slov. *Če mə daš tuo, kə velieze na tlate njiue, ja tə čon pomat dielat*. 'Če mi daš, kar pride na dan na tej njivi,

ti bom pomagal delati', *Jo çon venatò!* 'Izgnal jo bom!'), ohranjenost pripone *-ek* tudi v primerih, pri katerih je v sosednjih narečjih v rabi furlanska pripona *-on* (npr. ter. slov. *mačak*; nad. slov. *mačkon*) ter raba deležijskih oblik, česar ne poznajo niti v sosednjih rezijanskem, ziljskem in nadiškem narečju. Med jezikovne inovacije pa spada premik naglasa v trozložnicah (ter slov. *lakòta* 'lakota') ter analogije v sklonskih oblikah (oziroma poenostavljanje sklonskega sistema), kar sicer poznajo tudi druga slovenska narečja, vendar ne v takšni meri kot tersko narečje.

S stališča kontaktnega jezikoslovja so med izposojenimi oblikami in strukturami morda najzanimivejše tiste, pri katerih izposoja ali jezikovno vplivanje na prvi pogled ni vidno. Gre predvsem za izposojanje strukturnih tipov, vpliv na pogostost rabe že poznane strukture ter za novo funkcijo poznane strukture. Pri dosedanjih raziskavah jezikovnega stika med briškimi in nadiškimi narečjem slovenskega jezika v zahodnem slovenskem jezikovnem prostoru s furlanskim in italijanskim jezikom se je namreč pokazalo, da so določene strukture, za katere sem predpostavljala, da so kopirane iz furlanščine in italijanščine, dejansko možne tudi v slovenskem jeziku, vendar je njihova raba v osrednjih slovenskih narečjih in knjižnem jeziku arhaična ali zelo redka (Zuljan Kumar 2001, 2003, 2004).

V prispevku se bom posvetila izposojanju skladijskih strukturnih vzorcev v terskem narečju slovenščine iz furlanskega in italijanskega jezika. Tak tip interference je v kontaktnem jezikoslovju poimenovan kot »posredna širitve ali difuzija«, za razliko od »neposredne širitve«, ki pomeni izposojanje oblik (Aikhenvald 2006: 3), to je fonemov, obrazil in leksemov.¹ V prispevku bodo predstavljeni trije tipi skladijskih

jezikovnih interference: kopiranje skladijske strukture, vpliv na pogostost rabe skladijske strukture in nova funkcija skladijske strukture.

Trije tipi skladijskih jezikovnih interference v terskem narečju slovenščine

• Kopiranje skladijske strukture

Pri kopiranju skladijskih struktur, imenovanih tudi skladijsko kalkiranje ali skladijsko prevajanje, gre za to, da z jezikovnimi sredstvi ciljnega jezika (jezika B) posnamemo strukturo oziroma njeno zgradbo iz izvornega jezika (jezika A). Kalkiranje lahko poteka na ravni besedne zveze (zglede 1) ali na stavčni ravni (zglede 2), sem prištevam tudi vpliv na besednoredno zapovrstje v povedi (zglede 3).²

- (1) Ter. slov.: *Ma potriebo dne hçerè za mo ni vida njaa ženò an njaa hçi, kò nimajo zdrauja.*
'Potrebuje dekleta, da bo skrbela za njegovo ženo in njegovo hči, ki nista zdravi.'
- (2) *Prej ko daž, tu dažo an po dažo smo sriedle viçkrat, no mor pousen, çmorake, kò so šlò se hladat the po trojah an mi smo se uaruale jih ne popeštati.*
'Pred dežjem, med dežjem in po dežju smo večkrat, povsod po malem, našli močerade, ki so se šli hladiti po stezah in mi smo pazili, da jih ne pohodimo.'
- (3) Ter. slov.: *Káubot pravðce so ble strašnè tej tale.*
'Nekoč so bile pravljice tako strašne, kot je tale.'

• Vpliv na pogostost rabe skladijske strukture

V terskem narečju se poleg eksplicitnega predmetnega odvisnika rabi tudi implicitni odvisnik, izražen z nedoločnikom (nedoločniškom polstavkom).

- (4) Ter. slov.: *Çe çes, ja tò a çon stortò pritò ta s taa sveta nazaj.*

furl. *cugnât* 'svak') (Škofic idr. 2011: *SLA 1.2 Komentarij*).

² Zgledi so iz rokopisa Brune Balloch, ki ga pripravlja za izdajo pri Istituto Achille Tellini v Vidmu. Uporabljena je poenostavljena fonetična transkripcija.

¹ Tersko narečje je prepredeno z izposojenkami iz furlanščine. Naj navedem nekaj takih, ki spadajo v pomenško polje »človek« in so zbrane v SLA 1: *krepa* (← furl. *crepe* 'lobanja'), *çervel* (← furl. *cerviel* 'možgani'), *braç* (← furl. *braç* 'roka'), *polear* (← furl. *polear* 'palec'), *mignulin* (← furl. **mignulin* 'mezincek'), *preža* (← furl. *prese* 'prijem, oprimek'), *fijat* (← furl. *fiat* 'jetra'), *mulice* (← furl. *mule* 'želodec, čreva'), *bufula* (← furl. *bufule* 'mehur'), *flank* (← furl. *flanc* 'bok' kolk), *glandola* (← furl. *glandule* 'žleza'), *kužin* (← furl. *cusin* 'bratranec'), *kužina* (← furl. *cusine* 'sestrična'), *džinar* (← furl. *zinar* 'zet'), *kunjada* (← furl. *cugnade* 'svakinja') *kunjat* (←

‘Če želiš, ga bom prisilila, da se vrne z onega sveta nazaj’.

Nedoločnik (nedoločniški polstavek) v vlogi predmetnega odvisnika poznamo tudi v slovenskem knjižnem jeziku, vendar je struktura veliko manj rabljena kot terskem narečju. V italijanščini in furlanščini pa predstavlja nedoločniški stavek enega od pogosto rabljenih načinov tvorjenja predmetnega odvisnika (Dardano, Trifone 1999: 452; Zof 1999: 132). Glede na to, da je struktura v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečjih možna, lahko rečemo, da se je njena raba razširila pod vplivom pogostosti rabe enake strukture v stičnem jeziku. Pogostost rabe pa spada med jezikovne dejavnike, ki pospešujejo širjenje vzorcev (Aikhenvald 2007: 27), in sicer po načelu: bolj, kot je struktura v jeziku A pogosta, verjetnejša je njena širitev v stični jezik (prav tam: 29).

O vplivu na pogostost rabe strukture lahko verjetno govorimo tudi v primeru rabe deležij. Deležje (deležijski polstavek) na *-č* je v terskem narečju pogosto rabljena struktura,³ poznana tudi v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečjih, čeprav je iz slednjih že izginila.⁴

(5) Ter. slov.: *Léduč tu sàrcə je obriedu, zakuò mo je utiekála uoda.*

‘S pogledom v srce je vedela, zakaj ji je utekala voda.’

(6) Ter. slov.: *“Buoh se usmili za nje dušico,” smo jalə rauno, kə smo čul zuonuč avemarijo.*

‘»Bog se usmili njene dušice,« smo rekli takoj, ko smo slišali zvoniti avemarijo.’

(7) »Štrija!« son jala merkuč za njo an brozer, kə sə ni storla nač ma mat, će ne son tiela jetə za njo ...

‘Štrija«, sem rekla, ko sem jo opazovala, in še dobro, da se moji materi ni nič zgodilo, če ne, bi šla za njo...’

• Nova funkcija skladske strukture

Za izražanje uresničljivega pogoja v sedanjem/ prihodnjem času se v slovenskem knjižnem jeziku in v terskem narečju uporablja prihodnji čas.

(8) Ter. slov.: *Ta pravəca pravə, kə nak svečənik je obeču tićacan, də će bojo liepo liepo piel. Kri-štuš jih će pejat z njin ou nebesa.*

‘Ta zgodbica pravi, da je neki svečenik obljubil prtičkom, da jih Kristus vzame s seboj v nebesa, če bodo lepo lepo peli.’

V terskem narečju se v enakem pomenu uporablja tudi sedanji čas, kar je sicer možno tudi v slovenskem knjižnem jeziku, vendar v primeru, kot ga navajam, to ni običajno. Zato predpostavljam, da se je raba sedanjega namesto prihodnjega časa v navedenem pomenu razširila iz furlanskega in italijanskega jezika, kjer je taka raba sicer običajna. Weinreich tovrstno jezikovno vplivanje imenuje medjezikovna identifikacija (Weinreich 1953: 7), in sicer v funkciji določene strukture, Aikhenwald pa širjenje funkcije strukture po analogiji (Aikhenvald 2007: 23).

(9) Ter. slov.: *Če maš potriebo dna sudáda, ja son tla!*

‘Če boš potreboval/potrebuješ vojaka, bom tukaj.’

Vse tri oblike jezikovnih interferenc: prevzem jezikovnega vzorca, vpliv na pogostost rabe strukture ter širitev pomena ali funkcije strukture po analogiji štejemo med pojave t.i. jezikovnega izravnavanja (language levelling) (Holm 2004: 143), do katerega prihaja v jezikih v stiku.

SEZNAM KRAJŠAV

psl. = praslavensko, nad. slov. = nadiško slovensko, ter. slov. = tersko slovensko

³ Več o tem v Zuljan Kumar (2013: 237–254).

⁴ Ohranile so se le okamnele oblike, ki jih danes prištevamo k prislovom (npr. *skrivši, hote, molče*) ter oblike, ki so se poprivedile (npr. *bivši*) (Jesenšek 1998: 40).

VIRI IN LITERATURA

- Aikhenvald, Y. Alexandra 2006: Reflections on language contact, areal diffusion, and mechanisms of linguistic change. V: Caron, Bernard and Yima, Petr (ur.): *Sprachbund in the West African Sahel. Afrique et Langage 11*. Paris: Peeters, 23–36.
- Aikhenvald, Y. Alexandra 2007: Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Perspective. V: Aikhenvald, Y. Alexandra (ur.); Dixon, R. M. W. (ur.): *Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Typology*. Oxford: Oxford University Press, 1–55.
- Bezljaj, France 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika 4* (ur. Marko Snoj, Metka Furlan). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dardano, Maurizio; Trifone, Pietro, ³1999: *La nuova grammatica della lingua italiana*. Zanichelli.
- Jesenšek, Marko 1998: *Deležniki in deležja na -č in -ši: razširjenost oblik v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja*. Maribor: Zora.
- Škofic, Jožica (ur.), et al. 2011: *Slovenski lingvistični atlas. 1, Človek (telo, bolezni, družina), zv. 2: Komentarji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Weinreich, Uriel 1953: *Languages in Contact. Findings and Problems*. The Hague, Paris, New York: Mouton Publishers.
- Zof, Fausto 1999: *Gramatiche pratiche de lenghe furlane*. Udine: Editrice "Leonardo" Pasian di Prato.
- Zuljan Kumar, Danila 2001/2002: Pomensko-skladenjski premiki v briškem in nadiškem narečju. V: *Jez. slovst.*, mar., letn. 47, št. 5/6, 193–200.
- Zuljan Kumar, Danila 2003: Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju. V: *Jezikoslovni zapiski* 9, 59–80.
- Zuljan Kumar, Danila 2004: Vpliv italijanščine in furlanščine na gradnjo zložene povedi v nadiškem in briškem narečju. V: *Riječ*, god. 10, sv. 2, 105–119.
- Zuljan Kumar, Danila 2013: Neosebne glagolske oblike in gradnja podrednih stavkov v subijskem terskem govoru. V: *Jezikoslovni zapiski* št. 19/2, 237–254.

O ODNOSU MED FURLANSKO IN ITALIJANSKO IDENTITETO¹

VLASTA KRIŽMAN
vk0412@gmail.com

Izvleček: Pričujoči prispevek je izsek iz diplomske naloge z naslovom *Furlanska identiteta* (Univerza v Novi Gorici), v kateri avtorica prikazuje formiranje furlanske identitete skozi zgodovino ter njeno stanje v današnjem času. V empiričnem delu naloge navaja pogovore z več Furlani, ki delujejo v furlanskem javnem življenju. Prispevek odgovarja na vprašanja, kaj se dogaja s furlansko identiteto danes ter kakšen je odnos med furlansko in italijansko identiteto znotraj italijanske države.

Ključne besede: identiteta, furlanski jezik, italijanska država

SUL RAPUART JENFRI IDENTITÂT FURLANE E IDENTITÂT TALIANE

Struc: Il contribût al è un estrat de tesi magjistrâl cul titul *Furlanska identiteta* (La identitât furlane – Universitât di Gnove Gurize), dulà che la autore e pant cemût che storichementri si formà la identitât furlane e descrif la sô situazion in di di vuê. Il toc empiric da la tesi al ufrîs intervistis fatis a putrops Furlans atîfs inte vite publiche. Il contribût i rispuint ae domande su ce che al capite ae identitât furlane vuê e su ce rapuart che al è jenfri la identitât furlane e chê taliane parentri il stât talian.

Peraulis clâfs: identitât, lenghe furlane, stât talian

Furlanska identiteta sobiva skupaj z italijansko znotraj italijanske države. Furlani niso postali nacija, ampak so ostali na ravni etnično-jezikovne manjšinske skupnosti. Večina Furlanov kot prebivalcev Avtonomne dežele Furlanije – Julijske krajine (v nadaljevanju FJK)¹ je razpeta med državi zvestim patriotizmom in med svojim specifičnim furlanskim patriotizmom.

Evropa je odprla pot pluralizmu in teritorialnim identitetam. Večje je zavedanje pomena vsake etnije in jezikovne skupnosti, saj izginjanje le-teh pomeni izgubo za svetovno kulturno dedi-

ščino. Prihaja do možnosti za dialektični odnos v sobivanju med lokalno kulturo in novo nastajajočo svetovno kulturo, ki je posledica evropske integracije in globalizacije. Nova miselnost daje morda priložnost tudi furlanski identiteti. Ta je, kot nam kažejo odgovori sodelujočih na zastavljena vprašanja, še kako živ organizem. Preprosta podeželska furlanska identiteta postaja vse bolj domena elit, te pa jo želijo uveljaviti v političnem in kulturnem smislu.

Furlanska identiteta

Furlansko identiteto opredeljujejo skupna zgodovina, furlanski jezik, geografski prostor, skupna kultura, običaji, vera, simboli. Gre torej za vrsto objektivnih in subjektivnih dejavnikov, ki so skozi čas oblikovali furlansko zavest. Furlane kot prebivalce dežele lahko označimo kot rezultat mešanja raznih ljudstev in jezikovnih skupin, ki

¹ Konstitucija Avtonomne dežele Furlanije – Julijske krajine s posebnim statutom leta 1963 je bila za Furlane pomemben mejnik. Deželo sestavljajo zgodovinsko in kulturno različni deli. Združuje namreč skoraj celotno zgodovinsko Furlanijo, del Krasa z večinskim slovenskim prebivalstvom ter mesto Trst, ki je tudi glavno mesto dežele. Temu mnogih Furlani nasprotujejo.

so jih povezali različni dejavniki – politični, teritorialni, kulturni, gospodarski, verski in še drugi, vezani zlasti na obdobje kneževine oglejskih patriarhov. Ime Furlani so pisci rabili že za prebivalstvo langobardske forojulske vojvodine. Čeprav se na furlanskem območju govorijo kar štiri jeziki: furlanski, italijanski, slovenski in nemški, je prav furlanski jezik zelo pomemben vidik furlanske identitete. V 19. stol. je veljalo, da je jezik eden najpomembnejših kriterijev etničnosti. Danes velja spoznanje, da je treba med seboj razlikovati jezikovne in etnične skupnosti (Makuc 2011: 130–132, 136).

Odnos med furlansko in italijansko identiteto

Kam lahko torej uvrstimo Furlane? Marco Stolfo pravi, da je »definicija odvisna od zornega kota gledanja. Lahko jih definiramo kot etnijo, ali še boljše etnično skupnost ali narod«. So etnična, jezikovna in narodna manjšinska skupnost. Italijanska ustava jih definira kot jezikovno manjšino, mnogo virov jih označuje kot etnično ali jezikovno-etnično skupnost. Glede na konvencijo, ki jo je izdal Svet Evrope, pa so narodna manjšina. Lahko se torej rabijo vsi navedeni termini. Vedeti pa moramo, da sta etničnost in identiteta dinamični dimenziji, nista nekaj stalnega in dokončnega. Dejstvo, da furlanska identiteta sobiva skupaj z italijansko identiteto znotraj italijanske države, poraja vprašanje, v kakšnem odnosu sta si obe identiteti. Vprašanje ponuja cel spekter odgovorov, ki jih je Marco Stolfo strnil v naslednje:

- identiteta je subjektivni dejavnik (to pomeni, da jo vsaka oseba doživlja, živi in definira na svoj način);
- identiteta je dinamičen in pluralen oz. večznačen pojav;
- v okviru nacionalne države se nacionalna identiteta gradi in promovira kot edina in absolutna, ostale dimenzije identitete pa ji sledijo (takšen primer je koncept Furlanije kot Male domovine – *Picole patrie* znotraj države Italije), ali pa so negirane ali izločene.

K temu dodajmo še dejstvo, da imata obe identiteti, furlanska in italijanska, več dimenzij:

- kulturno-jezikovno (lasten jezik, kultura, zgodovina, tradicije);
- teritorialno (pripadnost teritoriju, na katerem

živi večetnična, večkulturna in večjezična skupnost);

- politično-administrativno (pripadanje FJK, oziroma pripadanje Italiji).

Zavedanje o pluralnosti vseh teh dimenzij in stopnja pripadnosti pa se med posamezniki razlikujeta, kar nas navaja na ugotovitev, da je razmerje med italijansko in furlansko identiteto razumljeno zelo različno.

V primeru, ko je furlanska identiteta razumljena ločeno od italijanske, se imajo nekateri za Furlane in ne Italijane, ali pa obratno – za Italijane in ne Furlane. Gre torej za različne in nezdružljive identitete oziroma za »ali ali« identiteto. V primeru, ko furlanska identiteta ni razumljena kot ločena od italijanske, se imajo nekateri za Furlane in Italijane, npr. furlanska narodnost in obenem italijansko državljanstvo. Tu obstajajo različne dimenzije identitet, kjer med njimi ni hierarhičnega odnosa, gre torej za »in in« identiteto. V nekaterih primerih pa je furlanska identiteta razumljena kot »nekaj drugega«, vendar znotraj italijanske identitete in kot del italijanske identitete. Se pravi, da se imajo nekateri za Furlane, torej za Italijane (gre za hierarhičen odnos različnih dimenzij identitet, kjer je furlanska specifična razumljena kot del italijanske identitete in le kot taka sprejeta in kompatibilna z italijansko identiteto). Po prepričanju nekaterih pa se furlanska identiteta loči od italijanske identitete, kot taka je bila vključena v italijansko državo, furlanska specifična pa se razume kot »nekaj drugega«, afirmacija tega »drugega« pa pomeni grožnjo za italijansko identiteto.²

² Marco Stolfo je politolog z doktoratom na temo zgodovine federalizma in evropskega združenja; je sodelavec Univerze v Vidmu; v letih 2004–2009 je bil direktor Službe za jezikovne in kulturne identitete ter za deželne rojake v tujini Avtonomne dežele Furlanije – Julijske krajine; je avtor različnih monografij in člankov ter pišec knjige *Occitania, Friuli, Europa. La mia lingua suona il rock*. Razlago o odnosu med furlansko in italijansko identiteto je podal po elektronski pošti dne 7. 12. 2012. Ta tematika je, sicer manj eksplicitno, obravnavana tudi v zgoraj omenjeni knjigi in še v drugih njegovih esejih. V eseju *Friuli e friulano tra "negazionisti", "minimalisti" e "positivisti"* navaja tri različne poglede na furlansko specifično. Negativisti zanikajo furlansko specifično oziroma ji priznajo le zanemarljiv pomen. Minimalisti ne zanikajo posebnosti Furlanije, vendar le kot podrejene Italiji. Pozitivisti pa zagovarjajo furlansko specifično, ki predstavlja alternativo in antagonizem italijanski. An-

Stališča sogovorcev o sedanjem odnosu med furlansko in italijansko identiteto

Kot zaključek še predstavitev nekaterih izstopajočih stališč o sedanjem odnosu med furlansko in italijansko identiteto. Izluščena so iz analize odgovorov sogovorcev, ki so sodelovali v omenjeni diplomski nalogi.³

Nekateri sogovorci izražajo izrazit pesimizem, saj govorijo o izginjanju furlanske identitete zaradi prevladujoče italijanske nacionalistične kulture. Zaradi tega prihaja do neizpolnjevanja zaščitnih zakonov in do poskusa vnovične centralizacije (Brunetti, junij 2012). To še bolj pogloblja trenutno slabo ekonomsko stanje (Ceschia, junij 2012). Furlanija ni dovolj pripravljena na sodobne fenomene, ker nima ustrezne kulturne in politične baze, ustreznega zaščitnega programa in ustreznih institucij. Sedanja gospodarska kriza pa pride prav italijanski politiki in njeni težnji k vnovični centralizaciji (Toffoli, avgust, 2012). Pesimistične so tudi izjave o furlanskih tradicijah, ki so del furlanske identitete. »Furlanske tradicije so bile omehčane tako, da ne bi ogrožale prevladujočega diskurza moči. Izločeno, folklorizirano in omrtvičeno je bilo vse, kar bi bilo lahko nevarno« (Toffoli, avgust 2012). Kot pravi Ceschia, »je italijanska nacionalistična kultura dopuščala le tiste furlanske folklorne prakse, ki so bile v skladu s prevladujočim italijanstvom« (Ceschia, junij 2012). Sogovorci, ki so izrazili tak pesimizem, so se v preteklih desetletjih politično udeleževali za dosego večje furlanske avtonomije in boljšega statusa furlanskega jezika. Zato se lahko domneva, da je pesimizem, ki so ga izrazili, tudi posledica razočaranja, ki so jih doživeli pri svojem političnem delovanju.

V raziskavi izstopa še druga skupina sogovorcev, ki izraža veliko bojevitost glede utrjevanja furlanske identitete. To so aktivni predstavniki mlajše generacije. Ugotavljajo sicer, da ni lahko biti Furlan znotraj prevladujoče italijanske kulture. Vendar pa vidijo razloge za slabo stanje tudi v

tagonizem je v glavnem obramba, zavračanje asimilacije. Furlanskemu jeziku dajejo velik identifikacijski pomen, afirmacijo furlanščine jemljejo kot svojo pravico in priložnost.

³ Sogovorci, ki so odgovarjali na moja vprašanja, so furlanski intelektualci, ki delujejo v furlanskem javnem življenju.

šibki regionalni politiki. Menijo, da bi bilo potrebno furlansko identiteto aktivirati tako, da bi zaživel v popolnosti. Orodja za ozaveščanje in stimuliranje kolektivne zavesti imajo v rokah furlanski intelektualci (Puppo, julij 2012; Cisilino, julij 2012). Stolfo je mnenja, da bi bilo potrebno sedanjo avtonomijo izvajati bolje, kajti zdaj ostaja v glavnem na papirju. »Saj 3. člen statuta FJK pravi, da 'regija zagotavlja enakopravnost pravic in enakopravno obravnavanje vseh njenih prebivalcev, ne glede na to, kateri jezikovni skupini pripadajo, vključujoč zaščito njihovih kulturnih in etničnih značilnosti'« (Stolfo, avgust 2012). Cisilino se zavzema za večjo avtonomijo. Meni, da »je v tem zgodovinskem obdobju avtonomija možna le v okviru italijanske države in ni realistično razmišljati o lastni državi. Ni pa izključeno, da bo do tega prišlo čez kakih 150 let« Dodaja, da danes razmere za to še niso zrele (Cisilino, julij 2012). »Čuti se pomanjkanje furlanske etnične stranke po vzoru Slovenske skupnosti« (Cisilino, julij 2012). Stolfo pravi, da je v preteklih desetletjih podobno že delovala stranka Moviment Friùl, v kateri je deloval Cescje. »Stranka (še boljše bi bili dve politični formaciji) naj bi znala jasno in neodvisno od drugih nacionalnih strank izraziti stališča glede furlanske problematike« (Stolfo, avgust 2012). Poleg Cisilina tudi Puppo verjame, da bo možno priti do večje avtonomije in celo do popolne samostojnosti, ko bodo nastopile za to realne možnosti. Verjame v pravico Furlanov do samoodločanja. Večjezični sistem bi bil po mnenju Puppa prava in potrebna poteza, čeprav tega ne bi bilo mogoče doseči hitro in na lahek način. »Furlanščino vidim kot prvi jezik furlanskih govornih območij in kot uradni jezik vseh institucij. Poznati bi jo morali tudi drugi, ki živijo in delajo v Furlaniji« pravi Puppo, po mnenju katerega naj bi bil furlanski jezik demokratično sredstvo integracije vseh tistih, ki živijo v Furlaniji, ne glede na njihovo 'etnično pripadnost' (Puppo, julij 2012). Marco Stolfo meni, da bi usmerjenost k večjezičnosti prinesla tudi večjo možnost socialno-ekonomskemu razvoju. »Z uvajanjem večjezičnosti bi morali začeti že v šoli, kasneje bi proces prenesli na celotno furlansko skupnost. Sadove dela, ki bi ga morali začeti že danes, pa bi žele šele naslednje generacije« meni Stolfo (Stolfo, avgust 2012).

Med sogovorniki izstopata še dva predstavnika starejše generacije, ki izražata stališče, da so Furlani prebivalci avtonomne pokrajine, ta pa je del italijanske države. Zato morajo v tem smislu tudi delovati (Madriz, september 2012). »Več avtonomije pa ne potrebujemo, ker je že sedanja povzročila privilegije in razprtije«, ugotavlja Tassin, ki si želi države po vzoru Švice ali Kanade, torej take, ki bi se resnično zavedala svojih manjšin in pluralnosti (Tassin, september, 2012).

Za konec naj dodam še pesem sodobnega furlanskega pesnika Leonarda Zaniera.

IDENTITETA

Vse bolj se prisega,
se krega,
premika mejnike,
se para trebuhe
za svetost identitete.
Kaj pa je identiteta?
Rečeno res kratko in kot je prav:
če bil bi na Marsu,
bi se počutil Zemljan.
Ko sem v Afriki,
sem Evropejec.
Ko sem na Portugalskem, Italijan,
ko sem v Rimu, Furlan.
Ko sem v Vidmu, sem Karnijec,
ko sem v Tolmeču, Komelijanec,
v Komelijansu pa sem Maranzanec.
Ampak lepo prosim:
v Maranzanu ne mešajte moje družine,
družine »Di Pasqua«,
z onimi »iz Geta«,
z malovredno sodrgo,
ki je prišla kdove od kod,
mogoče iz Sigileta.⁴
Vsekakor,
razlogov je na tisoče,
to se brž razume:
da sumničim,
na smrt sovražim,
tudi dotolčem
vse, ki so drugačni.
Najprej tiste »iz Geta«,
nato Komelijance,
pa tiste iz Tolmeča,
pa iz Vidma, pa Furlane,
da ne govorimo o Rimljanih,
Italijanih, Portugalcih,
Evropejcih, Afričanih
in, razume se, Zemljanih,
če bil bi z Marsa.

(iz furlanščine prevedla Križman Vlasta)

⁴ Comeglians, Maranzanis, Sigiletto: kraji v Videmski pokrajini v Furlaniji.

LITERATURA

Makuc, N. 2011: *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.

Stolfo, M. 2011: *Occitania, Friuli, Europa. La mia lingua suona il rock*. Torino/Udine: Lidrís e Butui.

Zanier, L. 1997: *Licôf Grant, (Poesie 1991 – 1995)*, Edizioni Kappa Vu, Udine.

SOGOVORCI

Adrian Cescje/Adriano Ceschia (profesor na liceju, v preteklosti predsednik stranke Moviment Friûl, pisec).

Anna Madriz (dolgoletna docentka za furlanski jezik in furlansko kulturo na Furlanskem filološkem društvu v Gorici, soavtorca učbenika *Scrivere in friulano*).

Carli Pup/Carlo Puppo (novinar na Radio Onde Furlane, pisec).

Ferruccio Tassin (srednješolski profesor, pisec).

Marc Stolf/Marco Stolfo (sodelavec Univerze v Vidmu, od leta 2004 do leta 2009 direktor Službe za jezikovne in kulturne identitete ter za deželne rojake v tujini Avtonomne dežele Furlanije – Julijske Krajine, pisec).

Rem Brunet/Remo Brunetti.

William Cisilino (predsednik ARLeF-a).

POROČILA O VSEBINI HUMANISTIČNIH IN DRUŽBOSLOVNIH REVIJ V FURLANJI JULIJSKI KRAJINI

V pričujoči rubriki opozarjamo na vsebino revij, ki v italijanskem in furlanskem jeziku izhajajo na območju dežele Furlanije - Julijske krajine in zadevajo tudi zahodni slovenski narodni prostor. V pregled so zajete le nekatere periodične publikacije, ki so izšle v letih 2014 in 2015.

Borc San Roc, Gorizia: Centro per la conservazione e per la Valorizzazione delle Tradizioni popolari di Borgo San Rocco, 2014, št. 26.

Revija, ki še vedno predstavlja nekakšen unikum v kulturni panorami Gorice (IT), s svojo fiziognomijo ohranja znanstveni karakter in še naprej nudi prostor številnim arhivskim raziskovalcem, ki nadaljujejo s tradicijo zgodovinskih objav o mestu Gorica in njeni bližnji okolici. Poseben poudarek pa revija namenja prispevkom o nekdanj izrazito slovenskem predelu Gorice, Podturnu, ki je bil pod furlanskim vplivom preimenoval v San Roc (Sv. Rok). Čeprav je nekdanjo odgovorno urednico, slovensko goriško kulturno ustvarjalko Eriko Jazbar, zamenjal dolgoletno sodelavec revije Vanni Feresin, si lahko nadejamo, da bo tudi novo uredništvo uspelo beležiti različne narodnostne odtiske goriške stvarnosti. Zgodbe in osebnosti, umetnost in skupni dogodki, manj poznani vidiki in posamezniki iz življenja velikih datumov zgodovine, ki so skrbno zapisani v mikrozgodbah goriške četrti, vse to spremlja novo opremljeni letnik *Borc San Roc* že od leta 1989, ki smo ga tokrat prvič uzrli tudi v elektronski različici (http://www.borcsanroc.it/2012/index.php?option=com_k2&view=item&id=190:borc-san-roc-2014&Itemid=522/).

Letnik, ki mu podnaslov pripisuje pristojnosti centra za ohranjanje in vrednotenje ljudske tradicije na predelu Sv. Roka, se tako z naslovnico kot s prispevkom urednika spomni na stoletnico prve svetovne vojne, med tokratne prispevke pa umešča še starejša obdobja. Tako nas Alessio Bassani popelje v leto 1409, ko naj bi se v Gorici odvijal praznik, sejem "bele dame", povezan z legendo o beli ženi. Andrea Nicolausig priobči

članek o družinah iz San Roca, ki so v letu 1871 pred uničenjem ohranile nekaj slik križanja. Diego Kumin nam predstavi grobnico arhitekta, katerega žal propadajočo vilo lahko občudujemo sredi parka Rafut v Rožni Dolini. Giulio Tavian predstavi intarzije križanja iz goriške katedrale. Gioacchino Grassa opiše prve Verdijeve uprizoritve v Goriškem teatru. O prvem kiosku rož v Gorici iz 19. stoletja se razgovori Liubina Debeni Soravita, na neumorno zbirateljico ljudskega blaga Anno Bambig, ki je umrla leta 2013 v svojem 94. letu starosti se revija spomni z njenim prispevkom o nekaterih praznikih. Luca Olivia priobči članek o goriškem plemiču Giuseppeju della Torreju (1770–1806), ki je svojo vojaško kariero služil pod Bourboni. Paolo Sluga biografsko oriše duhovnika Giacoma Marceglia. Tamara Bodi se v prispevku spominja dolgoletnega pevovodje Bruna Cumarja, Sergio Tavano pa nagrajenca Borca San Roca, nekdanjega župana Micheleja Martina. Alex Pessotto predstavi še enega nagrajenca Borca San Roca režiserja Francesca Macedonia, Mario Ungara pa se spomni Renata Madriza, nepogrešljive osebnosti iz Sv. Roka. Vladimir Petrov predstavi nagrajeno diplomsko delo *Muzej obnovljive energije*. Tokratna nagrada Borca San Roca za leto 2014 pa je dodeljena reviji *Voce Isontina*, ki že petdeset let bogati goriško publicistiko.

Petra Kolenc

Ce fastu? Rivista della Società Filologica Friulana »Gracadio I. Ascoli«, Udine: Società Filologica Friulana, 90 (2014), št. 1–2.

V branje nas uvede prispevek Luce Melchiorja z naslovom *Die Friauler sind linguistisch ge-*

nommen, keine Italiener (auch die Sardinier sind in diesem Sinne keine), sondern Ladinier – Alcuni appunti su Hugo Schuchardt e il Friuli, ki se osredotoča na vezi, ki povezujejo Furlanijo in Gradec, kjer študira kar nekaj mladih Furlanov. Graška univerza ima že dolgo tradicijo tesnih vezi s Furlanijo, o čemer priča tudi delo velikega jezikoslovca Huga Schucharda (str. 5–67). Maurizio Puntin se v prispevku *Il toponimo Purgessimo e alcuni germanismi della zona* posveti izvoru naselbinskega imena Purgessimo in še nekaterim drugim germanizmom na območju Furlanije (str. 69–75). V furlanščini pisani prispevek z naslovom *Fondis fonetichis e dialetologichis de grafie uficial. Il câs de peraule bâr Paola Roseana*, furlanskega jezikoslovca, ki živi in dela v Barceloni, prinaša nekaj pomislekov glede zapisa besede *bâr* s fonološkega, dialektološkega in etimološkega stališča (str. 77–83). Guiseppe Mariuz v svojem prispevku *Pasolini e la Filologica* osvetljuje odnos Pier Paola Pasolinija do Società filologica friulana, s katero je prišel v stik v 40. letih 20. stoletja, ko se je spoznaval z življenjem v podeželskem furlanskem okolju (str. 85–91). Leonardo Malatesta v prispevku *Forté Hensel nella 1° Guerra Mondiale* prinaša prvo znanstveno razpravo o trdnjavi Hensel, ki jo je dal zgraditi stotnik avstrijske vojske Friedrich Hensel v Naborjetu v Kanalski dolini (str. 93–117). Erica Martin se v prispevku z naslovom *Perire di spada, ipotesi sulla morte del patriarca Bertrando di Saint-Geniès alla luce delle tecniche di combattimento nel Friuli trecentesco* osredotoča na domnevo o smrti patriarha Bertranda di Saint-Genièsa iz 14. stoletja (119–131). Razdelek razprav zaključuje prispevek Ivana Portellija z naslovom *Giovanni Battista Pitteri, deputato friulano a Kremsier*, ki prinaša nove izsledke o vlogi Giovannija Battiste Pitterija, furlanskega poslanca na zborovanju v Kroměřížu na češkem leta 1848 (str. 133–143). V razdelku Testi e documenti je objavljen zapis Renza Peressinija z naslovom *I beni mobili e immobili di Florita Cerdone (1372)*. Gre za notarski zapis iz 14. stoletja, ki ga je avtor našel v Državnem arhivu v Vidmu in ki vsebuje popis dobrin pokojnega čevljarja s priimkom Florita, ki jih ta kot dediščino prepisuje na hčerko Francesco (str. 145–157).

Razdelek Interventi prinaša tri diskusijske

prispevke, in sicer Fulvia Salimbenija *La vita culturale in Friuli tra Sette e Ottocento nei carteggi letterari di Lavinia Florio Dragoni* (str. 159–153), Giuseppeja Trebbija *Studi sulla condizione della donna nel Medio Evo friulano* (str. 165–177) in Zaire Vidau *L'uso delle lingue regionali e minoritarie presso gli enti locali in Regione Friuli Venezia Giulia: sistemi a confronto* (str. 179–199). Zadnji razdelek prinaša štiri recenzije strokovnih del. Gabriele Zanello piše o knjigi Ruta Bernardija in Paula Videsotta *Geschichte der ladinischen Literatur* (str. 201–206), William Cisilino ocenjuje delo Giuseppeja Corongiuja *Il sardo: una lingua »normale«* (str. 207), Odorico Serena ocenjuje delo Claudia Mattalonija *Un secolo che scorre* (str. 208–212), Giovani Frau pa revijo zaključuje z oceno dela *Die Rechtschreibung der zahrar Seproche / Regole ortografiche per la lingua saurana* (str. 213).

Danila Zuljan Kumar

Quaderni giuliani di storia, Udine: Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia, 35/2014, št. 1, 2.

V letu 2014 je v prvi številki revije izšel članek Daniele Durissini z naslovom *Per tre libri per bottega, lire 1*. Quaderni di conto tra le carte triestine del XIV secolo, prispevek Federica Zulianija o delovanju Petra Pavla Vergerija ter članek Andrea Massuruta o Pacificu Valussiju in severno-vzhodni italijanski meji. Drugi del zvezka je posvečen spomenu na Uga Tuccija, ustanovitelja Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia. Po nekrologu, ki ga je napisala Giovanna Paolin, so ponovno objavljeni trije Tuccijevi prispevki z naslovom *Die triester Kaufmannschaft im 18. Jahrhundert: ihre Ausrichtung, ihre Gutachten, Trieste e l'Ungheria nel processo d'integrazione economica dell'Austria teresiana in Il manuale di cucina di Katharina Prato e Trieste*.

V drugi številki je izšel članek Marca Dogoja o armenski skupnosti v Trstu, prispevek Antonija Trampusa o sliki, ki naj bi podajala podobo Trsta iz leta 1508, ter članek Carla Nicotre o obnovi in razvoju stavb na griču Sv. Justa v Trstu na začetku 20. stoletja. Giuseppe Trebbi je pisal o prvi in drugi habsburško-beneški vojni, Roberto Spazza-

li pa o Guglielmu Oberdanu v luči političnega uporništvu in nacionalnega iredentizma. Branko Marušič je objavil prispevek o latinskih piscih iz Solkana v 17. In 18. stoletju.

Neva Makuc

Sot la Nape: Riviste furlane di culture. Udine: Società filologica friulana »G. I. Ascoli« = Societât filologjiche furlane »G. I. Ascoli«, 66/2014, št. 1–4.

Sot la Nape je tromesečnik z domoznanskimi prispevki v italijanščini in furlanščini, ki ga od leta 1949 izdaja Furlansko filološko društvo (Societât filologjiche furlane/ Società filologica friulana). 66. letnik (2013), dve dvojni številki, je uredil Nicola Saccomano.

V prvem zvezku (št. 1–2) so predstavljeni številni in raznoliki dogodki ob tednu furlanske kulture (5. –15. 6. 2014) – od posvetov (npr. o mejah v obmejni literaturi (Gorica, 5. 6. 2014), arhivistiki (Pordenun, 7. 6. 2014) in renesansi v Furlaniji (San Daniele del Friuli, 13. 6. 2014)), pa do gledaliških predstav, koncertov, literarnih potovanj, razstav, vodenih ogledov spomenikov in muzejskih zbirk ter množičnih javnih predavanj (str. 5–78).

Uvodna prispevka drugega zvezka sta namenjeni upodabljanju umetnosti: Rosalba Cuttini je orisala življenje in delo furlanskega slikarja Pia Cuttini (str. 5–12); Stefano Perini pa je predstavil novoodkriti oltarno sliko sv. Miklavža, datirano v leto 1777, Francesca Colusija v Aiellu (str. 13–15). Gianni Colledani se je v nadaljevanju posvetil teracesrtvu in izdelovanju mozaikov v Sequalsu (str. 16–22). Sledi prispevek o procesijah v Moruzzu Flavia Pellegrinija (str. 23–27). Mario Martins je pisal o furlanskih pratikah in koledarjih, katerih najzgodnejše izdaje datirajo, primerljivo kot izdaje pratik na Kranjskem (če odmislimo, se ve, Trubarjevo priložo *Ta slovenski koledar* prvemu delu prevoda Novega testamenta iz leta 1557), v začetek 18. stoletja (str. 29–35). Sledita nekrologa duhovniku Francu Dreosu (1940–2014) ter pesniku in pisatelju Alanu Brusiniju (1923–2014) (str. 36–47). Prispevka v nadaljevanju sta povezana s prvo svetovno vojno, in sicer delovanje Lombardca Erminia Filippa Pam-

purija (kasneje kanoniziranega svetega Riccarda Pampurija) v furlanskih poljskih bolnicah med prvo svetovno vojno (str. 48–54) ter nastanek pesmi *La sirene* Adriana Blasicha ob bombardiranju Vidma (str. 55–62). V nadaljevanju Enos Constantini podrobno predstavi furlansko gastronomijo (str. 63–74), Barbara Cinausero Hofer, Ermannno Dentesano in Maurizio Puntin pa toponomastične zanimivosti (str. 92–95). Sledijo prispevki o življenju zvezd (str. 96–99), freskah Pordenona (str. 100–105), veslaškem klubu iz Lignana (str. 106–121), esperantistu Giacomu Bianchiniju (str. 122–130) in drobci iz ljudske medicine (str. 131–135).

Zvezka dopolnjujejo predstavitev furlanskih društev in muzejev, recenzije razstav in knjig, poročila o različnih dogodkih (mdr. tudi štiridesletnice delovanja Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) ter objave poročil, zapisnikov in siceršnje dokumentacije Furlanskega filološkega društva, predvsem pa bogato fotografsko gradivo (npr. reprodukcije posamičnih starejših razglednic Furlanskega filološkega društva).

Špela Ledinek Lozej

Studi goriziani, Gorizia: Biblioteca Statale Isontina, 2014, vol. 106–107.

Po objavi bibliografije člankov in recenzij, ki so izšli v reviji *Studi Goriziani* vse od leta 1923, v številki 105 je številka 106 monografsko zastavljena, saj zaobjema doktorsko disertacijo Massimiliana Verdiniya z naslovom *J SACRIS SALMS Edizione del Salterio goriziano con comparazioni linguistiche e letterarie reto-friulane*. V delu je bil objavljen omenjeni psalter, ki naj bi bil napisan med letoma 1793 in 1794 s strani avtorja slovenskih korenin, ter izpeljana jezikoslovna analiza besedila, ki je napisano v vzhodnem furlanskem govoru. V poglavju o večjezičnosti Goriške med drugim izstopa način obravnavanja slovenske skupnosti (slovenska skupnost v Gorici v 20. stoletju je na primer predstavljena preprosto kot »Slavi in città« (str. 19)).

V številki 107 je izšlo več različnih, večinoma krajših prispevkov. Marco Menato je v predgovoru podal posodobljeno bibliografijo o Eliu Vittoriniju. Prispevki Elija Bartolinija, Elvia

Guagninija, Cesareja De Michelisa, Giancarla Ferrettija, Guida Guglielmija, Cristine Benussi, Francesca De Nicole, Anne Panicali in Mirelle Serri obravnavajo delo in življenje Elia Vittorinija (1908–1966). Giammaria Gasparini je objavil kratek prispevek o romanih Giuseppeja Marcotija. Fiorenza Ozbot piše o italijanski glasbeni periodiki na Goriškem, Gioacchino Grasso o glasbeni produkciji violinista Pier Adolfa Tirindellija (1858–1937) in Orietta Altieri-Alt o italijanskih popotnikih v nemških deželah v srednjem in novem veku. Kratka prispevka Cristiana Lese in Massima Gatte sta posvečena pisatelju Giovan-

niju Papiniju (1881–1956). Irene Navarra piše o umetniškem ustvarjanju vrtojbenskega slikarja Roberta Faganela (roj. 1941), Cristina Bragaglia Venuti o Viljemu Coroniniju in pomenu razstave *Il Settecento goriziano*, ki je bila postavljena v Gorici leta 1956. Krajše prispevke so objavili še Corrado Albicocco, Attilio Mauro Caproni, Silvio Cumpeta, Dalia Vodice, Marco Menato in Ferruccio Tassin. Številka se zaključuje s kratkim prispevkom Gaspareja Baggierija o nekropoli iz 7.–8. stoletja v kraju Romans d'Isonzo.

Neva Makuc

POROČILO O DELU SODELAVCEV RAZISKOVALNE POSTAJE ZRC SAZU V NOVI GORICI OD 1. 11. 2014 DO 30. 11. 2015

PERSONALNI SEŠTAV

V letu 2015 so raziskovalno delo na Raziskovalni postaji (dalje RP) ZRC SAZU v Novi Gorici opravljali: doc. dr. **Danila Zuljan Kumar**, na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, koordinatorka delovnih aktivnosti na RP ZRC SAZU v Novi Gorici, dr. **Jasna Fakin Bajec**, na Inštitutu za kulturne in spominske študije, dr. **Špela Ledinek Lozej**, na Inštitutu za slovensko narodopisje in v Raziskovalni pisarni, dr. **Neva Makuc**, na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa, dr. **Petra Testen**, na Inštitutu za kulturno zgodovino, **Petra Kolenc** na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa in prof. dr. **Branko Marušič**, znanstveni svetnik v pokoju.

PEDAGOŠKO DELO NA UNIVERZI V NOVI GORICI

● Neva Makuc:

V sklopu pedagoških obveznosti na Univerzi v Novi Gorici, Fakulteti za humanistiko, program Kulturna zgodovina je v poletnem semestru 2014/2015 izvajala seminar pri predmetu Zgodovina fevdalne družbe ter vaje pri predmetu Uvod v študij historiografije, v zimskem semestru 2014/2015 pa vaje pri slednjem ter pri predmetu Zgodovina historiografije.

● Danila Zuljan Kumar:

V sklopu pedagoških obveznosti na Univerzi v Novi Gorici, Fakulteti za humanistiko, program Slovenistika je v zimskem semestru 2014/2015 izvajala predavanja pri predmetu Slovenska dialektologija in vodila komisijo za zagovor jezikoslovnih diplomskih nalog.

● Petra Testen:

V sklopu pedagoških obveznosti na Univerzi v Novi Gorici, Fakulteti za humanistiko, program Kulturna zgodovina je v zimskem semestru 2014/2015 izvajala seminar/vaje pri predmetu Kulturna zgodovina slovenskega prostora.

MENTORSTVO

● Danila Zuljan Kumar:

Lucija Sulič 2015: *Slovar oblačilnega izrazja aleksandrink iz Prvačine*: diplomsko delo na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici.

Mentorstvo mladi raziskovalki Urški Vranjek (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša).

GOSTUJOČA PREDAVANJA NA UNIVERZAH

● Špela Ledinek Lozej:

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 21. 4. 2015: *Življenje v planini Krstenica*, vabljeno predavanje v okviru seminarja pri predmetu *Geografija gora in zavarovanih območij*.

● Danila Zuljan Kumar:

Univerza Sv. Klimenta Ohrskega v Sofiji, Filozofska fakulteta, Oddelek za južnoslovenske jezike, 12. 5. 2015: *Jezik in identiteta*. Predavanje v okviru Erasmusove izmenjave predavateljev.

Univerza Sv. Klimenta Ohrskega v Sofiji, Filozofska fakulteta Oddelek za južnoslovenske jezike, 12. 5. 2015: *Slovenska narečja*.

Predavanje v okviru Erasmusove izmenjave predavateljev.

Univerza Sv. Klimenta Ohridskega v Sofiji, Filozofska fakulteta Oddelek za južnoslovenske jezike, 12. 5. 2015: *Leksikalna semantika v narečnih govorih*. Predavanje v okviru Erasmusove izmenjave predavateljev.

PREDAVANJA, REFERATI NA KONFERENCAH IN SIMPOZIJIH

● Jasna Fakin Bajec:

Firence (Italija), Università degli studi, 4. 12. 2014: predavanje *Pilgrimage in the context of establishing sustainable development in rural communities* na mednarodni konferenci *The European pilgrimage routes for promoting sustainable and quality tourism in rural areas*, tematski sklop: Life quality and social impact.

Ajdovščina, Ljudska univerza Ajdovščina, 4. 6. 2015: predavanje *Culture heritage – a medium for the establishment of sustainable development in the local area* na mednarodni strokovni konferenci *Green education – back to the nature*.

Zagreb (Hrvaška), Univerza v Zagrebu, 23. 6. 2015: predavanje *Cultural heritage and the role of women in the process of achieving sustainable development of rural communities* na 12. kongresu SIEF *Utopias, realities, heritages: ethnographies for the 21st century*.

Nova Gorica, Grad Kromberk, 30. 10. 2015: predavanje *Vloga Fabianijeve dediščine za preživetje v sodobnem času* na znanstvenem simpoziju *Maks Fabiani (1865–1962) in njegov čas na Primorskem*.

Benetke (Italija), Università Ca Foscari, 28. 11. 2015: referat *Cultural heritage practices and life-long learning activities for fostering sustainable development in local communities* na mednarodni konferenci *Cultural heritage*.

● Petra Kolenc:

Maribor, Univerzitetna knjižnica Maribor, 9. 12. 2014: referat *Knjižnica dr. Henrika Tume (1858–1935) ena najbolje ohranjenih meščanskih knjižnic na Goriškem* na znanstvenem simpoziju *Osebnostne knjižnice*.

Kanal, Občina Kanal ob Soči, 25. 9. 2015: predavanje *Avška lazina v Trnovskem gozdu* na strokovnem in znanstvenem srečanju *Zahodna Banjška planota skozi čas*.

● Špela Ledinek Lozej:

Firence (Italija), Università degli studi, 5. 12. 2014: predavanje *Conjunctions and disjunctions between ancient pilgrimage routes and present-day creation of virtual church route* na mednarodni konferenci *The European pilgrimage routes for promoting sustainable and quality tourism in rural areas*, tematski sklop: Tools and methods for building a tourist attraction.

Zadar (Hrvaška), Univerza v Zadru: predavanje *Walks through the multi-layered landscape of Šavrinke's Istria: Eggs, books, backpacks and stony paths* na mednarodni konferenci *Movements, Narratives & Landscapes* (skupaj z Natašo Rogelja).

Zagreb (Hrvaška), Univerza v Zagrebu, 23. 6. 2015: predavanje *Dairying knowledge in the Slovenian Alpine pastures: Heritages, utopias and realities* na 12. kongresu SIEF *Utopias, realities, heritages: ethnographies for the 21st century*.

Sv. Anton, Zadružni dom, 11. 9. 2015: predavanje *Šavrinke* na narečnem večeru *Malo je duaste bulše ku neč* (skupaj z Natašo Rogelja).

Zagreb (Hrvaška), Institut za etnologijo i folkloristiko, 13. 11. 2015: predavanje in predstavitev razstave *Ženske radne migracije u prvoj polovici 20. stoljeća u Istri: putovi Šavrinke nekada i danas* (skupaj z Natašo Rogelja v okviru Tribine IEF-a).

Benetke (Italija), Università Ca Foscari, 27. 11. 2015: referat *Linking local cultural heritage collections from the Slovenian – Italian border region – the Zborzbirk project case* na mednarodni konferenci *Cultural heritage*.

● Neva Makuc:

Firence (Italija), Univerza v Firencah, 5. 12. 2014: predavanje *Foster cultural and religious tourism in rural areas through the involvement of private sector* na mednarodnem posvetovanju *The European Pilgrimage Routes for Promoting Sustainable and Quality Tourism in Rural Areas*, tematski sklop *Tourism and Local Development*.

Gorica (Italija), Slovenski raziskovalni inštitut, Società filologica friulana, 26. 2. 2015: vabljen predavanje *Deželna zavest v obmejnem prostoru*: vabljen predavanje na posvetovanju *Furlani in Slovenci: srečanje med skupnostima*.

San Daniele del Friuli (Italija), knjižnica Guarneriana, 29. 5. 2015: vabljen predavanje *Dante a Tolmin: il supposto passaggio di Dante in Slovenia ob 750. letnici rojstva Danteja Alighierija Tre donne intorno al cor*.

Vipolže, Občina Brda, 18. 9. 2015: predavanje *Brda in habsburško-beneški vojni* na znanstvenem posvetu *Petstoletnica oltarja v cerkvi Sv. Križa v Kojškem. Gotika in življenje v Brdih v 16. stoletju*.

Brežice, Posavski muzej, 9. 11. 2015: predavanje *Upor v Furlaniji 1511 v luči sočasne historiografije* na simpoziju *Le vkup! Simpozij ob petstoletnici »slovenskega« kmečkega upora leta 1515*.

Brežice, Posavski muzej, 10. 11. 2015: moderiranje sklopa *»Slovenski« kmečki upor 1515: upor, predmoderni kontekst in recepcije*.

● **Danila Zuljan Kumar:**

Famagusta, Ciper, Eastern Mediterranean University, 14. 9. 2015: predavanje *Identity Process Changes in the Slovenian and Friulian Communities in Friuli Venezia Giulia, Italy* na 8. kongresu Mednarodne zveze dialektologov in gologingvistov.

Kanal, Občina Kanal ob Soči, 25. 9. 2015: predavanje *Govori zahodne Banjske planote* na strokovnem in znanstvenem srečanju *Zahodna Banjska planota skozi čas*.

● **Petra Testen:**

Ljubljana, Ruski center znanosti in kulture v Ljubljani, 10. 11. 2014: predavanje *Problem prehrane in vloga žensk v letu 1914 na Slovenskem*, vabljen predavanje na mednarodni znanstveni konferenci *Prva svetovna vojna. Slovani na obeh straneh fronte*.

Gradec (Avstrija), University of Graz, Resowi, 20. 11. 2014: predavanje (skupaj z Marto Verginella) *Remembrance and historisation of the Great war: the Slovene case*: prispevek na konferenci *Southeast European dialogues. Histories of 1914. Debates and use of the origins of world war one in Southeastern Europe*.

Ljubljana, Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne, 12. 2. 2015: predavanje *»Čestitam Vam, velecenjena gospodična, da ste si bili dali takó vzvišeno in plemenito nalogo!« Korespondenca med Minko Skaberne in Ivanom Cankarjem* na strokovnem simpoziju *Minka Skaberne – vizionarka slepih in slabovidnih*.

Nova Gorica, Grad Kromberk, 30. 10. 2015: predavanje *Maks Fabiani (1865–1962), biografska skica* na znanstvenem simpoziju *Maks Fabiani (1865–1962) in njegov čas na Primorskem*.

PREDSTAVITVE, GOVORI IN DRUGI JAVNI NASTOPI

Vsi sodelavci:

Nova Gorica, ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, 30. 1. 2015: Dogodek ob odprtju prenovljenih prostorov Raziskovalne postaje v Novi Gorici in predstavitev *Izvestja 11 (2014)* ter novih publikacij sodelavk.

● **Jasna Fakin Bajec:**

Kobjeglava, 10. 12. 2014; Nova Gorica, Goriška knjižnica, 15. 1. 2015: govor na predstavitvi knjige *Kobjeglava in Tupelče skozi čas*, avtorja Jožeta Abrama.

Sežana, Kosovelova knjižnica, 6. 3. 2015: predstavitev knjige *Kras in Brkini za radovedneže in ljubitelje* (skupaj z dr. Otom Luthrom).

Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, 17. 9. 2015, sodelovanje na *Okrogli mizi na temo etnološke etike*, ki jo je organiziralo Slovensko etnološko društvo.

Vipavski Križ, 14. 4. 2014, govor na *Posvetu o možnostih turističnega razvoja Vipavskega Križa*, v organizaciji Občine Ajdovščina

● **Petra Kolenc:**

Ajdovščina, Lavričeva knjižnica, 27. 1. 2015: predstavitev knjižne zbirke *Besede s Planote* in četrte knjige v zbirki *Andrej baron Winkler* avtorja Jožeta Šušmelja.

Vipava, knjižnica, 23. 11. 2015: predstavitev knjige Štefana Kocijančiča: *Knjižnice. Kratko navodilo o tem, kako pravilno urediti, upravljati in ohranjati knjižnice* v sklopu Dneva splošnih knjižnic.

● **Špela Ledinek Lozej:**

Postojna, 9. 11. 2014: predavanje *Trgovske poti med Trstom in ruralnim zaledjem* (skupaj z Natašo Rogelja).

Videm (Italija), 1. 12. 2014: predstavitev projekta ZBORZBIRK (skupaj z Barbaro Ivančič Kutin in Mojco Ravnik).

Reka (Hrvaška), Slovenski dom KPD Bazovica, 2. 12. 2014: predstavitev Šavrink (skupaj z Natašo Rogelja).

Ljubljana, Slovenski etnografski Muzej, 10. 3. 2015: pogovor z Mattiem Bauerjem avtorjem etnografskega filma *Still/Mirno* v okviru odprtja *Dnevo etnografskega filma 2015*.

Dobrovo, Grad Dobrovo, 18. 3. 2015: predstavitev projekta ZBORZBIRK ob odprtju razstav *Mestirji v Brdih* in *Iz nonine skrinje* (razstava tekstilnih izdelkov iz *Zbirke družine Darinke Sirk*).

Špeter (Italija), 20. 3. 2015: predstavitev rezultatov projekta ZBORZBIRK (skupaj z Robertom Dapitom, Barbaro Ivančič Kutin in Sašo Poljak Istenič).

Bila (Italija), Muzej rezijanskih ljudi, 28. 3. 2015: predstavitev projekta ZBORZBIRK.

Prosnid (Italija), 28. 3. 2015: predstavitev projekta ZBORZBIRK (skupaj z Barbaro Ivančič Kutin).

Ajdovščina, Lavričeva knjižnica, 19. 5. 2015: predstavitev knjige *Od hiše do niše*.

Kromberk, Goriški muzej, 26. 5. 2015: predstavitev knjige *Od hiše do niše* in drugih publikacij sodelavk Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica (skupaj z Nevo Makuc in Danilo Zuljan Kumar).

Trenta, Infosredišče TNP Dom Trenta, 3. 10. 2015: predstavitev etnografskega filma *Still/Mirno* avtorja Mattia Bauerja ob *dnevh evropske kulturne dediščine*.

● **Neva Makuc:**

Kromberk, 26. 5. 2015: predstavitev mednarodne cerkvene poti THETRIS v okviru predstavitve knjige Špele Ledinek Lozej: *Od hiše do niše* in drugih publikacij sodelavk Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica.

● **Petra Testen:**

Trst, Narodna in študijska knjižnica, 27.

1. 2015: otvoritev gostujoče razstave in kulturni večer: (skupaj z Marto Verginello): *1914 – Položaj žensk na predvečer vojne / La condizione delle donne alla vigilia della guerra* (soavtorice Marta Verginella, Kornelija Ajlec, Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik, Urška Strle).

Šmartno, Hiša Kulture, 30. 5. 2015: otvoritev gostujoče razstave *1914 – Položaj žensk na predvečer vojne / La condizione delle donne alla vigilia della guerra* (soavtorice Marta Verginella, Kornelija Ajlec, Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik, Urška Strle).

● **Danila Zuljan Kumar:**

Grad Dobrovo, 26. 11. 2015: predstavitev knjige Vlada Klemšeta *Na medanskem griču / In Monte Medani*.

RAZSTAVE

● **Petra Kolenc:**

Lokve, Krajevna skupnost, 13. 6. 2014: izbor in predstavitev fotografij ljubiteljskega fotografa Zorana Petriča: *Lokvarski utrinki* v sklopu praznika sv. Antona.

● **Špela Ledinek Lozej:**

Kranjska Gora, Liznjekova domačija, 15. 5. 2015: *Pojmo, pojmo na božjo pot: Poslikave kot romarski kažipot* (v soavtorstvu z Bernardo Jesenko Filipič, Sašo Roškar in Tatjano Dolžan Eržen).

Zadar (Hrvaška), Univerza v Zadru, 5. 6. 2015: *Trade routes of Šavrinkas: Women work migrations in the first half of the 20th century in Istria and the popularization of Šavrinkas today* (v soavtorstvu z Natašo Rogelja).

Sv. Anton, Zadržni dom, 11. 9. 2015: *Po poteh šavrinke Marije* (v soavtorstvu z Natašo Rogelja).

● **Petra Testen:**

Kobarid, Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju«, 18. 6. do 31. 11. 2015: *1915 – Ženske v zaledju soške fronte* (v soavtorstvu z Marto Verginella, Robertom Devetakom, Kornelijo Ajlec, Ano Cergol Paradiž, Ireno Selišnik, Urško Strle, Markom Klavoro, Žigom Koncilijo, Petrom Miško, Petro Svolfjšak, Jernejem Kosijem).

Koper, Pokrajinski muzej, 18. 11. 2014 – 4. 1. 2015: gostovanje razstave *1914 – Položaj žensk na predvečer vojne / La condizione delle done alla vigilia della guera* (v soavtorstvu z Marto Verginella, Kornelijo Ajlec, Ano Cergol Paradiž, Ireno Selišnik, Urško Strle).

Šmartno, Hiša Kulture, 30. 5. 2015 – 30. 7. 2015: gostovanje razstave *1914 – Položaj žensk na predvečer vojne / La condizione delle done alla vigilia della guera* (soavtorice Marta Verginella, Kornelija Ajlec, Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik, Urška Strle).

Sežana, Kosovelova knjižnica v Sežani, 19. 3. – 17. 4. 2015: gostovanje razstave *1914 – Položaj žensk na predvečer vojne / La condizione delle done alla vigilia della guera* (soavtorice Marta Verginella, Kornelija Ajlec, Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik, Urška Strle).

Trst, Narodna in študijska knjižnica, 27. 1. – 20. 2. 2015: gostovanje razstave *1914 – Položaj žensk na predvečer vojne / La condizione delle done alla vigilia della guera* (soavtorice Marta Verginella, Kornelija Ajlec, Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik, Urška Strle).

Nova Gorica, Novogoriška mestna hiša, 1. 9. 2015: gostovanje razstave *Na krilih zgodovine 1915–1917: Avstro-ogrsko letalstvo na soški fronti* (soavtorji Močnik, Matjaž Ravbar, Jožef Silič).

BIBLIOGRAFIJA

● Jasna Fakin Bajec:

Pilgrimage in the context of establishing sustainable development in rural communities. V: Bambi, Gianluca (ur.), Barbari, Matteo (ur.): *The European pilgrimage routes for promoting sustainable and quality tourism in rural areas: international conference proceedings 4–6 December 2014, Firenze – Italy*, (Proceedings e report, 106). Firenze: Firenze University Press, 2015, parte 1, str. 209–223.

Interpretations of stone in the Karst yesterday, today and tomorrow. V: Hrobat Virloget, Katja et al. (ur.). *Stone narratives: Heritage, mobility, performance*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015, str. 13–26.

Komen – kraški Pariz. Interpretacija krajevne zgodovine na podlagi ustnih in časopisnih virov iz prve polovice 20. stoletja. V: *Kronika*, 2015, 63/3, str. 607–626.

Furlanska koruza in polenta v poljedelski in kulinarčni tradiciji Zgornje Vipavske doline V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 12 (2015), str. 23–29.

Nives Ličen, Matjaž Ličen (soavtorstvo). *Katero metodo naj izberem, da bo zeleno izobraževanje učinkovito? Izbrane metode za delo v skupini*. Ajdovščina: Ljudska univerza, 2015. <http://www.lu-ajdovscina.si/projekti/2013102114460133/>.

Nives Ličen et al. *Zeleno izobraževanje: izbrane andragoške prakse*. Ajdovščina: Ljudska univerza, 2015. <http://www.lu-ajdovscina.si/projekti/2013102114460133/>.

V zaledju kozmopolitskega mesta Trst. V: Fakin Bajec, Jasna (ur.), et al.: *Kras in Brkini za radovedneže in ljubitelje*. Ljubljana; Nova Gorica: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014, str. 109–112.

Kras, Carso – političnoupravno razdeljena, a družbenokulturno povezana krajina. V: Fakin Bajec, Jasna (ur.), et al.: *Kras in Brkini za radovedneže in ljubitelje*. Ljubljana; Nova Gorica: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014, str. 122–125.

Življenje na Krasu. V: Fakin Bajec, Jasna (ur.), et al.: *Kras in Brkini za radovedneže in ljubitelje*. Ljubljana; Nova Gorica: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014, str. 136–139.

Štanjel. V: Fakin Bajec, Jasna (ur.), et al.: *Kras in Brkini za radovedneže in ljubitelje*. Ljubljana; Nova Gorica: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014, str. 183–186.

Uredniško delo:

Kobjeglava in Tupelče skozi čas (avtor Jože Abram). Kobjeglava: KUTD Kraški slavček, 2014.

Oto Luthar (sourednik). *Kras in Brkini za radovedneže in ljubitelje*. Ljubljana; Nova Gorica: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014.

Recenzija:

Špela Ledinek Lozej: *Od hiše do niše. Razvoj kuhinje v Vipavski dolini*. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 55/1-2, str. 97–98.

● **Petra Kolenc:**

Knjižnica dr. Henrika Tume (1858–1935) ena najbolj ohranjenih meščanskih knjižnic na Goriškem. V: *Knjižnica*, 2015, št. 59(2015), str. 63–89.

Z druge strani Trnovskega gozda: O knjižni zbirki Besede s Planote. V: *Gora: časopis o Gori, Gorjankah in Gorjanih*. Letn. 9, št. 58/59, 2015, str. 50–53.

Obiskali muzej SMO. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva = Bulletin of the Slovene Ethnological Society*. Letn. 55, [Št.] 1/2 (2015), str. 111.

Vas, ki je dala ime gozdu. V: *Trnovska čitanka. Izbor gradiva o življenju in delu ljudi iz vasi Trnovo in okoliških zaselkov Rijavci, Voglarji Nemci in Zavrha*. Lokve: Društvo Planota, 2015 [v tisku].

»V Reziiji« na Trnovski planoti. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 12 (2015), str. 30–33.

Štefan Kociančič (1818–1883) in njegov doprinos k bibliotekarstvu. V: Štefan Kociančič: *Knjižnice. Kratko navodilo o tem, kako pravilno urediti, upravljati in ohranjati knjižnice, predvsem župnijske*. Ajdovščina: Lavričeva knjižnica, Nova Gorica: Raziskovalna postaja ZRC SAZU, 2015.

Razglednica:

Lokve [slikovno gradivo]. Ilustriral Anton Špacapan Vončina, idejna zasnova Petra Kolenc, oblikovanje Matjaž Komel. Lokve: Društvo LO-KO, Društvo Planota, 2014.

Uredniško delo:

Goriški letnik: zbornik Goriškega muzeja, št. 37/38 (2013/2014), Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk, 2015.

Izvestje 12 (2015), Nova Gorica: Raziskovalna postaja ZRC SAZU.

Knjižna zbirka Besede s Planote 5: *Trnovska čitanka. Izbor gradiva o življenju in delu ljudi iz vasi Trnovo in okoliških zaselkov Rijavci, Voglarji, Nemci in Zavrha*. Lokve: Društvo Planota, 2015.

Štefan Kociančič: Kratko navodilo o tem, kako pravilno urediti, upravljati in ohranjati knjižnice s spremno študijo *Štefan Kociančič (1818–1883) in njegov doprinos k bibliotekarski stroki*.

● **Špela Ledinek Lozej:**

Monografija:

Od hiše do niše: Razvoj kuhinje v Vipavski dolini (Ethnologica – Dissertationes, 5). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Stanovanjsko-arhitekturne krajine v Vipavski dolini: Družbenozgodovinske okoliščine sprememb mediteranske pokrajine v 50. in 60. letih 20. stoletja. V: *Annales, Series historia et sociologia* 2015, 25/1, str. 143–154.

Ognjišča v zbirkah med Alpami in Krasom = Fireplaces in the collections between the Alps and the Karst. V: Dapit, Roberto et al. (ur.): *Le collezioni uniscono: Collezioni etnologiche, tradizione orale e turismo culturale fra le Alpi e il Carso = Zbirke povezujejo: Etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom* (Zborzbirk). Udine: Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, 2015, str. 215–233

Conjunctions and disjunctions between ancient pilgrimage routes and present-day virtual church route: Example of the THETRIS Project. V: Bambi, Gianluca; Barbari, Matteo (ur.). *The European pilgrimage routes for promoting sustainable and quality tourism in rural areas: International conference proceedings 4–6 December 2014, Firenze – Italy*. Firenze: Firenze University Press, 2015, str. 805–815 (http://www.fupress.com/archivio/pdf/2947_7308.pdf.)

Fireplaces in the Vipava Valley. V: Hrobat Virloget, Katja et al. (ur.). *Stone narratives: Heritage, mobility, performance*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015, str. 27–44, 129–130, 133–134, 137–13.

Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom. V: *Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto*, 2015, str. 155–158.

Projekt Zborzbirk – kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom = Il progetto Zborzbirk – l'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso. V: Poljak Istenič, Saša (ur.). *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: Vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: Gui-*

da alle collezioni (Zborzbirk). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015, str. 7–10.

Furlanski vpliv na razvoj kaminskega odvajanja dima v Vipavski dolini. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 12 (2015), str. 19–22.

Uredniško delo (skupaj z Robertom Dapitom in Barbaro Ivančič Kutin)

Le collezioni uniscono: collezioni etnologiche, tradizione orale e turismo culturale fra le Alpi e il Carso = Zbirke povezujejo = etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom, (Zborzbirk). Udine: Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, 2015.

● Neva Makuc:

Italijanski patriotizem in deželna zavest: odnos novoveške italijanske intelektualne elite do ljudstev brez neposredne rimske tradicije. V: *Acta Histriae* 2015, 23/1, str. 17–28.

Noble violence and banditry along the border between the Venetian Republic and the Austrian Habsburgs. V: *Mediterranea. Ricerche storiche*, 2015, 12/33, str. 211–226 (<http://www.storiamediterranea.it/portfolio-category/rivista/>).

Fostering socio-economic development of rural areas through cultural and religious tourism: innovative solutions for involvement of private sector. V: Bambi, Gianluca; Barberi, Matteo (ur.): *The European pilgrimage routes for promoting sustainable and quality tourism in rural areas: international conference proceedings 4–6 December 2014, Firenze – Italy*. Firenze: Firenze University Press, 2015, parte 1, str. 323–330. (http://www.fupress.com/archivio/pdf/2947_7307.pdf).

Sclavi, Schiavi in podobni izrazi v miselnem svetu novoveških italijanskih avtorjev. V: Zuljan Kumar, Danila; Dobrovoljc, Helena (ur.): *Zbornik prispevkov s simpozija 2013*. Nova Gorica: Založba Univerze, 2015, str. 164–174. (http://www.ung.si/media/storage/cms/attachments/2015/04/23/14/09/33/Skrabcev_zbornik8_zbornik.pdf).

Gli Sloveni nelle fonti storiografiche Friulane del settecento. V: *Ricerche slavistiche* 2014, 12/58, str. 503–512.

Nekdanji Kraševci in Kraševke v očeh popotnikov in učenjakov. V: Fakin Bajec, Jasna (ur.), et al. *Kras in Brkini za radovedneže in ljubitelje*. Ljubljana, Nova Gorica: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014, str. 100–102.

Deželna zavest in njeno prebivalstvo na obmejnem pasu. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 12 (2015), str. 5–9.

Prevodi iz italijanskega v slovenski jezik ali obratno:

Poljak Istenič, Saša (ur.). *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: guida alle collezioni* (Zborzbirk). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015. 172 str., ilustr.

Prevajanje dela povzetkov v: Jagodic, Devan (ur.), Medeot, Feliciano (ur.). *Convegno Friulani e Sloveni, incontro tra comunità: sintesi delle relazioni: 26 febbraio 2015, Sala del Consiglio provinciale, Gorizia = Posvet Furlani in Slovenci, srečanje med skupnostma: povzetki referatov: [26.] februar [2015], Dvorana Pokrajinskega sveta, Gorica = Cunvigne Furlans e Slovencs, incuintri di comunità: sintesi des reliazions: [26] fevrâr [2015], Sale dal Consei provinciâl, Gurize*. [Trst]: Slovenski raziskovalni inštitut; [Videm]: Societât filologjiche furlane, 2015.

Ščukovt, Andrejka (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Nježna hiša*, (Zborzbirk). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2015. 1 zgibanka ([6] str.), ilustr.

Recenziranje:

Dapit, Roberto et al. (ur.) *Le collezioni uniscono: collezioni etnologiche, tradizione orale e turismo culturale fra le Alpi e il Carso = Zbirke povezujejo: etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom* (Zborzbirk). Udine: Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, 2015.

● **Branko Marušič (izbor):**

O Posočju in Primorski ali zakaj so postali primorski Slovenci prebivalci Karlovca? V: *Sem puško zagledal in jokat začel. 96. Pehotni polk iz Karlovca na soški fronti*. Nova Gorica, Goriški muzej, 2014, str. 4–18.

Regarding the Posočje and Primorska region or why did Slovenians from Primorska become the inhabitants of the city of Karlovca? V: *Sem puško zagledal in jokat začel. 96. Pehotni polk iz Karlovca na soški fronti*. Nova Gorica, Goriški muzej, 2014, str. 5–19.

Anton Černe. V: *Kras in Brkini za ravedneže in ljubitelje*. Ljubljana–Nova Gorica, Založba ZRC SAZU, 2014, str. 260–263.

Uporno gibanje primorskih kmetov, imenovano tolminski punt (1713) v zgodovino-pisju. V: *Pogledi na tolminski punt in čas ob prelomu stoletja*. Nova Gorica 2014, str. 136–144.

Prispevek k poznavanju gospodarskih razmer na Goriškem v 19. in v začetku 20. stoletja. V: *Aleksandrinke*. Nova Gorica, Goriški muzej, 2014, str. 59–71.

Pogled v slovensko Benečijo. V: *Trinkov koledar* 2015, Čedad, KD Ivan Trinko, 2014, str. 44–48.

La stampa periodica italiana e gli Sloveni nella Contea di Gorizia (1774–1850). V: *Ricerche slavistiche* (Roma), 12 (58), 2014, 513–524.

Letošnji jubileji ob zahodni meji. V: *Primorski dnevnik* (Trst), 22. 5. 2015, št. 117.

Henrik Tuma in prva svetovna vojna. V: *Razpotja* (Nova Gorica), št. 20, 2015, str. 24–28.

Gli scrittori latini del Sei e Settecento nati a Salcano. V: *Quaderni giuliani di storia*, št. 2, 25/2014, str. 335–346.

Kaj so Slovenci v 19. stoletju vedeli o Furlanah in kako so Furlane spoznavali? V: *Izvestja Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 12 (2015), str. 10–18.

● **Danila Kumar Zuljan:**

Ravnik, Mojca, Danila Zuljan Kumar. Območje med Alpami in Krasom = L'area tra le Alpi e il Carso. V: Poljak Istenič, Saša (ur.). *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: guida alle collezioni* (Zborzbirk). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015, str. 11–15.

Muzej brusačev = Museo dell'arrotino. V: Poljak Istenič, Saša (ur.): *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: guida alle collezioni* (Zborzbirk). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015, str. 40–42.

Muzej rezijanskih ljudi = Museo della gente Val Resia. V: Poljak Istenič, Saša (ur.): *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: guida alle collezioni* (Zborzbirk). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015, str. 43–45,

Rakarjev hram = Casa Raccaro. V: Poljak Istenič, Saša (ur.): *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: guida alle collezioni* (Zborzbirk). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015, str. 107–109.

Etnološka zbirka družine Darinke Sirk = La collezione etnologica della famiglia di Darinka Sirk. V: Poljak Istenič, Saša (ur.): *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: guida alle collezioni* (Zborzbirk). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015, str. 170–172.

Narečja zahodnega slovenskega jezikovnega prostora = Dialects of western Slovenian linguistic territory. V: Dapit, Roberto et al. (ur.): *Le collezioni uniscono: collezioni etnologiche, tradizione orale e turismo culturale fra le Alpi e il Carso = Zbirke povezujejo: etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom*, (Zborzbirk). Udine: Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere; [Ljubljana]: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, 2015, str. 175–198.

Romanske strukture v terskem narečju slovenščine. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 12 (2015), str. 43–46.

Uredniško delo:

Skupaj s Heleno Dobrovoljc: *Zbornik prispevkov s simpozija 2013*. Nova Gorica: Založba Univerze, 2015.

Vlado Klemše: *Na medanskem griču / in monte Medani. Ledinska imena Medane in okolice*, Občina Brda 2015, 104 str.

● **Petra Testen:**

Peter Gresserov – Golovin (1894–1981), Moja ljuba Slovenija. V: *Monitor ISH*, 2015, 17/1, str. 39–78.

Tadej Koren (soavtor): Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem. V: *Monitor ISH*, 2014, 16/1, str. 107–156.

Preživetje družine ostalo na plečih žensk. Kobarid: Razstava o ženskah v zaledju soške fronte leta 1915. V: *Goriška*, 10. jun. 2015, leto 14, št. 6, str. 18.

Julius Kugy. V: Mateja Ratej (ur.): *Usode prve svetovne vojne* (Življenja in dela, Biografske študije, 10, 7). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, str. 49–61.

Tadej Koren (soavtor): Vospominanie o Pervoj mirovoj vojne. Rol' prostranstva i nasledija Sočanskogo fronta dlja zitelej Posočja. V: K. V. Nikiforov (ur.): *Slovenica. 3, Pervaja mirovaja vojna v politike i kulture Russkih i Slovencev: k stoletiju načala pervoj mirovoj vojny*. Moskva: Institut slavianovedenija Rossijskoj akademii nauk, 2014, str. 252–275.

Tadej Koren (soavtor): Spomin, prostor in ostaline soške fronte: primer Poti miru. V: Igor Grdina (ur.): *Velika vojna in mali ljudje*. Šentjur: Knjižnica; Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2014, str. 67–78.

Franja Tavčar (1868–1938). V: Igor Grdina (ur.): *Tavčarjev zbornik* (Življenja in dela 11, Ljubljanski portreti 2). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, str. 167–177.

»Mi furlanski Slovenci vemo, da je delo dikl težko, poniževalno in nagobarno za vsako žensko, zlasti mlado.« Kako so pisali o diklah v časopisu *Matajur* (1950–1973). V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 12 (2015), str. str. 34–42.

Uredniško delo:

Življenja in dela. Biografske študije. Testen, Petra (urednik 2015–). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015–.

Življenja in dela. Kulturnozgodovinske študije. Testen, Petra (urednik 2013–). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006–.

Grdina, Igor, *Vedno znova Tannenberg* (Zbirka Zbiralnik, 24). Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2015.

Grdina, Igor, *Zven zgodovine* (Zbirka Zbiralnik, 25). Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2015.

SPECIALNA ZNANSTVENA KNJIŽNICA RAZISKOVALNE POSTAJE V NOVI GORICI (BIBLIOTEKA SAZU) TER KNJIŽNICA IN ARHIV DR. HENRIKA TUME

● **Petra Kolenc:**

Vodila je specialno znanstveno knjižnico RP v Novi Gorici (COBISS Biblioteka SAZU, Raziskovalna postaja, Hn) ter skrbela za arhiv in knjižnico dr. Henrika Tume, največjo ohranjeno meščansko knjižnico na Goriškem iz konca 19. stoletja. Z zamenjavami, nakupi ter darovi je pridobila nove publikacije, posebej pomembne so zamenjave z videmskima ustanovama Instituto Pio Paschini ter Deputazione di Storia Patria per il Friuli. Tumovi knjižnici je Kolenčeva posvetila raziskavo *Knjižnica dr. Henrika Tume (1858–1935), ena najbolj ohranjenih meščanskih knjižnic na Goriškem*, ki je bila predstavljena na znanstvenem simpoziju Osebne knjižnice v Univezitetni knjižnici Maribor in objavljena v posebni številki revije *Knjižnica*, št. 59 (2015).

V letu 2015 je Tumova knjižnica nudila gradivo raziskovalnim ustanovam in posameznikom. Gradivo Tumove knjižnice in arhiva je v letu poročila prispevalo k nastanku naslednjih publikacij in filmov:

Čok, Radovan (režija in scenarij): Pozabljeni Slovenci: Branimir Tuma, RTV SLO, premierno predvajan dokumentarec na RTVSLO, 1. 9. 2015, 20:55.

Klasinc, Matjaž: Delovanje in politična misel Henrika Tume med 1. svetovno vojno: diplomsko delo = Action and political thought of Henrik Tuma during first world war: graduation thesis / Matjaž Klasinc. – Barislovci: [M. Klasinc], 2014. – X, 103 f.: 30 cm

Strojin, Tone: Doživljanje narave / Tone Strojin: [avtorji fotografij Sivo Klemenčič ... et al.]. – Ljubljana: Gorniški klub dr. Henrik Tuma: Jutro, 2015 [v tisku].

REDNA IN IZREDNA DEJAVNOST

● Jasna Fakin Bajec:

Jasna Fakin Bajec strokovno sodeluje z Društvom gospodinj in dramske skupine Planina pri Ajdovščini. V letu 2015 raziskujejo dediščino avtohtonih semen različnih poljedelskih kultur, s poudarkom na semenih koruze, repe, fižola in paradižnika.

● Petra Kolenc:

Strokovno sodeluje z društvom Planota (Lokve), kjer vodi sekcijo za kulturo v okviru katere nastaja knjižna zbirka Besede s Planote, Krajevno skupnostjo Lokve in z društvom LO-KO (Lokve) kjer pripravlja strokovne vsebine povezane z zgodovino vasi Lokve in Trnovskega gozda.

● Špela Ledinek Lozej:

Špela Ledinek Lozej je v okviru Raziskovalne pisarne sodelovala pri pripravi mednarodnih projektov. Je podpredsednica strokovnega sveta Slovenskega etnografskega muzeja in članica znanstvenega sveta Narodne in študijske knjižnice v Trstu.

● Neva Makuc:

Sodeluje z odborom Kultura in izobraževanje Evropskega združenja za teritorialno sodelovanje GO (EZTS GO) pri pripravljanju projektne strategije za področje goriške kulturne dediščine. Z izmenjavo publikacij je za knjižnico ZRC SAZU pridobila 68 italijanskih publikacij, izdanih s strani Istituto Pio Paschini, Deputazione di Storia Patria per il Friuli (Videm) in Biblioteca Isontina (Gorica).

● Branko Marušič:

O prepustnici – intervju Milharčič Hladnik, produkcija RTV SLO.

● Petra Testen:

Ana Svenšek (oseba, ki intervjuva), *Vojna ni potekala le na bojiščih, za preživetje so jo bojevale tudi ženske*. Razstava 1915 – Ženske v zadledju soške fronte v prostorih Fundacije Poti miru v Kobaridu. Prva svetovna vojna 1914–1918, <http://www.rtvsl.si/prva-svetovna-vojna/vojna-ni-potekala-le-na-bojiščih-za-preživetje-so-jo-bojevale-tudi-ženske>.

na–ni–potekala–le–na–bojiscih–za–prezivetje–so–jo–bojevale–tudi–zenske/367744.

● Danila Zuljan Kumar:

Sodeluje pri organizaciji Gradnikovih večerov na gradu Dobrovo in Škrabčevih dnevov, pomagala je pri organizaciji strokovnega srečanja v Kanalu, prevajala je projektno dokumentacijo, vabila ipd. Lektorirala je prispevke sodelavk RP Nova Gorica. Pripravila je vsebinsko zasnovo Muzeja narečij (skupaj z Jasno Fakin Bajec).

SODELOVANJE PRI TEKOČIH PROJEKTIH IN PROGRAMIH ZRC SAZU

ZAHODNA SLOVENSKA NARODNOSTNA MEJA V LUČI SPREMEMB ČASA

● Petra Kolenc:

V soavtorstvu z Jasno Fakin Bajec je pripravila scenarij prireditve *70 let po osvoboditvi ... svoboda*, pogovorni večer, ki se je odvijal 17. 4. 2015 v Hiši mladih v Ajdovščini v sklopu obelježevanja 70. obletnice ustanovitve slovenske narodne vlade v soorganizaciji Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica in Hiše mladih v Ajdovščini. Pogovorni večer je bil namenjen razmisleku o razumevanju svobode po koncu druge svetovne vojne in danes, ko lahko svoboda simbolizira tudi brezposelnost, izključenost in nemoč, še posebej mladih. O svobodi so prek spominov, nasvetov oz. kritik v pogovoru z novinarjem RTV Slovenija Andrejem Stoparjem sodelovali nekdanji predsednik izvršnega sveta skupščine Občine Ajdoviščina Grozdan Šinigoj, podpredsednik novogoriškega območnega združenja borcev za vrednote NOB Kvirin Velikonja, nekdanja ravnateljica in učiteljica Ivana Slamič, zgodovinar in filozof, direktor ZRC SAZU dr. Oto Luthar, glasbenik in novinar Vanja Alič ter goriški raper Valterap.

Organizirala je znanstveni simpozij *Maks Fabiani (1865–1962) in njegov čas na Primorskem*.

● Jasna Fakin Bajec:

V soavtorstvu z Petro Kolenc je pripravila scenarij prireditve *70 let po osvoboditvi ... svo-*

boda, pogovorni večer, ki se je odvijal 17. 4. 1015 v Hiši mladih v Ajdovščini v sklopu obeleževanja 70. obletnice ustanovitve slovenske narodne vlade v soorganizaciji Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica in Hiše mladih v Ajdovščini.

● **Neva Makuc:**

Kot članica Odbora za obeležitev 500-letnice cerkve Sv. Križa v Kojskem, v katerega je bila imenovana s strani občine Brda, je v sodelovanju z Zavodom za turizem, kulturo, šport in mladino soorganizirala interdisciplinarni posvet, posvečen petstoletnici omenjenega oltarja ter življenju v Brdih v 16. stoletju.

Sodelovala je s Slovenskim raziskovalnim inštitutom in Società filologica friulana pri pripravi posvetovanja *Furlani in Slovenci: srečanje med skupnostma*, ki je potekal v Gorici 26. 2. 2015.

Sodelavke Raziskovalne postaje so v sklopu projekta *Zahodna narodnostna meja v luči sprememb časa* v letu 2015 sodelovale pri organizaciji štirih znanstvenih simpozijev oz. srečanj:

1. **Študijsko srečanje Furlani in Slovenci: srečanje med skupnostma, Gorica (IT), 26. 2. 2015.**

Srečanje, ki sta ga organizirala Società filologica friulana in Slovenski raziskovalni inštitut v sodelovanju z ZRC SAZU, je združilo raziskovalce, ki so osvetlili različne povezave med slovenskim in furlanskim svetom. Gian Paolo Gri je govoril o etnologiji obmejnega prostora, Neva Makuc o deželni zavesti v obmejnem prostoru, Branko Marušič o tem, kako so v 19. stoletju Slovenci poznali Furlane, Francesco Marangon pa je podal vpogled v oblikovanje ekonomskih vrednot v obmejnem prostoru. Nato so sledili še prispevki Ane Toroš, ki je izpostavila povezave Alojza Gradnika s furlanskim svetom, Franca Finca o večstoletnih jezikovnih stikih med Furlani in Slovenci, Maika Favara, ki je govoril o biobibliografski podatkovni bazi »Onomasticon dei Friulani« in o slovenskih književnikih na Goriškem, ter Zaire Vidau, ki je predstavila projekt EDUKA, Vzajati k različnosti-Educare alla diversità.

2. **Gotika in življenje v 16. stoletju v Brdih: interdisciplinarni znanstveni simpozij, posvečen petstoletnici krilnega oltarja v cerkvi Sv. Križa v Kojskem, Vila Vipolže, 18. 9. 2015.**

18. septembra 2015 je v prenovljeni vili Vipolže potekal interdisciplinarni simpozij, posvečen petstoletnici gotskega oltarja v cerkvi Sv. Križa v Kojskem. Simpozij se je delil na dve sekciji, in sicer na umetnostnozgodovinsko in etnološko-zgodovinsko sekcijo, ki ju je moderiral Branko Marušič. V prvi sekciji so bila osvetljena vprašanja poznogotske arhitekture na Goriškem (Robert Peskar), povezave kojščanskega oltarja s koroškim kiparstvom na Slovenskem (Gašper Cerkovnik) in raziskovalni naporil Emilijana Cevca pri preučevanju sakralne umetnosti na Slovenskem (Željko Oset). V etnološko-zgodovinski sekciji pa je bila orisana oblačilna kultura v Brdih v 16. stoletju (Katarina Šrampf), predstavljena vloga briških utrdb v habsburško-beneških vojnah (Neva Makuc), problematika prenove Šmartnega (Andrejka Ščukovt) ter lastniški odnosi in gospodarstvo v Brdih v 16. stoletju (Tanja Gomiršček). Igor Zemljčič je predstavil bibliografsko dragoceno delo Faustina Moissessa *Historia della vltima guerra nel Friuli*, pomembno tudi za briško zgodovino.

3. **Strokovno in znanstveno srečanje Zahodna Banjška planota skozi čas, Kanal, Gostišče Križnič, 25. 9. 2015.**

Občina Kanal ob Soči s sodelovanjem Prosvetnega društva Soča Kanal in ob strokovni pomoči Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica je 25. septembra organizirala srečanje v počastitev petstoletnice cerkve Marije Snežne v Nadavčah. Simpozij, na katerem je sodelovalo petnajst razpravljavcev, je bil posvečen petstoletnici cerkve Marije Snežne v Nadavčah in njenemu prostoru (Avče–Levpa–Kal nad Kanalom), ki je bil v znanstveni in strokovni literaturi velikokrat spregledan. V letu 2016 bo ob strokovni podpori Raziskovalne postaje ZRC SAZU izšel zbornik razprav o prostoru Banjšic in Kanalskega.

Vila Vipolže, 18. 9. 2015, Znanstveni simpozij Gotika in življenje v 16. stoletju v Brdih (foto Boris Nemeč).

Kanal, 25. 9. 2015, Strokovno in znanstveno srečanje Zahodna Banjska planota skozi čas (foto: Bojan Kofol).

Grad Kromberk, 30. 10. 2015, Znanstveni simpozij Maks Fabiani (1865–1962) in njegov čas na Primorskem (foto Petra Kolenc).

4. Znanstveni simpozij Maks Fabiani (1865–1962) in njegov čas na Primorskem, Nova Gorica, Grad Kromberk, 30. 10. 2015.

Simpozij, na katerem je sodelovalo devet razpravljalcev različnih strok (arhitektura, umetnostna zgodovina, zgodovina, etnologija), je z več vidikov osvetlil življenje in delo arhitekta, urbanista, profesorja, izumitelja, misleca in humanista Maksa Fabianija. Znanstveni simpozij, ki ga je v sodelovanju z Mestno občino Nova Gorica in Goriškim muzejem Kromberk, Nova Gorica pripravila Raziskovalna postaja ZRC SAZU v Novi Gorici je soočil različna mnenja tudi glede Fabianijeve pripadnosti fašistični stranki ter vnašanja elementov italijanske kulture v primorski prostor v luči povojne obnove. Referati, ki so odprli vprašanja tudi o povojni praznini uničene Goriške, odnosu med Maksom Fabianijem in Jožetom Plečnikom, Fabianijevi tako materialni kot tudi nematerialni dediščini itd., bodo skupaj z izborom spominov na Fabianija, ki jih v sklo-

pu Fabianijevega leta 2015 zbirajo v Štanjelu, v letu 2016 objavljeni v zborniku, ki ga pripravljata Mestna občina Nova Gorica z Raziskovalno postajo ZRC SAZU Nova Gorica.

ZBORZBIRK (Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom), projekt sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj (ESRR), Program čezmejnega sodelovanja Italija – Slovenija 2007–2013. Trajal je od 1. 10. 2012 do 31. 3. 2015.

● Špela Ledinek Lozej

Vodja projekta, pri katerem je poleg Inštituta za slovensko narodopisje pri Raziskovalni postaji ZRC SAZU v Novi Gorici sodelovalo še deset partnerjev. Koordinirala je projektne aktivnosti v okviru partnerstva in v okviru ZRC SAZU, pripravljala poročila prvostopenjski kontroli ter poročila vodilnega partnerja za skupni tehnični sekretariat organa upravljanja programa ter sodelovala pri vseh aktivnostih projekta.

Grad Kromberk, 30. 10. 2015, Znanstveni simpozij Maks Fabiani (1865–1962) in njegov čas na Primorskem: predavanje arhitekta Matjaža Bolčine (foto Petra Kolenc).

● Neva Makuc

Prevajanje projekte dokumentacije (dopisi, pogodbe, poročila itd.), zgibank, zgodb itd. N. Makuc je sodelovala tudi kot recenzetka pri projektni monografiji.

● Petra Kolenc

Za potrebne projekta je opravljala administrativno delo, vnos podatkov o zbirkah na spletne strani, itd.

● Jasna Fakin Bajec

Kulturna dediščina – medij za vzpostavljanje trajnostnega razvoja v lokalni skupnosti (podoktorski projekt)

V letu 2015 se je projekt zaključil, opravljene so bile še zadnje analize zbranega gradiva o rabi starih znanj za vzpostavljanje trajnostnega razvoja na terenu. Poudarek je bil na rabi dediščinskih praks za opolnomočenje žensk na podeželju (rezultati so bili predstavljeni na mednarodni konferenci *Utopias, realities, heritages: ethnographi-*

es for the 21st century, SIEF 2015 v Zagrebu) in načinu rabe krajevnih zgodovinskih virov (npr. s področja turizma, občinske uprav in gospodarstva) za razvoj trajnostnega turizma in drugih kulturnih dejavnosti na Krasu (rezultati predstavljeni v znanstvenem članku Komen – kraški Pariz; interpretacija krajevnega zgodovine na podlagi ustnih in časopisnih virov iz prve polovice 20. stoletja).

Enakost spolov v akademski in raziskovalni sferi: boj proti karierni nestabilnosti in asimetriji (GARCIA, 7. okvirni program)

Projekt GARCIA se ukvarja z doseganjem enakosti spolov na akademskem področju, s poudarkom na začetnih stopnjah znanstvene kariere, spodbujanjem kulture enakosti spolov in bojem proti spolnim stereotipom. Projekt se ukvarja tudi z ohranitvijo kakovosti delovnih pogojev med znanstvenimi delavkami in delavci ter s poudarjeno vlogo enakosti spolov pri vplivanju na raziskovalno odličnost in poučevanje. Jasna Fakin Bajec je v letu 2015 sodelovala pri

Ajdovščina, Hiša mladih, 17. 4. 2015, Pogovorni večer *70. let po osvoboditvi ...svoboda?* organiziran v sklopu obelježevanja 70. obletnice ustanovitve slovenske narodne vlade (foto: Petra Kolenc).

pripravi periodičnega poročila, akcijskega plana za zmanjševanje spolne neenakost v znanstvenih institucijah in univerzah ter pripravi programa za mentorstvo podiplomskih študentov na ZRC SAZU in Biotehniški fakulteti.

Kolektivni spomin in kulturna dinamika (raziskovalni program Inštituta za spominske in kulturne študije)

Program se osredotoča na analizo kulture oblikovanja in preoblikovanja sodobnih spominskih praks ter dinamike kulturnih procesov, ki jih omenjene prakse odločilno zaznamujejo. Ker sodobna kultura spominjanja namreč ne vpliva samo na režime pisanja zgodovine, temveč skozi različne kulturne in družbene prakse (prim. komemorativni dogodki, literatura ipd.) odločilno zaznamuje vsakdanje življenje državljanov in državljanov, se je Jasna Fakin Bajec v letu 2015 ukvarjala z analizo razmerja med konstruiranjem lokalne dediščine, spominjanjem in rabo dediščine za razvoj. Zanimalo jo je vprašanje, kako spominjanje na prelomne politične dogodke, kot je bil konec 2. svetovne vojne in pridobljeno svobodo, prispeva h konstruiranju lokalne dediščine (prim. v Ajdovščini) oziroma njeno (iz)rabo za opolnomočenje in opogumljanje mladih.

● Neva Makuc:

Vodilni humanisti slovenskega prostora med 16. in sredo 19. stoletja ter njihovo socialno in kulturno okolje (projekt)

Po opravljeni transkripciji zahtevnega besedila Nicolettijevega rokopisnega dela *Le guerre civili* (rokopis št. 1745 v glavnem fondu videmske mestne knjižnice Vincenzo Joppi), je N. Makuc začela pripravljati monografijo z znanstveno-kritično objavo vira in spremno študijo. Na podlagi poznavanja tovrstnih furlanskih historiografskih virov je bila vabljen predavateljica na srečanju, ki je obelževal 750. letnico rojstva Danteja Aligherija v knjižnici Guarneriana v San Daniele del Friuli.

Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (program)

N. Makuc je nadaljevala z evidentiranjem gradiva, shranjenega v arhivskih ustanovah in pomembnega za slovensko zgodovino, ter temeljnimi raziskavami novoveške zgodovine zahodnega narodnostnega ozemlja, in sicer na osnovi študije historiografskih in arhivskih virov, shranjenih v italijanskih arhivskih in drugih ustanovah. Raziskovalno delo je bilo usmerjeno v preučevanje zgodovine historiografije in kolektivnih identitet obmejnih obmejnega prostora ter določenih specifičnih tematik, kot so izročilo o Dantejevem bivanju na Tolminskem, uporniško gibanje v letu 1511 ter prva in druga habsburško-beneška vojna.

V teku je tudi dopolnitev študije, ki je izšla pod naslovom *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški* (Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Založba ZRC SAZU, 2011), z novimi raziskovalnimi ugotovitvami, in sicer za morebitno objavo v angleškem jeziku.

● **Danila Zuljan Kumar:**

Materialna kulturna dediščina v slovenskih narečjih: geolingvistična predstavitev (aplikativni raziskovalni projekt). Projekt je namenjen ohranjanju slovenske kulturne dediščine. Trenutno se pripravlja druga knjiga *Slovenskega lingvističnega atlasa*, ki bo zajela pomensko polje »hiša«.

● **Špela Ledinek Lozej:**

Etnološke in folkloristične raziskave kulturnih prostorov in praks, raziskovalni projekt

Špela Ledinek Lozej je preučevala prostore materialnega.

● **Petra Testen:**

Bibliografije, mentalitete, epohe

Program je posvečen biografskim študijam, a obenem povezuje biografsko raven s proučevanjem mentalitet, hkrati pa z navezavo na pojem epoha ohranja stik s tradicionalnejšimi pojmovanji zgodovine.

Novi Slovenski biografski leksikon; področna urednica za pop kulturo in »ženske kvote«. V pripravi je prvi zvezek črke B.

Ruski intelektualci v Sloveniji v času po oktobrski revoluciji (ICK)

Projekt se ukvarja z usodami posameznikov (npr. ruskih intelektualcev) in z zgodovino ruske emigracije na Slovenskem. Delo je pomembno izhodišče tudi za medkulturni dialog dveh slovanskih kultur.

Ženske in prva svetovna vojna (FF)

Projekt se pogloblja v usode posameznice, obenem pa analizira širše procese, kot npr. vprašanje begunstva, zakonodaje, preživetvenih strategij itd. v obdobju prve svetovne vojne.

Multikulturna prijateljstva in narodne vezi na presečiščih slovenskega, italijanskega in nemškega sveta v (1848–1941) (FF)

Projekt želi detektirati mrežo povezav in stikov, ki so jih ustvarjale posameznice, in s tem rekonstruirati (kulturno, znanstveno, zasebno itd.) dinamiko neke dobe.

RADIJSKI IN TV NASTOPI

● **Jasna Fakin Bajec:**

Radio Koper, 3. 3. 2015: *Iz kulturnega sveta*; predstavitev knjige *Da ne bi pozabili II* (skupaj z Vilmo Česen) in sodelovanje v razpravi z naslovom Arhitekt Maks Fabiani – 150 letnica in polemike (sodelovanje v razpravi).

Radio Koper, 18. 3. 2015: *Odprto za srečanja*; predstavitev knjige *Kras in Brkini za ljubitelje in radovedneže* (skupaj s Špelo Ledinek Lozej).

Radio Koper, 30. 10. 2015: predstavitev simpozija na Gradu Kromberk o Maksu Fabianiju ob 150-letnici rojstva.

● **Petra Kolenc:**

Radio Robin, 30. 10. 2015: *Goriška danes*, predstavitev simpozija na Gradu Kromberk o Maksu Fabianiju ob 150-letnici rojstva.

Radio Koper, 20. 11. 2015: Štefan Kociančič in njegova navodila za knjižnice. Ob dnevu splošnih knjižnic.

● **Špela Ledinek Lozej:**

TV Koper-Capodistria, 22. 1. 2015: *S-prehodi* (skupaj z Marino Cernetig).

Radio Koper, 18. 3. 2015: *Odprto za srečanja* (skupaj z Jasno Fakin Bajec).

Radio Koper, 20. 3. 2015: *Opoldnevnik*.

RAI 3, 21. 3. 2015: *TDD, Furlanija Julijska Krajina: Dragoceno izročilo – Zborzbirk*.

Radio Trst, studio A, 23. 3. 2015: *Dve Gorici, eno mesto: predstavitev projekta ZBORZ-BIRK* (skupaj z Marino Cernetig).

● **Petra Testen:**

Radio Trst, oddaja Prva izmena, 13. 7. 2015: *Pogovor o razstavi o ženskah v zaledju soške fronte leta 1915*.

Radio Primorski val, Tolmin, 19. 6. 2015: *Razstava 1915 – Ženske v zaledju Soške fronte*.

*Več informacij o tekočih projektih je na voljo na spletni strani ZRC SAZU.

Poročilo je sestavila Petra Kolenc.

Sodelavci Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica:

znanstvene sodelavke:

doc. dr. Danila Zuljan Kumar - Inštitut za slovenski jezik Frana Ramoviša (tel. 05 335 73 21), koordinatorka dela

dr. Jasna Fakin Bajec – Inštitut za kulturne in spominske študije (tel. 05 335 73 25)

dr. Špela Ledinek Lozej – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 22)

dr. Neva Makuc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 23)

dr. Petra Testen – Inštitut za kulturno zgodovino (tel. 05 335 73 24)

višja strokovna sodelavka:

Petra Kolenc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 26)

prof. dr. Branko Marušič, znanstveni svetnik v pokoju (tel. 05 335 73 20)

*Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica z arhivom in knjižnico dr. Henrika Tume
Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, tel./fax: 05 335 73 26*

Spletna stran: <http://rpng.zrc-sazu.si>

Izvestje je del skupne naloge sodelavcev Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici z naslovom Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa, ki se osredotoča na zgodovinske raziskave v zahodnem slovenskem prostoru, njegovo bivanjsko kulturo, na razumevanje pojmov tradicija in kultura, na preučevanje zahodnih slovenskih narečij in jezikovnega stika ter raziskovanje socialnopolitične, ekonomske in trajnostne vloge dediščine v sodobnem, globalnem svetu. Izsledki raziskav, ki jih objavljamo v domačih in tujih strokovnih ter znanstvenih publikacijah, so lahko temelj inovativnega kulturnega in gospodarskega razvoja širšega goriškega prostora. Letošnje *Izvestje* posvečamo Furlanom in Furlaniji.

IZVESTJE 12 – 2015

ISSN C504-2240

VSEBINA • Uvodnik k »furlanski« številki • Novoletno voščilo • **Članki**: Neva Makuc, *Deželna zavest in njeno prebivalstvo na obmejnem prostoru* • Branko Marušič, *Kaj so Slovenci v 19. stoletju vedeli o Furlanih in kako so Furlane spoznavali?* • Špela Ledinek Lozej, *Furlanski vpliv na razvoj kaminskega odvajanja dima v Vipavski dolini* • Jasna Fakin Bajec, *Furlanska koruza in polenta v poljedelski in kulinarčni tradiciji Zgornje Vipavske doline* • Petra Kolenc, »V Reziji« na Trnovski planoti • Petra Testen, »*Mi furlanski Slovenci vemo, da je delo dikl težko, poniževalno in nagobarno za vsako žensko, zlasti mlado.*« *Kako so pisali o diklah v časopisu Matajur (1950–1973)* • Danila Zuljan Kumar, *Romanske strukture v terskem narečju slovenščine* • Vlasta Križman, *O odnosu med furlansko in italijansko identiteto* • **Poročila**: *Poročila o vsebini humanističnih in družboslovnih revij v Furlaniji - Julijski krajini* • *Poročilo o delu Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici od 1. 11. 2014 do 30. 11. 2015* •

<http://zalozba.zrc-sazu.si>